

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

CELAL YILDIRIM VE SEYYİD KUTUB'UN
BİLİMSEL TEFSİRE YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman **Hazırlayan**
Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ **Elif SUGÖZÜ**

MALATYA, 2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**CELAL YILDIRIM VE SEYYİD KUTUB’UN BİLİMSEL TEFSİRE
YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Elif SUGÖZÜ

Danışman

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ

MALATYA, 2025

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım Celal Yıldırım ve Seyyid Kutub'un Bilimsel Tefsire Yaklaşımı başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Elif SUGÖZÜ

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Elif SUGÖZÜ

ÖNSÖZ

Tarihi çok eskilere dayanan ve teorik olarak ele alınan bilimsel tefsir, Suyûtî'den sonra duraklama dönemine girmiştir. 19. yüzyılda Batı'daki bilimsel gelişmeler arttıkça bazı alimler, çağın gerisinde kalmamak için Kur'ân ayetlerini bilimsel açıdan tefsir etme çabası içine girmişlerdir. Bilimsel tefsiri savunan müfessirler, bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetleri yorumlamışlardır. Bu yorumları yapan müfessirlerden bazıları aşırıya kaçmış, bazıları ise daha ihtiyatlı şekilde yaklaşmıştır. Bunların dışında bilimsel tefsire karşı çıkıp eleştirel tutum sergileyen bazı alimler de olmuştur. Hatta bu alimlerden bazıları, bu anlayışla tefsir yazan müfessirlerin tefsirlerini eleştirerek reddiyeler kaleme almıştır.

Bu çalışmada bilimsel tefsir anlayışını eleştiren Seyyid Kutub'un kaleme aldığı *Fî Zılâli'l-Kur'ân* ve bu anlayışı savunan Celal Yıldırım'ın kaleme aldığı *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* adlı tefsirlerinde, bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetlere bilimsel açıdan nasıl yaklaştıkları incelenerek karşılaştırılmıştır. Bu çalışma, bilimsel tefsiri savunan ve eleştiren iki müfessirin bazı ayetlere bilimsel açıdan yaklaşımlarının karşılaştırılarak bütün olarak gösterilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın amacı ve yöntemi, araştırmanın sınırlandırılması ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde bilimsel tefsirin tanımına, tarihine, ilk temsilcilerine, bilimsel tefsiri savunanlar ve eleştirenlerle beraber bilimsel tefsire ve bilimsel açıklamalara yer veren modern dönem müfessirlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde de bu modern dönem müfessirlerinden olan Seyyid Kutub'un ve Celal Yıldırım'ın, bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetlere bilimsel açıdan yaklaşımları karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmada ilmî birikimi ve tecrübeleriyle çalışmanın her kısmında bana rehberlik eden ve kıymetli vaktini bana ayırıp her yardıma ihtiyacım olduğunda desteğini esirgemeyen danışmanım sayın **Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ**'e teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu çalışmada bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetlerde, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsire yaklaşımları incelenecek ve karşılaştırılacaktır. Çalışmanın amacı ise bu ayetleri, iki müfessirin bilimsel tefsir açısından nasıl yorumladığını ortaya koymaktır. Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsire yaklaşımıyla ilgili çalışmaların azlığı nedeniyle bu iki müfessir üzerine çalışma yapılmıştır. Böylece bu çalışmayla bilimsel tefsir anlayışını eleştiren ve savunan müfessirlerin yaklaşımları karşılaştırılarak bir bütün halinde gösterilmiş olacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama yöntemi kullanılmış ve ilgili akademik kaynaklar taranarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca tezlerden, makalelerden, kitaplardan da yararlanılarak bulunulamayan kaynaklara ise internet aracılığıyla ulaşılmıştır. Ayrıca son dönemlerde tefsir ilmi alanında ortaya çıkan Kur'an'daki herhangi bir ayet üzerine, müfessirlerin açıkladıkları farklı görüşlerin ilmi olarak karşılaştırıldıkları "et-Tefsîru'l-Mukâren" yani "Mukayeseli Tefsir" adlı tefsir yöntemi kullanılmıştır. Böylece Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'ân* tefsiri ile Celal Yıldırım'ın *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* incelenerek karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, Seyyid Kutub, bilimsel tefsir anlayışını eleştiren bir müfessir olarak geçse de bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetleri bilimsel açıdan tefsir ettiği görülmüştür. Hatta bu ayetlerin tefsirlerinde bazen Celal Yıldırım'la benzer açıklamalar da getirmiştir. Yani Celal Yıldırım gibi çoğu ayete bilimsel açıdan yaklaşımasa da bazı ayetleri bu anlayışla ölçülü olarak tefsir etmiştir. Böylece bilimsel tefsir yönteminin tamamen reddedilmeden ölçülü bir şekilde kullanılabileceği söylenebilir. Ayrıca bazı ayetlere ölçülü olacak şekilde bilimsel tefsir anlayışıyla yaklaşmak, ayetlerin daha iyi anlaşılmasını da sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bilim, tefsir, çağdaş, bilimsel tefsir, müfessir, karşılaştırma, Seyyid Kutub, Celal Yıldırım

ABSTRACT

This study examines and compares the approaches of Sayyid Qutb and Celal Yıldırım to scientific exegesis in selected Qur’anic verses that serve as examples of this approach. The aim of the study is to reveal how these two exegetes interpret the verses from the perspective of scientific exegesis. Due to the limited number of studies on the scientific exegesis approaches of Sayyid Qutb and Celal Yıldırım, the study focuses specifically on these two scholars. Thus, the research presents a comparative view of scholars who critique and those who support the scientific exegesis approach.

A qualitative research methodology, specifically the literature review method, was employed. Relevant academic sources were examined, and additional materials were obtained from theses, articles, and books. Where sources were unavailable, internet-based resources were used. Moreover, the study utilized the “al-Tafsīr al-Muqāran” or “Comparative Exegesis” method, which has recently emerged in Qur’anic studies, allowing a scholarly comparison of different interpretations of specific verses. Accordingly, Sayyid Qutb’s *Fī Zilāl al-Qur’ān* and Celal Yıldırım’s *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* were analyzed and compared.

The findings indicate that although Sayyid Qutb is generally regarded as critical of the scientific exegesis approach, he interprets certain verses from a scientific perspective. In some interpretations, his explanations even resemble those of Celal Yıldırım. While Qutb does not apply scientific exegesis to most verses, he does so selectively, suggesting that the method can be employed in a measured manner without full rejection. Furthermore, approaching certain verses with a moderate scientific exegesis perspective may enhance their understanding.

Keywords: Science, tafsir, contemporary, scientific exegesis, exegete, comparison, Seyyid Kutub, Celal Yıldırım

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iv
BİLDİRİM	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi	2
4. Araştırmanın Sınırlandırılması.....	2
5. Araştırmanın Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
BİLİMSEL TEFSİRİN MAHİYETİ	4
1.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı	4
1.2. Bilimsel Tefsirin Tarihi.....	7
1.3. Bilimsel Tefsirin İlk Temsilcileri	10
1.4. Bilimsel Tefsiri Savunanlar.....	15
1.5. Eleştirmelerine Rağmen Bilimsel Tefsire Yer Verenler	27
1.6. Bilimsel Tefsiri Eleştirenler	31
İKİNCİ BÖLÜM	35
SEYYİD KUTUB ve CELAL YILDIRIM'IN BİLİMSEL TEFSİRE YAKLAŞIMLARI.....	35

2.1. Astronomi	35
2.1.1. Evrenin Yaratılışı	35
2.1.2. Dünya'nın Şekli ve Hareketleri	41
2.1.3. Evrenin Genişlemesi	47
2.1.4. Yıldızlar, Güneş ile Ay'ın Yapısı ve Mahiyeti	50
2.2. Coğrafya	58
2.2.1. Rüzgârın Oluşumu	58
2.2.2. İki Deniz Arasındaki Engel.....	60
2.3. Fizik	64
2.3.1. Gölgenin Oluşumu	64
2.3.2. Çift Yaratılma Kanunu	66
2.3.3. Atom.....	68
2.4. Jeoloji.....	70
2.5. Zooloji.....	74
2.6. İnsanın Yaratılışı.....	77
2.7. Uyku.....	87
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	92

KISALTMALAR

b. : ibn

hz : hazreti

sy : sayı

thk : tahkik eden

haz. : hazırlayan

vd. : ve diğerleri

ed. : editör

H. : Hicri

M. : Miladi

çev. : çeviren

nşr. : neşreden

DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TUA: Türkiye Uzay Ajansı

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi

NASA: National Aeronautics and Space Administration

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu modern dönem müfessirlerinden olan Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetlere, bilimsel tefsir açısından yaptıkları yorumların incelenerek karşılaştırılmasıdır. Bilimsel tefsir, önceleri bir ekol olmadığı için net bir tanımı yapılamamıştır. 19. yüzyıldan itibaren ekol haline geldikten sonra ise küçük farklılıkların olduğu pek çok tanımı ortaya çıkmıştır. Tarihi, sahabe dönemine kadar dayandırılan bilimsel tefsir anlayışını savunanlar olduğu kadar eleştirenler de olmuştur. Bu çalışmanın birinci bölümde bilimsel tefsirin tanımları, tarihi, ilk temsilcileri, savunucuları ve eleştirenleri hakkında bilgilere yer verilecek, ikinci bölümde de çağdaş dönem müfessirlerinden olan Celal Yıldırım ve Seyyid Kutub'un tefsirleri incelenecek ve bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetleri bilimsel açıdan nasıl yorumladıkları karşılaştırılacak, iki müfessirin tefsirleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara kısaca değinilerek güncel bilimsel verilerle uyuşup uyuşmadığı değerlendirilecektir.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bilimsel tefsir anlayışını savunanlar olduğu kadar eleştirenler de bulunmaktadır. Ancak yapılan akademik çalışmaların çoğunda özellikle bilimsel tefsir anlayışını eleştiren müfessirlere dair yapılan pek çalışma olmadığından ve yalnızca savunanların tefsir anlayışlarının karşılaştırıldığı çalışmalar olduğundan dolayı bu çalışma yapılmıştır. Bu anlayışı eleştiren Seyyid Kutub ve savunan Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsire örnek olan bazı ayetleri, bilimsel tefsir anlayışı bakımından nasıl yorumladıklarını karşılaştırmak ve bunu bütün halinde görmek amaçlanmıştır. Bu müfessirlerin tefsirlerinde benzerlik ve farklılık olup olmadığı, yaptıkları açıklamaların da güncel bilimsel verilerle uyuşup uyuşmadığı değerlendirilecektir. Bu açıdan çalışmanın, bilim dünyasına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama yöntemi kullanılmış ve ilgili akademik kaynaklar taranarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca tez, makale ve kitapların yanı sıra, internet kaynaklarından da yararlanılmıştır. Ayrıca son dönemlerde tefsir alanında ortaya çıkan “et-Tefsîru’l-Mukâren” yani “Mukayeseli Tefsir” yöntemi kullanılmıştır. Son dönemlerde ortaya çıkan bu yöntemden maksat, Kur’ân’daki herhangi bir ayet ile ilgili müfessirlerin farklı görüşlerinin ilmî bir yöntemle incelenmesidir. İşte bu çalışmada da Seyyid Kutub’un *Fi Zilâli’l-Kur’ân* tefsiri ile Celal Yıldırım’ın *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* incelenerek karşılaştırılmış, gerektiğinde Seyyid Kutub’un tefsirinin tercümesinden yararlanılmış ve konuyla ilgili akademik kaynaklar taranarak değerlendirmeler yapılmıştır.

4. Araştırmanın Sınırlandırılması

Birinci bölümde, erken dönemlerden itibaren modern döneme kadar bilimsel tefsir anlayışına örnek olabilecek yorumlara, detaya girilmeden yer verilmiş, belli başlı müfessirlerin ve ilim adamlarının yaklaşımlarını yansıtan örneklerle sınırlandırılmıştır.

İkinci bölümde ise daha çok bilimsel tefsire doğrudan örnek olan ayetler öncelikle ele alınarak Seyyid Kutub’un *Fi Zilâli’l-Kur’ân* ve Celal Yıldırım’ın *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* adlı eserleri incelenerek ayetleri bilimsel açıdan nasıl yorumladıklarına yer verilecektir. Ayrıca konu ile ilgili güncel bilimsel verilerden hareketle müfessirlerin yaptığı yorumların isabetli olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

5. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmanın ilk bölümünde bilimsel tefsir anlayışıyla ilgili yazılan kitaplardan, tezlerden, makalelerden ve dergilerden yararlanılmıştır. İkinci bölümde ise Seyyid Kutub’un *Fi Zilâli’l-Kur’ân* adlı tefsiri ve Celal Yıldırım’ın *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri* adlı tefsiri kullanılmıştır. Güncel bilimsel verilere ise NASA, TÜBİTAK ve TUA gibi güvenilir sayfalardan ulaşılmıştır. Ayrıca ayet mealleri, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırladığı *Kur’ân Yolu* adlı tefsirinden alınmıştır. Ancak bazı ayetlerin tefsirinde Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın kendi tefsirlerinde yer alan meallerine de yer verilmiştir.

Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsir anlayışına dair yapılan pek fazla çalışma olmadığı görülmektedir. Seyyid Kutub ile ilgili yapılan çalışmalar olsa da bunlar bilimsel tefsirle ilgili değildir. Celal Yıldırım ile ilgili de sınırlı sayıda çalışmalar yer almaktadır. Bunlar: Halil Deniz'in *Celal Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri adlı Eserinde Tefsir Metodu* adlı doktora tezi (2021) ve Abdurrahim Kaplan'ın *Celal Yıldırım'ın Bilimsel Tefsir Anlayışı* adlı EKEV Akademi Dergisi'ndeki makalesidir (2025).

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİMSEL TEFSİRİN MAHİYETİ

1.1. Bilimsel Tefsirin Tanımı

20. yüzyılda müstakil bir ekol haline gelen bilimsel tefsir, “ilmî tefsir” ya da “fennî tefsir” olarak da isimlendirilmektedir. Bu kavram, “deneye dayalı pozitif bilimler” anlamında kullanıldığı için Arapça kaynaklarda “ilmî tefsir” olarak geçmektedir.¹ Ancak ülkemizde ilim ve bilim sözcüklerinin kullanımı farklı olduğundan dolayı dini ilimler için ilim sözcüğü, pozitif ilimler için ise bilim sözcüğü tercih edilmektedir.² Böylece ülkemizde son yıllarda bilimsel tefsir ismi kullanılsa da bir tefsir ekolü haline gelmeden önceki dönemlerde ilmî tefsir isminin de kullanıldığı görülmektedir. Bilimsel tefsirin, 20. yüzyılda ancak müstakil bir ekol olarak ortaya çıkması nedeniyle net bir tanımı olmayıp aralarında küçük farklılıkların olduğu birçok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımları yapan bazı müfessirler, bilimsel tefsire ılımlı yaklaşarak ölçülü kullanmış, bazıları eleştirilerde bulunmuş, bazıları ise kullanırken aşırıya kaçmıştır.

Bilimsel tefsir henüz bir tefsir ekolü haline gelmediğinden yapılan tanımların genellikle modern dönemdeki âlimlere ait olduğu görülmektedir. Ancak klasik dönem âlimlerinden olan İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) ilmî tefsiri temellendiren kişi olarak kabul edilmektedir. O, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn* adlı eserinde bazı alimlerden “Kur’ân’ın 77.200 ilmi ihtiva ettiği, çünkü her bir kelimenin bir ilim olduğu” görüşünü naklederek bu ilimlerin dört katına çıktığını ve her bir kelimenin zâhiri, bâtını, haddi ve matlâ’ı olduğunu ifade etmiştir. Bu âlimlerle aynı kanaatte olan Gazzâlî, geçmişte var olan ancak bugün bilinmeyen ilimlerin ve bugün bilinmeyip de ileride keşfedilebilecek tüm ilimlerin temellerinin Kur’ân’da olduğunu savunmuştur.³

¹ Muhammet Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi* (Sinop: Sinop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 7.

² Mehmet Zeki Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 73.

³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 1/822.

Modern dönem alimlerinden biri olan Emin el-Hulî (ö. 1966) ise bilimsel tefsiri “Kur’ân metninde ilmî ıstılahları hâkim kılan, muhtelif ilimleri ve felsefî görüşleri ondan çıkarmaya çalışan bir tefsirdir” şeklinde tanımlamıştır. Fakat bazı araştırmacılar bu tanımda geçen “felsefî görüşler” ifadesini eleştirip burada kastedilenin “gözlem ve deneye dayalı bilimler” olduğunu ifade etmiştir. Hulî’nin bu tanımı bilimsel tefsire karşıymış izlenimi verdiğiinden Veysel Güllüce (d. 1963), bu tanımdaki “Kur’ân metninde ilmî ıstılahları hâkim kılan” ifadesini “bilimsel terimleri Kur’ân ibarelerine hakem kılan” şeklinde ele alarak onun “hakem kılma” ifadesinin aslında bilimsel tefsire karşı bakışını ve karşı oluş sebebini belirttiğini söylemiştir.⁴ Muhammed Diraz (ö. 1958) da yine bu tanımın bazı sapmalara ve aşırılıklara neden olabileceğini düşündüğünden bilimsel tefsir için “modern ilimler ile uzlaşan tefsir” ifadesini tercih etmiştir.⁵

Bilimsel tefsirin tanımını yapan başka bir âlim de Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1978) olup bilimsel tefsiri, “Bilimsel kavramları Kur’ân’ın ifadelerine hakem kılan ve o ifadelerden çeşitli bilimsel sonuçlar ve felsefî görüşler elde etmeye çalışan tefsir metodu” olarak tanımlamıştır. Bununla beraber Zehebî, Kur’ân ayetleri ile bilimsel verilerin uyumlu olduğunu söylese de bilimsel verilerin değişkenlik gösterebileceğinden Kur’ân’ı bunlarla sınırlamanın doğru olmadığını da *et-Tefsîr ve l-Müfessirûn* adlı eserinde belirtmiştir. Yani Zehebî’nin bilimsel tefsiri savunmaktan ziyade eleştirdiği de söylenebilir.

Ülkemizde bilimsel tefsire dair ilk eser yazan Celal Kırca (d. 1945) da bilimsel tefsiri, “Kur’ân’daki kevnî ayetleri (kâinata dair ayetler) tecrübeye dayalı bilim dallarının verileriyle açıklamaya çalışan tefsir” olarak tanımlamıştır.⁶ Bir başka tanım yapan kişi olan İsmail Cerrahoğlu (ö. 2022), bilimsel tefsiri, “Kur’ân’daki bilimsel yönü olan terimleri ele alan ve onlardan bazı ilmî ve felsefî sayılabilecek görüşleri elde etmeye çalışan bir tefsir türü”⁷ olarak ifade etmiştir. Bilimsel tefsire dair yapılan en kapsamlı

⁴ Merve Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 4.

⁵ Abdurrahman Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (Aralık 2002), 117.

⁶ Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı*, 74.

⁷ Halil İbrahim Tekin, *Kur’ân’ın Bilimsel Yorumu Zağlûl En-Neccâr Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 8.

tanımı ise Ahmed Ömer Ebu Hacer yapmıştır: “Bilimin de ilgi alanına giren Kur’ân ibarelerini bilimin ispat etmiş olduğu veriler ışığında anlamaya ve bununla yetinmeyip Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu ispat etmek için Kur’ân’ın nâzil olduğu dönemde bilinmeyen bazı bilimsel bilgiler içerdiğini ortaya çıkararak Kur’ân’da i’câz sırların bulunduğunu ispat etmeye çalışan bir tefsirdir.”⁸

Bilimsel tefsir usûlü hakkında Türkçe olarak ilk eser yazan kişi de Veysel Güllüce olup “Bilimsel tefsir, Kur’ân ayetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, ayetlerdeki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak Kur’ân’ın mucizevî yönlerini göstermektir.”⁹ ifadeleriyle bilimsel tefsiri tanımlamıştır.

Öte yandan bilimsel tefsire karşı çıkanlardan da tanım yapanlar olmuştur. Onlardan biri olan Abdülmecid el-Muhtesib, bilimsel tefsiri şu şekilde tanımlamıştır: “Bilimsel tefsir, bu nevi tefsir yapanların Kur’ân ibarelerini bilimsel teori ve terimlere boyun eğdirmeye ve bütün gayretleriyle onlardan çeşitli bilimsel ve felsefî görüşleri çıkarmaya yöneldikleri bir tefsirdir.” Muhtesib, “Kur’ân ayetlerini bilimsel teorilere boyun eğdirme” ifadesiyle ayetleri bilimsel verilere uydurmaya çalışanlarla zoraki tevîllere gidenler olduğunu belirterek bilimsel tefsir için ağır eleştirilerde bulunmuştur.¹⁰

Farklı şekillerde yapılan bu tanımlardan yola çıkılarak bilimsel tefsir için genel manada, “bilimsel veriler ışığında Kur’ân ayetlerini açıklayarak Kur’ân ile bilimin uyumlu olduğunu gösterme çabası” da denilebilir. Bilimsel tefsiri eleştirenlerin ise genel olarak Kur’ân’ı bilime uydurma ve Kur’ân’ı bilime kabul ettirme çabasına karşı oldukları görülmektedir. Onlar, Kur’ân’daki her ayetin mutlaka bilimle uyuşmasının gerekmediğini söyleyerek Kur’ân’ın bir bilim kitabı olmadığını savunurlar. Ayrıca evrensel ve rehber niteliğinde bir kitap olması nedeniyle Kur’ân’ı, her an ortaya çıkabilecek yeni bir bilgiyle değişkenlik gösterebilen bilime dayandırarak sınırlamayı doğru bulmazlar.

⁸ Adem Midilli, *Kevnî Ayetler Bağlamında Klasik ve Çağdaş Tefsirlere Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 50-51.

⁹ Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur’ân’ın İ’câzı*, 74.

¹⁰ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 9.

1.2. Bilimsel Tefsirin Tarihi

Bilimsel tefsir yaklaşımının, ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle beraber sahabeden gelen bazı sözlerin bu yaklaşıma dair fikir verdiği söylenebilmektedir. Sahabe döneminde Kur'ân'da her şeyin bulunduğu ve Kur'ân'ın pek çok vechinin (anlam yönü) olduğuna dair açıklamalar yer almaktadır. Özellikle Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Abbâs (ö. 68/687), İbn Mes'ûd (ö. 32/653) ve Ebu'd-Derdâ (ö. 31/652)'dan bu yönde sözler nakledilmiştir. Bu da sahabe döneminde bilimsel tefsirin ilk tohumlarının atıldığını göstermektedir.¹¹ Aslında bilimsel tefsirin ortaya çıkışını, dirâyet tefsirinin ortaya çıkışıyla başladığını söylemek de mümkündür. Zira yöntemi itibarıyla diğer tefsir yöntemlerine nazaran bilimsel tefsiri, dirâyet tefsiri içerisinde ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü pozitif ilimlerle ilgili ayetleri izah edip açıklamak nasıl ki görüş beyan etme ve ictehad işiyse, tabiat olaylarıyla ilgili ayetleri açıklamak da böyledir.¹²

Bilimsel tefsir, bir hareket olarak Abbâsiler dönemindeki tercüme faaliyetleriyle ortaya çıkmıştır. Özellikle Halife Memun döneminde ilim ehline verilen önem sayesinde Yunanca eserlerden de tercümeler yapılarak aklî ve felsefî ilimlerde gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler İslam'ın ilme ve eğitime verdiği değerle birleşince pozitif ilimlerdeki ilerlemeler, Kur'ân'ı ilmî ıstılahlarla tefsir etme isteğini artırmıştır. Böylece bazı İslam âlimleri, deney ve gözleme dayanan verilerle Kur'ân'ı tefsir etmeye yönelmişlerdir. Bu yaklaşımla Kur'ân'ı tefsir eden klasik dönemin öne çıkan temsilcileri, Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Ebu'l-Fadl el-Mursî (ö. 655/1257) ve Celâleddîn es-Suyûtî (911/1505) olarak zikredilmektedir. Ancak Suyûtî'den sonra ilmî tefsir yaklaşımında bir duraklama yaşanmıştır. 19. yüzyıla kadar devam eden bu duraklama döneminden sonra ilmî tefsir tekrar canlanarak yükselişe geçmiştir. Ayrıca Batı'nın bilimsel ve teknolojik alanda gelişmesi de Müslümanları geri kalmışlık psikolojisine sürüklemiştir. Bu yüzden Kur'ân'ın bilime ters düşmediğini ve 1400 yıl

¹¹ Adem Midilli-Atilla Yargıcı, "Kevnî Ayetlerin Yorumunda Bilimsel Tefsirin Rolü", *Harran İlahiyat Dergisi* 52 (Aralık 2024), 110.

¹² Ateş, "Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu", 118.

öncesinde nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'de, bunların zaten var olduğunu kanıtlamak için çabalamışlardır.

Bilimsel tefsir yaklaşımını savunanlar arasında olan Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî ed-Dımaşkî (ö.1306/1888), üç cilt olan *Keşfu'l-Esrâr en-Nûrâniyye el-Kur'âniyye* adlı eserinde Kur'ân'ın evrenle, insanın yaratılışıyla ve bitkilerle ilgili bilgileri içerip içermediğine dair soruların cevaplarına yer vererek ilmî tefsirin tekrar yükselişine katkı sağlamıştır. Daha sonra Abdurrahman b. Ahmed el-Kevâkibî (ö. 1320/1902) ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1328/1910) gibi isimler de ilmî tefsirin öne çıkan temsilcileri arasında gösterilmiştir. Bilimsel tefsirin bir ekol haline gelmesinde önemli katkıları olan ve pozitif ilimler ışığında Kur'ân'ı baştan sona ilk tefsir eden kişi ise Tantavî el-Cevherî'dir (ö. 1359/1940). Tantavî, Kur'ân'da söz konusu edilen çok sayıdaki kevnî ayete yeterince önem verilmeyip aksine daha az sayıda olan ahkâm ayetlerinin tefsirinin üzerinde daha fazla durulduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu bahsedilen müfessirler dışında da ayetlere bilimsel tefsir anlayışıyla yaklaşan müfessirler olmuştur. Bunlardan, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), Celal Yıldırım (ö. 2019), Süleyman Ateş (d. 1933) ve Celal Kırca (d. 1945) gibi isimler öne çıkanlar arasında sayılabilir.¹³

Bilimsel tefsir yöntemini savunan âlimler, bu yöntemi meşrulaştırmak ve gelebilecek eleştirilere karşı cevap verebilmek için de Kur'ân'dan, sünnetten ve sahabeden bazı deliller getirmişlerdir. Çünkü onlara göre Kur'ân'da evrenden, tabiatan, hayvanlardan, bitkilerden bahseden ve insanı düşünmeye yönelten birçok ayet vardır. Dolayısıyla onlar, bu ayetlerin ortaya çıkan bilimsel verilerle uygunluk gösterdiğini söyleyerek bu yöntemin Kur'ân'ın ruhuna ve amacına uygun olduğunu savunmuşlardır.¹⁴ Nitekim Kur'ân'daki “...O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir

¹³ Şule Yüksel Arıcı, “Tefsîru'l-Merâğî'de Kâinatın Yaratılışıyla İlgili Ayetlerin Bilimsel Tefsiri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları* 9/1 (Haziran 2024), 137-138.

¹⁴ Siddık Baysal, “Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Ekim 2019), 245.

*Kitab'tadır.*¹⁵ *Biz Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.*¹⁶ *Bu Kitab'ı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet, bir rahmet kaynağı ve Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.*¹⁷ *Andolsun ki Kur'an'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?*¹⁸ *O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi onlara açıklaman için ve (üzerinde) düşünönsünler diye sana da uyarıcı Kitab'ı indirdik.*¹⁹ gibi ayetleri delil olarak göstermişlerdir. Ayrıca bu ayetlerin dışında da tabiat olaylarını araştırmaya yönelten, insanın kendisini tanıyıp bilmesine yardımcı olacak ve kesin olmamakla birlikte bugünkü bilimsel gelişmelere işaret eden veya işaret ettiğı söylenen ayetlerin de Kur'an'da olduğunu söylemişlerdir.²⁰

Sünnete dair verdikleri deliller arasında da Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hadisler yer almaktadır. Her şeyin Kur'an'dan çıkabileceğine dair bir hadiste, Peygamber'in "birtakım fitneler olacaktır" buyurduğu ve insanların bu fitnelerden nasıl kurtulacağı konusunda şöyle dediğı rivayet edilir: "Allah'ın Kitab'ıyla. Sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberi ve aranızdaki her şeyin hükmü Allah'ın kitabındadır."²¹ Ayrıca Hz. Peygamber, "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahibi olanlar için elbette ibretler vardır"²² ayetiyle ilgili de "Bu ayeti okuyup, onun hakkında düşünmeyene yazıklar olsun."²³ demiştir. Hz. Peygamber, Kur'an'da işaret edilen bazı şeyleri ise kendisi bizzat tarif ederek ashabına ne olduğunu göstermiştir. Mesela "Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden"²⁴ ayetini Ay'a

¹⁵ *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, çev. Prof. Dr. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-En'am 6/59.

¹⁶ el-En'am 6/38.

¹⁷ en-Nahl 16/89.

¹⁸ el-Kamer 54/17.

¹⁹ en-Nahl 16/44.

²⁰ Ateş, "Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu", 119.

²¹ Ebu İsa Tirmizi, *Sünen*, nşr. İbrahim Canan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Fedailu'l-Kur'an", 14 (No. 1337), Ebu Muhammed Abdullah ed-Dârimi, *Sünen*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Fedailu'l-Kur'an", 1 (No. 3349).

²² Âl-i İmrân 3/190.

²³ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (Mısır: Dârü'l-Hayr Yayınevi, 1990), 1/417.

²⁴ el-Felak 113/3.

bakarak şöyle açıklamıştır: “Ey Ayşe! Bunun şerrinden Allah’a sığın! Çünkü karanlığı çöktüğü zaman geceden maksat işte budur.”²⁵

Sahabenin sözlerinden getirdikleri delillerde ise Abdullah b. Mes’ûd’dan nakledilen şu sözler örnek olarak verilebilir: “Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrenmek isterse, Kur’ân’ı çokça tetkik etsin ve araştırsın”²⁶, “Kur’ân’da her ilim indirilmiş ve her şey bizim için açıklanmıştır. Fakat bize bildirilen şeyleri anlamaya bizim ilmimiz yetmez”²⁷, “Kur’ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur. Her ayetin bir zâhiri bir de bâtını vardır.”²⁸

Kur’ân’da her şeyin olduğu ve bunlar hakkında bilgilerin ortaya çıkarılmasının çok derin bir araştırma yapılmasıyla mümkün olabileceğine dair ifadelerin dayanakları zayıf olsa da verdiği mesajlar, sonraki nesilleri bilimsel tefsire teşvik etmede bir etken olmuştur. Yani bilimsel tefsirin tarihi, başta müstakil bir ekol olmasa da Kur’ân’ın anlaşılması ve insanların konuyla ilgili meraklarının giderilmesi için yapılan çalışmaların ortaya konduğu döneme kadar dayandırılabilir. Çünkü her dönemin insanı, kendi yaşadığı dönemde elde ettiği bilgiler ışığında Kur’ân ayetlerini açıklamıştır.²⁹

1.3. Bilimsel Tefsirin İlk Temsilcileri

Bilimsel tefsirin tarihine bakıldığında bu konuyla ilgili çalışmaların çok eskiye dayandığı görülmektedir. En başta sahabe döneminde görülen bilimsel tefsir anlayışının, genel bir ifade tarzında olduğu ve “şu ayet şu bilimsel konuyu gösterir” gibi net ifadeler bulundurmadığı söylenebilir.³⁰ Kur’ân tevîl edilirken değişik manalar verildiğine dair sahabeden haberler gelmiştir. Böylece Kur’ân’ın sadece zâhiri manasıyla değil de

²⁵ Tirmizi, “Tefsiru’l-Kur’ân”, 94 (Hadis No. 3366).

²⁶ Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn*, (Mısır, 1976), 2/474, Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumî’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr Yayınevi, 1988), 1/536, 2/171.

²⁷ Zehbî, *et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn*, 2/478.

²⁸ Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumî’l-Kur’ân*, 2/170.

²⁹ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 120.

³⁰ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 122.

birtakım işarî manalarıyla da tefsir edilebileceği anlaşılmıştır. Ayrıca bu haberlerde, Kur’ân’da her şeyin var olduğu ve açıklandığı da söylenmektedir.³¹

Hiz. Ali “Bütün ilimler Kur’ân’dadır ama insanların anlayışı buna erişememektedir.” demiştir. İbn Abbâs’a göre, “Kur’ân’ın tefsirinde çeşitli yollar, usûller, zâhirler ve bâtınlar vardır. O’nun hayret veren manaları tükenmez ve bu manaların sonuna erişilmez. O’na rıfk ile dalan kurtulur ve bilmediği halde O’ndan bir şeyler söyleyen de mahvolur. O’nda haberler, meseller, helâller, haramlar, nâsih ve mensûh, muhkem ve müteşâbih, zâhir ve bâtın vardır. Zâhiri tilavet, bâtını da tevîldir.” İbn Mes’ûd ise “Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrenmek isterse, Kur’ân’ı çokça tetkik etsin ve O’nu araştırsın.” diye söylemiştir. Ayrıca İbn Mes’ûd tüm ilimlerin bize bildirildiğini ve her şeyin açıklandığını söylese de ifadelerine “Kur’ân’da bize bildirilen şeyleri anlamaya bizim ilmimiz yetmez.” diye de eklemiştir. Ebud-Derdâ’ya göre de “Bir kimse Kur’ân’a, tefsirinde çeşitli manalar vermedikçe Kur’ân-ı Kerim’i ve O’nunla ilgili ilimleri iyi anlayamaz.” Mücâhid de “Kâinatta her ne varsa mutlaka o Allah’ın Kitab’ında mevcuttur.” demiştir. Hiz. Ömer ise “Yönünüzü tayin etmenize yardımcı olan yıldız ilmini öğrenin.” tavsiyesinde bulunmuştur.³²

Abbasiler dönemindeki tercüme faaliyetlerinin sonucunda deney ve gözleme dayanan veriler, İslam âlimlerini Kur’ân’ı tefsir etmeye teşvik etmiştir. Böylece klasik dönemdeki temsilciler, bilimsel tefsir anlayışıyla teorik olarak Kur’ân’ı tefsir etmeye çalışmışlardır. İlmî tefsiri ilk kez sistemli bir şekilde ele alan ve öncüsü kabul edilen kişi ise Gazzâlî olmuştur. Gazzâlî, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bütün ilimler, Allah Teâlâ’nın ef’âl ve sıfatına dahildir. Kur’ân-ı Kerim’de; O’nun zât, sıfat ve ef’âlinin şerhi vardır. Nihâyeti olmayan bu ilimlerin hepsine Kur’ân-ı Kerim’de işaret vardır. Yalnız zâhirî tefsir kâfi değil, bunları tafsilatıyla ve derinliğine inceleyebilmek Kur’ân’ı anlamaya bağlıdır.” Gazzâlî’nin kendi dönemine kadar gelen ilmî tefsir anlayışını derleyip toparlayan ve ona yön veren en önemli şahsiyet olduğu da söylenebilir. Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî’-d-Dîn* adlı meşhur eserinde Kur’ân’ın anlaşılması ve tefsiriyle ilgili bir bölüm açarak konuya dair fikir ve görüşlerini belirtmiştir. Ayrıca Gazzâlî’nin; Kur’ân’daki her

³¹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî’-d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, 1/822.

³² Celal Kırca, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1981), 57.

bir ayetin birçok manası olduğunu, Kur’ân’da her şeyin ve her ilmin olduğunu söyleyen âlimlerle aynı görüşte olduğu da bilinmektedir.³³

Gazzâlî, akli ilimlerden saydığı astronomi ilminin sonucunda elde edilen bilgilerin, tecrübeye dayalı olmasından dolayı inkârının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ayrıca o, *Cevâhirü’l-Kur’ân* adlı eserinde “Güneş ve Ay bir hesaba bağlanmıştır.³⁴ Ay için menziller belirledik, sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yillanmış sapı gibi olur.³⁵ Göz dehşetle açıldığı, Ay tutulduğu, Güneş ile Ay birleştirildiği zaman³⁶ Allah’ın geceyi gündüze kattığını, gündüzü de geceye kattığını...”³⁷ ayetlerini sıralayarak bunların Allah’ın kudretiyle olduğunu söyledikten sonra Güneş ve Ay tutulmaları, Güneş’in ve Ay’ın ince bir hesapla dönmesi, gece ve gündüzün meydana gelişi gibi olayların mahiyetini ancak astronomi ilmini iyi bilenlerin daha iyi anlayabileceğini ifade etmiştir.³⁸ Gazzâlî’nin meşhur eserlerinden biri olan *Tehâfütü’l-Felâsife* eserinde de Dünya’nın yuvarlaklığına ve Ay’ın tutulmasına dair açıklamaları yer almaktadır. Gazzâlî’nin, Ay’ın tutulmasına dair bugünkü anlayışa yakın açıklamaları ve Dünya’nın yuvarlak oluşunu Kopernik’ten önce kabul etmesi bakımından da önemli bir âlim olduğunu göstermektedir. Böylece onun, bilimsel tefsir konusunda kendi dönemine ve sonraki dönemlere ışık tuttuğu söylenebilir.³⁹

Kur’ân’ı ilk defa bir tefsir kitabında, döneminin ilmî görüşlerini dikkate alıp ilmî tefsir yöntemiyle kevnî ayetlerin tefsirini yapan ilk müfessir Fahreddîn er-Râzî’dir. Ayrıca o, Kur’ân’ı baştan sona ilmî tefsir yöntemini uygulayarak tefsir eden de ilk kişidir. Râzî, kâinata özel ilgisinden dolayı astronomi ilmiyle daha çok meşgul olmuş ve bu ilme işaret eden ayetleri döneminin ilim anlayışıyla meşhur tefsiri *Mefâtihul-Gayb*’da açıklamıştır. Bu açıklamalarını yaparken Aristo felsefesi ve Batlamyus astronomisini esas almış olsa da onların görüşlerini olduğu gibi almayıp bazı yerlerde de onları eleştirmiştir. Râzî, Dünya’nın şeklinin yuvarlak olduğunu akli delillere dayanarak kabul etmiş, ancak

³³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî’d-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, 1/822.

³⁴ er-Rahmân 55/5.

³⁵ Yâsin 36/39.

³⁶ el-Kiyâmet 75/7-9.

³⁷ Lokmân 31/29.

³⁸ Gazzâlî, *Cevâhirü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dar-u İhyai’l-Ulûm, 1990), 46.

³⁹ Gazzâlî, *Tehâfütü’l-Felâsife*, çev. Dr. Bekir Karlıağa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 7-8.

Dünya'nın döndüğünü kabul etmemiştir. Çünkü Aristo ve Batlamyus'un görüşüyle dönemin ilmî anlayışı da bu yöndedir. Bu anlayış Kopernik tarafından sonradan yıkılmış olsa da Râzî kendi döneminin ilmî anlayışından etkilendiği için Dünya'nın döndüğünü kabul etmemiştir. Bu görüşüne “*Rabbiniz ki sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır...*”⁴⁰ ayetini de delil getirmiştir. Râzî, bu ayetin açıklamasında Dünya'nın ya sakin ya da hareket halinde olduğunu belirtmiştir. Ona göre eğer Dünya hareket ediyorsa, şeklinin düz veya yuvarlak olması fark etmeksizin ayetin izahı mantıki olarak yapılamaz. Böylece Râzî, Dünya'nın dönmediği görüşünün doğru olduğunu kabul eder. Ayrıca “...*Sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak düzene koyan O'dur...*”⁴¹ ayetini ilmî tefsir anlayışıyla inceleyerek döneminin ilmî anlayışını yansıtan geniş bilgilere de yer vermiştir. Bu ayetin açıklamasında Kur'ân'ın semayı yedi kat olarak bildirdiğini ve astronomi alimlerine göre ise bunların sırasıyla “Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteriye ve Zuhâl” olduğunu ifade etmiştir. Fakat astronomi bilginlerinin ve rasathanedeki gözlemcilerin semayı dokuz kat olarak kabul ettiklerini söyleyen Râzî, arada zıtlık varmış gibi görünen bu durumu şöyle açıklamıştır: “Yedi sema bizim yukarıda açıkladığımız semalardır. Sekizincisi sabit yıldızlar, dokuzuncusu ise feleku'l-a'zamdır.” Yine Râzî'nin astronomiye dair daha birçok ayetin açıklamasını yaptığı bilinmektedir. Ayrıca bunların yanında astronomiyle ilgili açıklama yaptığı ayetlerin geçtiği yerlerde; Güneş'in hareket ettiğini ve bu hareketi nedeniyle insanların namaz vakitlerini çıkartıp kibleyi bulduklarını, Ay'ın ışığının Güneş'ten değil de kendisinden olduğunu söylemiştir.⁴²

Fahreddîn er-Râzî sayesinde yükselen ilmî tefsir hareketi ondan sonra durgunlaşmış hatta gerilemeye başlamıştır. Onun tesirinde az da olsa Kâdî Beydâvî (ö. 1286) gibi birkaç âlim ancak görülmüştür. Ancak onlar da Râzî'nin yorumlarının üstüne bir yorum koyamamış, sadece ondan özet nakiller ortaya koymuşlardır. Kendi döneminden son döneme kadar bu hareketin kutup yıldızı olarak kabul edilen Râzî'den sonra, ilmî tefsir alanında pek başarılı olamamaları da ondan biraz farklı şekilde bu hareketi savunan Endülüslü müfessir Muhammed b. Eb'ul Fadl el-Mursî ve çok yönlü bir İslam âlimi olan

⁴⁰ el-Bakara 2/22.

⁴¹ el-Bakara 2/29.

⁴² Fahreddîn Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Prof. Dr. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 2/112-114; 225-227.

Celâleddîn es-Suyûtî gibi âlimler de yetişmiştir. Ancak bunlar dışında ilmî tefsir hareketinde Râzî'den sonra pek bir ilerleme görülememiştir.⁴³

Eb'ul Fadl el-Mursî, ilmî tefsir anlayışında Râzî'den sonraki en önemli isim olarak görülmüştür. Onun tefsiri Râzî'ninki kadar geniş ve ayrıntılı olmasa da Kur'ân ayetlerinin; ilimlere ve sanatlara işaret eden yönleriyle birlikte onun, konuyla ilgili görüşleri açıkça görülmektedir. el-Mursî, çeşitli sanatlara işaret eden birçok ayet örneği de vermiştir. Ona göre “...*Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar...*”⁴⁴ ayetinin terziliğe, “*Bizim gözetimimiz altında ve öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap, haktan sapanlar için bana başvuruda bulunma! Onlar boğulacaklar.*”⁴⁵ ayetinin marangozluğa, “*Sakin, bir grubun diğer gruptan daha güçlü olması sebebiyle yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yaparak ipliğini iyice büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın...*”⁴⁶ ayetin iplikçiliğe (iplik sanayiine), “*Allah'tan başkasının korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek (ağını) kendine bir yuva edinir ama yuvaların en çürüğü örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi.*”⁴⁷ ayetini dokumacılığa (tekstile), “*Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü?*”⁴⁸ ayetinde ziraatçılığa, “...*Bunun üzerine emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik.*”⁴⁹ ayeti ile “*Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O'dur...*”⁵⁰ ayetinin dalgıçlığa (ve su altı araştırmacılığına), “*(Tûr'a giden) Musa ayrıldıktan sonra kavmi ziynet eşyalarından böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler...*”⁵¹ ayetinin kuyumculuğa işaret ettiğini söylemiştir. Ayrıca o, “...*Biz Kitab'ta*

⁴³ Kırca, *Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler*, 81.

⁴⁴ el-A'râf 7/22.

⁴⁵ Hûd 11/37.

⁴⁶ en-Nahl 16/92.

⁴⁷ el-Ankebût 29/41.

⁴⁸ Vâkıa 56/63.

⁴⁹ Sâd 38/35-38.

⁵⁰ en-Nahl 16/14.

⁵¹ el-A'râf 7/148.

*hiçbir şeyi eksik bırakmadık...*⁵² ayetini de delil göstererek kâinattaki her şeyin Kur’ân-ı Kerim’de olduğunu belirtmiştir.⁵³

İlmî tefsir hareketinin Râzî’den sonraki diğer önemli temsilcisi ise Suyûtî’dir. O, ilmî tefsir anlayışını tefsir kitabında uygulamamış, ancak *el-Itkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserinde konuya dair görüşlerini belirtmiştir. Hatta bu eserinde Mursî’den de bahsederek onun ilmî tefsir anlayışına dair örnekler vermiştir. Fakat Suyûtî daha çok Gazzâlî’nin ilmî tefsir anlayışını benimsemiş ve böylece onun gibi Kur’ân’ın tüm ilimleri kapsadığını savunarak hadisleri, ayetleri ve ashabtan gelen haberleri nakletmekle yetinmiştir. Kur’ân’ın her şeyi kapsadığını ifade eden Suyûtî; Kur’ân’da var olan her şeyin bir problem, bir bölüm ve temel esaslar halinde değil de sadece ayetlerin onlara işaret etmesi yönüyle var olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Suyûtî, Kur’ân-ı Kerim’den çıkan ilimleri de kısaca zikretmiştir.

Abbâsiler dönemindeki tercüme hareketleriyle başlayan ilmî tefsir hareketi, Razi’den sonra Suyûtî ve Mursî hariç canlılığını yitirmiş, sonradan gelen alimler de yeni yorumlar getiremediğinden Gazzâlî ve Râzî’den yaptıkları nakillerle yetinmişlerdir. Böylece ilmî tefsir, 20. yüzyıla yani müstakil bir ekol haline gelene kadar derin bir uykuya dalmıştır. Ayrıca bilimsel tefsirin, o döneme kadar varlığını müstakil eserlerde sürdürdüğü bilinse de Râzî’nin tefsirinde olduğu gibi başka tefsir kitaplarında önemli bir yeri olmamıştır. Sonuç olarak ilmî tefsirin ilk temsilcileri olarak gerek sahabenin gerekse İslam âlimlerinin yorumlarının ve görüşlerinin, bu hareketi savunanlara ışık tuttuğu ve onlara cesaret verdiği söylenebilir.⁵⁴

1.4. Bilimsel Tefsiri Savunanlar

Suyûtî’den sonra uykuya dalmış olan bilimsel tefsir hareketi, 19. yüzyılda Batı’daki bilim ve teknolojiye ilerlemelerle tekrar canlanmaya başlamıştır. Öncesinde Batı’dan üstün olan İslam dünyası, bu bilimsel ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramamış ve

⁵² el-En’âm 6/38.

⁵³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Itkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, çev. Doç. Dr. Sâkıp Yıldız – Dr. Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/331.

⁵⁴ Kırca, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler*, 84-86.

Batı'nın gerisinde kaldıklarından dolayı geri kalmışlık psikolojisine girmiştir. İşte bu geri kalmışlık yüzünden İslam dinini, Avrupa'ya karşı savunmak ve Kur'an'ı bilimsel açıdan yorumlamak için çaba göstermeye başlamışlardır.⁵⁵ Böylece İslam âlimleri hem bilimin Kur'an ile çatışmadığını hem de bu bilimsel gelişmelerin Kur'an'da zaten var olduğunu ispatlamayı amaçlamışlardır.⁵⁶ Ayrıca İslam âlimleri, Avrupalılarla aralarındaki farkı kapatmak için dönemin bilimsel gelişmelerini de esas alarak ifadelerini şekillendirmiş ve Kur'an'da geçen bilgilerle dönemin bilimsel gelişmeleri arasında uyum olduğunu göstermeye de çalışmışlardır.⁵⁷

19. yüzyıla gelindiğinde, bilimsel gelişmelerin hızlanmasıyla Suyûtî'den sonra uykuya dalan bilimsel tefsir hareketi, İskenderânî'nin *Keşfu'l-Esrâr* adlı eseriyle tekrar canlanmaya başlamıştır.⁵⁸ İskenderânî'nin bu eseri üç cilt olup ayetler konularına göre ele alınmıştır. Onun asıl mesleği doktorluk olduğu için özellikle pozitif ilimlerle ilgili ayetleri, döneminin bilimsel verileri doğrultusunda yorumlamış ve önerilerde bulunmuştur.⁵⁹ Mesela biyoloji başlığı altında incelediği “*Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık, imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık.*”⁶⁰ ayetinin tefsirinde çeşitli rivayetleri ve lügat meselelerini nakleden İskenderânî, “Burada, iç ve dış duyu organlarını anlatalım” diyerek gözün yapısı, görme olayı, kulağın yapısı, tatma duyusu, koku duyusu ve dokunma duyusu gibi konuları ayrıntılı olarak açıklamıştır. Böylece ayetin biyoloji ilmiyle uyumuna işaret etmiştir.⁶¹ Ayrıca İskenderânî, astronomi ilmiyle ilgili ayet örnekleri de verip onları döneminin astronomi bilgisiyle yorumlamış ve bazı yerlerde de astronomi âlimlerinin görüşlerini de nakletmiştir. Mesela “*Görmüyor*

⁵⁵ Rıdvan Kılıçal - Nurullah Denizer, “Kur'an'ın Anlaşılmasında Pozitif Bilimlerin Verilerinden Yararlanılmasının Oluşturduğu Problemlere Dair Bir Değerlendirme”, *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences* 8/59 (Aralık 2022), 1782-1783.

⁵⁶ Fatih Tiyek, “Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı- III*, ed. Eyüp Sami Yavaş vd. (İstanbul: İlmî Etüdler Derneği (İLEM), 2016), 114.

⁵⁷ Kılıçal – Denizer, “Kur'an'ın Anlaşılmasında Pozitif Bilimlerin Verilerinden Yararlanılmasının Oluşturduğu Problemlere Dair Bir Değerlendirme”, 1783.

⁵⁸ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 15.

⁵⁹ Abdurrahman Ateş, “Keşfü'l-Esrar: Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki ilk Muharriki”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (Nisan 2003), 123.

⁶⁰ el-İnsân 76/2.

⁶¹ İskenderânî, *Keşfu'l-Esrâr en-Nûrâniyye el-Kur'âniyye* (Mısır: el-Matbaatü'l-Vehbiyye, 1297/1880), 1/109.

*musunuz, Allah yedi göğü birbiriyle nasıl uyumlu yaratmıştır?”*⁶² ayetinin tefsirinde astronomi âlimlerinin gözlemlerine yer vermiştir. Alimler, Zühre (Venüs) ve Utarid (Merkür) gezegenleri dışında diğer gezegenlerin şekil olarak kutuplar yönünden basık, ekvator çizgisi yönünden de şişkin olan Dünya’ya benzediğini söylemişlerdir. İskenderânî’nin *Keşfu’l-Esrâr* eserine genel anlamda bakıldığında, pozitif ilimlere dair bilgilere ayrıntılı ve genişçe yer verilmesi, onun bir tıp ve astronomi kitabı olduğu izlenimini uyandırmaktadır.⁶³

İskenderânî’den sonra el-Kevâkibî; *Tabâ’i’u’l-İstibdâd ve Masâdiru’l-İstibdâd* eseriyle beraber yayınladığı *Ümmü’l-Kurâ* adlı eserinde Müslümanların zayıflamasına, İslam âlimlerinin dini ilimlerle ilgilenip de pozitif ilimleri ihmal etmelerinin neden olduğunu söylemiştir. Kevâkibî; Amerikalı ve Avrupalı âlimlerin keşfettiği hakikatlerin, doğrudan veya dolaylı olarak Kur’ân’da bulunabileceğine işaret etmiştir. Bu hakikatlerin 14 asır önceden Kur’ân’da zaten var olduğunu ve Kur’ân’ın mucizelerini desteklediğini belirten Kevâkibî; Kur’ân’dan astronomi, fizik, tıp ilimleri ve tabiat ilimlerine dair örnekler de vermiştir.⁶⁴ Mesela “...Şimdi bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Şu hâlde üstün gelen onlar mı?”⁶⁵ ayetinin Ay’ın Dünya’dan kopup ayrıldığına, “Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah’tır...”⁶⁶ ayetinin de Dünya’nın yedi tabakadan ibaret olduğuna ve “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileyseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra Güneş’i gölgeye yol gösterici kılmışızdır.”⁶⁷ ayetinin ise gölgenin tutulma yöntemine yani fotoğraf yönteminin keşfine işaret ettiğini söylemiştir.⁶⁸

Yine “Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?”⁶⁹ ayetinin bilimsel izahında kuşlardan kastın “mikrop” olduğunu söyleyen

⁶² Nûh 71/15.

⁶³ İskenderânî, *Keşfu’l-Esrâr*, 2/37.

⁶⁴ Süleyman Şahin, *Ahmet Muhtar Paşa’nın “Serâiru’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 16.

⁶⁵ el-Enbiyâ 21/44.

⁶⁶ et-Talâk 65/12.

⁶⁷ el-Furkan 25/45.

⁶⁸ Abdurrahman b. Ahmed el-Kevâkibî, *Tabâ’i’u’l-İstibdâd ve Masâiri’u’l-İsti’bâd* (Kâhire: Dâru’l-Kitâbi’l-Mısri Yayınevi; Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Lübnânî Yayınevi, 2011), 41-42.

⁶⁹ el-Fil 105/3.

kişi, sanıldığı gibi Muhammed Abduh (ö. 1905) değil de Kevâkibî'dir. Kevâkibî, Abduh'un *Tefsîru'l-Cüz'ı'l-Âmme* eserini yazmadan üç yıl kadar önce bu görüşünü ortaya atmıştır. Ancak Kevâkibî'nin *Ümmü'l-Kurâ* eseri, İslam dünyasında yeterince tanınmadığından olsa gerek Müslümanların dikkatini çekmemiştir. Sonrasında Abduh, onun "sürü sürü kuşlar" kısmını mikrop olarak ele aldığı yorumunu geliştirerek izah etmiştir. Böylece bu yorum Abduh'a ait bir sembol haline gelmiştir. "Bilim Çağı" denilen 20. yüzyılın başında böyle bir görüşün, benzer görüşlerin başlangıcı için de katkı niteliğinde olduğu kabul edilebilir.⁷⁰ Yine Abduh, Kur'an'daki "*İnsan neden yaratıldığına bir baksın.*"⁷¹ ve "*Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak...*"⁷² gibi ayetlerin doğayı araştırmaya yönlendirdiğini de ifade etmiştir. Ancak Abduh, Kur'an metniyle aklın arasını bulmaya çalışarak bilimsel yorumlamanın tarafları arasına girmemiştir. Ayrıca o; bilimsel gelişmeler ortaya çıktıktan sonra Kur'an'ın, ancak anlaşılabilceğini de iddia etmemiştir. Aksine İslam'ın ilmî tüm araştırmalara müsaade ettiğinin anlaşılup modern bilimlerle Kur'an'ın yalanlanmasının önüne geçilmesini istemiştir.⁷³

Aynı dönemin bilimsel tefsir savunucularından bir diğer önemli isim de Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dır. Ahmed Muhtar Paşa, askeri ve siyasi görevlerinin dışında ilimle de ilgilenmiştir. Onun, âlemin yaratılışına olan hayranlığı ve bu konuda yazılan eserlerden etkilenmesi, *Serâiru'l-Kur'an fî Tekvîni ve İfnâi ve I'âdeti'l-Ekvân* adlı eserini kaleme almasını sağlamıştır.⁷⁴ Bu eser bilimsel tefsir konusunda Türkiye'de müstakil olarak yazılan ilk eserdir.⁷⁵ Onun; Kur'an ile bilimsel veriler arasında ilişkiler kurması, ayetlere yaklaşımında pozitif ilimleri referans aldığını göstermektedir. Muhtar Paşa; *Serâiru'l-Kur'an* 'da yeryüzü, gökyüzü, bulutsu (uzayda toz ve gaz bulutu) ve insanın yaratılışı gibi

⁷⁰ Muhammed Reşîd Rızâ – Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, çev. Ali Rıza Temel – Halil Çelik (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014), 14/456.

⁷¹ et-Târık 86/5.

⁷² er-Rûm 30/50.

⁷³ Şahin, *Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l-Kur'an" Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili*, 16.

⁷⁴ Serkan Ünal, "Bilimsel Tefsir Ekolünde Klasik ve Modern Dönem Metot ve Argümanlarının Mukayesesi ve Yaklaşım Farklılıkları", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 21 (2023), 448.

⁷⁵ Ali Kaya, *Bayraktar Bayraklı'nın "Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri" Adlı Eserinde Bilimsel Tefsir Anlayışı* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 23.

konularla ilgili bazı ayetlere yer vermiştir.⁷⁶ Ayrıca bu eserinde astronomiye dair 70 kadar ayeti de döneminin yeni ilimleriyle tefsir ederek bu ayetlerin, Kopernik'in sistemiyle de uyumlu olduğunu belirtmiştir. Böylece onun bu eseri alanındaki ilk ciddi eserlerden kabul edilmiştir.⁷⁷

Ahmed Muhtar Paşa'nın bilimsel tefsir anlayışını, eseri boyunca somut örneklerle temellendirdiğini görmek mümkündür. Mesela Nur Sûresi 35. ayetteki “nur”dan kastın elektrik olduğunu, elektriğin de hareketi meydana getirdiğini ifade eden Ahmed Muhtar Paşa, 14 asır önce ne ismi ne de konumu bilinmeyen elektriğin, yüce Allah tarafından sembollerle Kur'ân'da açıklandığını belirtmiştir. Başka bir örnek olarak “*Dağları görür; onların durduğunu sanırsın, oysa bulutlar gibi hareket ederler...*”⁷⁸ ayetinin açıklamasında Muhtar Paşa, “Çünkü yer yürüyor” diyerek aslında Dünya'nın döndüğüne dikkat çekmektedir.⁷⁹

İskenderânî ve Ahmed Muhtar Paşa ile ayrı bir kimlik kazanan bilimsel tefsir, Tantavî ile de doğrudan ya da dolaylı olarak birçok Kur'ân ayetinin yorumunda kendini belirgin bir şekilde göstermiştir.⁸⁰ Tantavî, diğer müfessirler gibi bilimsel tefsir yöntemini sadece yeri geldikçe kullanmakla kalmamış, aksine Kur'ân'ın tamamını bilimsel tefsir yöntemiyle tefsir etmiştir. Böylece Tantavî, pozitif ilimlerle kevnî ayetleri açıkça uzlaştıran ilk müfessir olarak kabul edilmiştir.⁸¹ Ayrıca onun, sadece İslam dünyasında değil Batı'da da tanınan bir ilim adamı olduğu bilinmektedir.

Kur'ân ile pozitif ilimler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan Tantavî, bu düşünceleri doğrultusunda 25 cilt olan *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserini yazmıştır. Tantavî bu eserinde, ayetleri kendisine özgü ayırdığı bölümlerde muhtasar

⁷⁶ Ünal, “Bilimsel Tefsir Ekolünde Klasik ve Modern Dönem Metot ve Argümanlarının Mukayesesi ve Yaklaşım Farklılıkları”, 449.

⁷⁷ Ahmet Akbaş, “Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (Mart 2016), 86.

⁷⁸ en-Neml 27/88.

⁷⁹ Ahmed Muhtar Paşa, *Serâiru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâi ve İ'âdeti'l-Ekvân* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1336/1917), 34; 39.

⁸⁰ Ünal, “Bilimsel Tefsir Ekolünde Klasik ve Modern Dönem Metot ve Argümanlarının Mukayesesi ve Yaklaşım Farklılıkları”, 450.

⁸¹ Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı*, 85.

olarak tefsir etmiştir. Ancak bu muhtasar açıklamalardan sonra letaif ve cevahir diye isimlendirdiği bazı Kur’ân lafızlarını ve kendince uygun gördüğü konuları, ayetlerle ilgisi olmasa da geniş ansiklopedik bilgiler eşliğinde açıklamıştır. Tantavî dönemin tüm bilimsel ve teknolojik gelişmelerinden yararlanmış ve özellikle ayetlerde bahsedilen pozitif ilimlere dair konuları derinlemesine işlemiştir. O, bu eserinde diğer müfessirlere nazaran kendine özgü bir yöntemle ilmî hakikatlerden, tabiat olaylarından ve sosyal olaylardan bahsetmiştir. Tantavî’nin cesur girişimini ve bu hacimli eseri, bilimsel tefsire büyük bir ivme kazandırmıştır. Böylece 20. yüzyılda bilimsel tefsir hareketinin en önemli temsilcisi olan Tantavî’nin⁸² bilimsel tefsir alanında çok büyük payı vardır.⁸³

Tantavî’nin *el-Cevâhir* adlı eserinde konuyla ilgili yer verdiği örneklerden bazıları şöyledir: “ *Hani siz, ‘Ey Musa biz bir tek yiyecekla dayanamayacağız. Bizim için Rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden, sebzelerinden, kabakgillerinden sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin’ demiştiniz.*”⁸⁴ ayetinin tefsirinde Tantavî, bitkilerin beslenmedeki fonksiyonuyla birlikte gıda değerlerini ele almış ve konuyla ilgili bilimsel veriler sunmuştur. Bunun yanı sıra konuyla ilgili çalışma yapan bilim adamlarının yöntemlerini ve görüşlerini de ayrıntılı olarak açıklamaya çalışmıştır. Yüce Allah’ın kâinatı “Ol” emriyle tek bir maddeden yarattığı ve bunun birçok ayette geçtiğini ifade eden Tantavî, modern bilim adamlarıyla maddenin özünün tek bir şey olduğu konusunda ortak görüşe sahip olduğunu bildirmiştir. Diğer yandan Tantavî, yaratılış için Allah’ın ilk olarak maddeyi yaratıp sonra da O’nun bu maddeyi çeşitli cinslere ve kısımlara ayırarak bunlardan da bitki ve hayvanları meydana getirdiğini söylemiştir. Ayrıca Tantavî; bitki ve hayvan gibi canlıların oksijen, azot, hidrojen ve karbon gibi cansız unsurlardan oluştuğunu ve dönemin kimya alimlerinin bunu ispat ettiğini, hatta bu unsurların 70’ten fazlasının keşfedilmiş olduğunu da belirtmiştir.⁸⁵

⁸² Mustafa Kurukız, *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazzâlî* (Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 27; 29.

⁸³ Akbaş, “Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri”, 87.

⁸⁴ el-Bakara 2/61.

⁸⁵ Tantavî, *el-Cevâhir fî Tefsîri’l-Kur’ân* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi Yayınevi, 1351/1932), 1/77; 148.

Bilimsel tefsir ekolünün bir diğer temsilcisi de Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dır. O, ayetleri tefsir ederken bilimsel açıklamalara da yer verdiği *Hak Dini Kur 'ân Dili* tefsirini kaleme almıştır.⁸⁶ Yazır, tefsirinde belli yöntem ve teknik kullanmamış ancak genel tefsir anlayışlarıyla beraber yöntemlerin hepsini kullanarak ayetlerin nüzul sebeplerinin, bunlarla arasındaki uyumunu ve ilişkisini göstermiştir. Kâinatın yaratılışı, astronomi, ilmî, felsefî, sosyal, edebî ve jeolojiyle ilgili ayetleri de ustaca tefsir etmiş, ayrıca astronomi ve hukukla ilgili bilgilere, Müslümanların çağı nasıl yakalayıp ilerleyeceğine dair önerilere de yer vermiştir.⁸⁷

Yazır, varsayımlara dayalı bilimsel veriler ile ispatlanmış bilimsel verilerin ayrımının yapılması gerektiğini belirtmiş ve kendisi de ispatlanmış bilimsel verileri tercih etmiştir. Kur'ân'ın zâhiri anlamının bilimle çelişmesi halinde bilimi, Kur'ân'a uyarlamak gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Kur'ân'ın zâhirinde açıkça ifade edilen şeyleri açıklamaya çalışmak, zorlama ve aşırı yorumlara yol açabileceğinden dolayı⁸⁸ Yazır, kevnî ayetleri ve pozitif ilimlerle ilgili ayetleri bilimsel tefsir anlayışına göre yeri geldikçe aşırıya kaçmadan, ölçü ve sınırlar dahilinde tefsir etmiştir. Örnek olarak Muhammed Abduh'un "ebabil" kavramını mikrop olarak yorumlamasını -aslında Kevâkibî'nin yorumudur ancak sonraları Abduh bu yorumu geliştirmiştir- şiddetle eleştirdiği gibi Ali İmran Sûresi'nin 33 ve 34. ayetlerinin tefsirinde de Darwinizm'i eleştirmiştir.⁸⁹ Bu yüzden Yazır, ayet ve hadislerin öncelikli olarak zâhiri manalarına bakılması gerektiğini, ancak sadece zâhiri manasının üzerinde durulup da bilimsel ve işarî manalarının yok sayılmasını kabul etmemiştir.⁹⁰

Hak Dini Kur 'ân Dili tefsirinde bilimsel konularla ilgili geniş açıklamalara yer veren Yazır, örnek olarak “Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip

⁸⁶ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 18.

⁸⁷ Kurukız, *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazzâlî*, 31.

⁸⁸ Zülal Anık, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsirinde Kevnî Ayetlerin Yorumlanması* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 41.

⁸⁹ Ayşe Gülbay, *Süleyman Ateş'in Bilimsel Tefsire Yaklaşımı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 23-24.

⁹⁰ Recep Yalçın, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur 'ân Dili” Tefsirindeki Bazı Kevnî Ayetlerin Yorumları* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 16.

onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz.”⁹¹ ayetinin tefsirinde tüm bitkilerin çiçeklerinde dişi ve erkek çiftlerin olduğunu ve erkeğin dişiyi aşılmasıyla meyvelerin oluştuğunun anlaşılması üzerine rüzgârların bir aşılama olarak görev yaptığını ifade etmiştir. Böylece bu ayetin bilinmeyen bir ilmî gerçeği haber verdiğini ancak bunun bin küsur yıl sonra ortaya çıktığını söyleyerek bir mucize olduğunu dile getirmiştir. Çünkü bitkilerde, rüzgârların aşılama yapabileceği yakın zamana kadar bilinmemekteydi.⁹² Başka bir örnek olarak “Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten sonra arşa istiva eden Güneş’i ve Ay’ı emrine boyun eğdiren Allah’tır, her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir...”⁹³ ayetinin tefsirinde, “direk olmaksızın” kısmıyla kastedilenin gezegenler arasındaki çekim kuvveti olduğunu ve bunun da gezegenlerin yani yeryüzünün hareketine neden olduğunu açıklamıştır.⁹⁴ Özetle Yazır’ın, bilimsel tefsir anlayışıyla tefsir yazmamasına rağmen bazı ayetleri, döneminin bilimsel verileriyle tefsir ettiği ve bu ayetlerin bilimsel verilerle uyumlu olduğunu ispat etmeye çalıştığı söylenebilir.⁹⁵

Bilimsel tefsir ekolünün temsilcilerinden bir diğeri de Cemâleddîn el-Kâsımî (ö. 1914)’dir. Kâsımî, *Mehâsinu’t-Tevîl* adlı tefsirinin birinci cildinde özellikle *Kur’ân’daki Astronomi İlmi ile İlgili Meseleler* adlı bir bölüm açmıştır. Ayrıca bu eserinde bilimsel verilere de yer vererek ayetlerin, bu verilerle uyumluluğunu da göstermiştir.⁹⁶ Kâsımî, bilimsel tefsir ekolünün koyu bir taraftarı olmadığı gibi tamamen reddeden de olmayıp mutedil bir anlayıştadır. O, yeri geldikçe bilimsel tefsir yöntemine dair somut örneklerle de yer vermiştir. Güneş Sistemi, Dünya, gezegenler, yıldızlar ve gökyüzüyle ilgili konularda astronomi ilminin verilerinin yanı sıra Kâsımî, kardeşinin doktor olması nedeniyle tıp ilminin verilerine de yer vermiştir. Mesela Bakara Sûresi’nin 219. ayetinin tefsirinde içkinin haram olması konusunda 50 kadar doktorun, içkinin zararları konusundaki önerilerine ve bedensel olarak ne gibi hasarlar verdiğine dair tıbbi bilgilere

⁹¹ el-Hicr 15/22.

⁹² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraevyn Yayınları, 2011), 5/202-203.

⁹³ er-Ra’d 13/2.

⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd., 5/114.

⁹⁵ Kurukız, *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazzâlî*, 32.

⁹⁶ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 128.

yer vermiştir.⁹⁷ Ayrıca “Dağları görür, onların durduğunu sanırsın, oysa bulutlar gibi hareket ederler...”⁹⁸ ayetinin tefsirinde Dünya’nın hareket ettiğini ve Dünya’yla beraber dağların da hareket ettiğini ifade eden Kâsımî, bu hareketin ahiret hayatında veya kıyametin kopma anında alemin bozulması ve alışılmış düzeninden dışarı çıktığı sırada olacağı şeklindeki yorumları kabul etmez.⁹⁹ Yine Zâriyât Sûresi 47. ayetindeki “genişleticiyiz” kavramını, Kâsımî “kâinatın genişletmesine kadiriz” şeklinde yorumlamıştır.¹⁰⁰

Ülkemizde bilimsel tefsir ekolüne dair akademik ve bilimsel anlamda çalışma yapan ilk kişi ise Celal Kırca¹⁰¹ olup bilimsel tefsirin öneminin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Onun kaleme aldığı *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler* adlı eseri ülkemizde bilimsel tefsir anlayışı konusunda kaleme alınan ilk akademik çalışmadır. Kırca’nın bu eseri incelendiğinde, bilimsel tefsir anlayışına son derece olumlu olan bakış açısı görülebilmektedir.¹⁰² Kur’ân’da astronomi, tıp, biyoloji ve fizik gibi ilimlerle ilgili yüzlerce ayet olduğunu, hatta Kur’ân’daki bazı sûrelerin isimlerinin de astronomiyle ilgili konulara ve tabiat olaylarına ait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca birçok ayetin de duyu organlarını ve aklını kullanarak insanları araştırmaya yönlendirdiğini belirtmiştir. Bütün bunlar ona göre Kur’ân ve bilim ilişkisinin boyutlarını göstermektedir. Ancak Kırca, Kur’ân’daki bu bilgilerin eşyanın ve varlıkların nasıl oluştuğuyla değil de niçin oluştuğuyla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Çünkü eşyanın nasıllığıyla ilgili bilgiler değişkendir fakat Kur’ân, bu değişimden korunmuştur. Böylece ilmî tefsire konu olan ayetler, aslında yaratılıştaki hikmeti açıklama amacına yöneltmiştir.¹⁰³ Daha sonra Kırca, astronomi, fizik, biyoloji, psikoloji, jeoloji, sosyoloji ve daktiloskopi gibi ilimlerin Kur’ân ile ilişkisini incelediği *Kur’ân ve Fen Bilimleri* adlı eserini yayınlamıştır.¹⁰⁴ Bu eserden bir örnek olarak “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam’a açar;

⁹⁷ Cemâleddîn el-Kâsımî, *Mehâsinu’l-Tevîl*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Daru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1376/1956), 3/553.

⁹⁸ en-Neml 27/88.

⁹⁹ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 128.

¹⁰⁰ Kâsımî, *Mehâsinu’l-Tevîl*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 14/5821.

¹⁰¹ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 129.

¹⁰² Tekin, *Kur’ân’ın Bilimsel Yorumu Zağlûl En-Neccâr Örneği*, 43-44.

¹⁰³ İsrâfil Karadeniz, *Muhammed B. Ahmed el-İskenderânî’nin Keşfü’l-Esrâr Adlı Eserinin Tefsir İlmi Açısından Tahlili* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 9.

¹⁰⁴ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 129.

*kimi de saptırmak isterse göğre çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.”*¹⁰⁵ ayeti verilebilir. Kırca, bu ayetin yorumunda tıpkı denizlerdeki gibi atmosferde de aşağıdan yukarıya çıkıldıkça basıncın azalmakta olduğunu ve havadaki oksijen miktarının da azaldığını söylemiştir. Yükseklerdeki bu oksijen azlığının da dağa tırmanan ve basınçsız bir uçağa binerek yukarıya yükselen insanları rahatsız edebileceğini belirtmiştir. Böylece yükseklerdeki oksijen azlığı; kandaki oksijen oranının da azalmasına yol açarak insanlarda nefes darlığı, sarhoşluk hissi, düşünme, görme ve konuşma bozuklukları meydana getirebilir. Kırca, bu ayetin asıl maksadının anlaşılmasının, hava basıncıyla ilgili bu ilmi verilerin son asırlarda ortaya çıkmasıyla ancak mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶ Yine Kırca, eserinde Güneş ve Ay’ın yörüngelerinden bahseden şu üç Kur’ân ayetini örnek getirmiştir: “*O; geceyi, gündüzü, Güneş’i, Ay’ı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*¹⁰⁷ *Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre hareket eder. Bu çok güçlü ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.*¹⁰⁸ *Ne Güneş’in Ay’a yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.*”¹⁰⁹ Bu ayetler, Güneş’in ve Ay’ın özel yörüngeleri olduğunu açıklarken bu cisimlerin uzayda kendilerine has bir hareketle dolaştıklarına da işaret etmektedir. Ayrıca ayetlerde geçen “felek” kelimeleri de “yörünge” olarak tercüme edilmiştir. Kırca, bu ayetlerin nâzil olduğu dönemde bu kavramın ne anlama geldiğinin bilinmediğini ve yalnızca Arapça karşılığıyla yetinildiğini dile getirmiştir. Ancak günümüzde kısmen de olsa bu kavramın ne anlama geldiği çözülerek Güneş ve Ay’ın kendilerine ait yörüngelerinin olduğu ve bunların belli bir yöne doğru hareket ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca Kırca, bunun Kur’ân’da yüzyıllar sonra ancak anlaşılacak bazı kavramların olabileceğini de gösterdiğini söylemiştir.¹¹⁰

Bilimsel tefsir ekolünün temsilcilerinden olan Süleyman Ateş’in *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* adlı eseri, bilimsel tefsir niteliğinde kabul edilmese de bazı ayetlerin açıklamasında yer verdiği bilimsel veriler, bilimsel tefsirden yana olduğunu

¹⁰⁵ el-En’âm 6/125.

¹⁰⁶ Celal Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), 187-188.

¹⁰⁷ el-Enbiyâ 21/33.

¹⁰⁸ Yâsîn 36/38.

¹⁰⁹ Yâsîn 36/40.

¹¹⁰ Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 159-160.

göstermektedir. Ateş, Kur'ân'ın bilimle asla çatışmayacağını; aksine Kur'ân'ın, kâinata dair yasalar ve insanın yaratılışıyla ilgili söylediklerinin hiçbir zaman eskimeyip bilimsel verilere tamamen uyumlu olacağını belirtmiştir. Hatta kendi görüşünü destekleyen bir örnek olarak Bucaille'nin "Kur'ân'ın başta sona incelenip tüm ayetlerinin tamamen bilimsel verilere uygun olduğu" söylemini de dile getirmiştir. Ateş; Kur'ân'ın, ilmî verilerden çok daha öncesinde hakikatleri haber verdiğini ancak o dönemin alimlerince anlaşılmadığından dolayı ilme aykırı olduğu sonucuna varıldığını ifade etmiştir. Oysaki bunların, ilmin kendisi olduğunu ve insan ürünü birtakım şeylerin zaman geçtikçe değişebileceğini, ancak vahiy ürünü olan Kur'ân ilkelerinin, sabit kalıp her daim geçerli olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Ayrıca Ateş; Kur'ân'ın amacının fizik, biyoloji, kimya ve diğer bilim dallarının kanunlarını açıklamak olmadığını, asıl amacının insanları Allah'a yöneltmek ve güzel ahlak sahibi yapmak olduğunu da ifade etmiştir.¹¹²

Bing Bang teorisini kabul eden müfessirlerden olan Süleyman Ateş "*İnkâr edenler; gökler ve yer bitişikken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?*"¹¹³ ayetinin tefsirinde Büyük Patlama'dan sonra Dünya dahil tüm yıldız kümelerinin birleşik bir gaz kütesinden ayrıldığını ve tam bu aşamada Güneş'in, galaksilerin ve gezegenlerin oluşmaya başladığını açıklamıştır. Ayrıca Ateş, "*O, geceyi, gündüzü, Güneş'i, Ay'ı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*"¹¹⁴ ayetini de delil gösterip Big Bang sonrası Dünya nasıl Güneş'ten koptuysa Güneş'in de kendisinden daha büyük bir güneş parçasından koptuğunu ve uzay boşluğunda her birinin, birbirinin etrafında döndüğünü açıklamıştır.¹¹⁵ Yine Ateş "*Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz.*"¹¹⁶ ayetinin tefsirinde rüzgârların, bulutları birbirine sürttüşürmesi nedeniyle elektron akımının meydana geldiğini, bunun sonucunda gök gürültüsü ve şimşegın meydana geldiğini aktarmıştır. Ayrıca rüzgârların birbirine elektron aşılması nedeniyle

¹¹¹ Tekin, *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Zağlûl En-Neccâr Örneği*, 42-43.

¹¹² Emrah Dayıoğlu, *Bilimsel Tefsire Kaynak Olarak Kabul Edilen Başlıca Ayetler ve Tefsiri* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 84.

¹¹³ el-Enbiyâ 21/30.

¹¹⁴ el-Enbiyâ 21/33.

¹¹⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 5/501-502.

¹¹⁶ el-Hicr 15/22.

bitkilerin döllemesinin meydana geldiğini ve rüzgârların, erkek tohumları, dışı çiçeklerin üzerine bırakma yoluyla aşılama etkili olduğunu da belirtmiştir.¹¹⁷

1960 yılında başlanan ve yazımı 23 yıl süren *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* adlı eserin müellifi olan Celal Yıldırım, eserine verdiği isimden de anlaşılacağı üzere bilimsel tefsirin önemli temsilcilerindendir. Bu eserde birçok ayetin tefsiri bağlamında, “ilmî yönü” başlığı altında ilimlerden bahseden Yıldırım, bilimsel verilere ve bazı Batılı bilim adamlarının görüşlerine de yer vermiştir.¹¹⁸ Yıldırım; Kur'an'ın bir astronomi, fizik, biyoloji, tıp veya kimya kitabı olmadığını ve bu konularla ilgili her bilginin Kur'an'da aranmaması gerektiğini söylese de ayetleri günümüzün ilmî verileriyle ilişkilendirmekten geri durmamıştır.¹¹⁹ Ayrıca bu eserde, kâinatla ilgili olarak Kur'an'da geçen neredeyse her ayetin tefsirinde bilimsel verilerle ayetlerin uygunluğunu ispat etmeye çalıştığı da görülmektedir.¹²⁰ Yıldırım, Kur'an'ın ilmî verilerle çelişmemesinin de Kur'an'ın ilahi yönünün en önemli ispatı olduğunu söylemiştir. Bütünüyle Allah'ın keliması olan, her iki cihanla ilgili ve insan için gerekli olan tüm hükümleri bulunduran Kur'an'ın bu yönüne ise şu sözleriyle işaret etmiştir: “İlmî araştırmaların, yeni yeni buluşların ilerlemesi ile tazeliğini kaybetmeyen tek kitaptır. Gerçeği bulan ilimle hiçbir zaman ters düşmez. Hikmetindeki derinlik, hükümlerindeki açıklık ve esneklik, akla ve idrake her zaman kapı açıp seslenecek güçtedir. İnsan aklına ve ilmî harekete canlılık sağlamak için yer yer ana fikirler ve temel bilgiler verir.”

Yıldırım, yaratıcının yüce Allah olduğunu, insanoğlunun ise ancak kâinatta mevcut olan ve üzerinde hikmet perdesi bulunan şeyleri icat edebileceğini ifade etmiştir.¹²¹ Yıldırım, “Bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı?..”¹²² ayetinin tefsirinde, yeryüzünün müşriklere daraltıldığı manasının yanında, son yüzyıllarda yapılan yorumlarda Dünya'nın kutuplardan basık olması ve erozyonla eksilmesi gibi manalara da işaret ettiğini belirtmiştir. Böylece önceki dönem

¹¹⁷ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/61.

¹¹⁸ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 128-129.

¹¹⁹ Dayıoğlu, *Bilimsel Tefsire Kaynak Olarak Kabul Edilen Başlıca Ayetler ve Tefsiri*, 86-87.

¹²⁰ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 129.

¹²¹ Halil Deniz, *Celal Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri Adlı Eserinde Tefsir Metodu* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 147.

¹²² er-Ra'd 13/41.

müfessirlerinin mecazi anlamdaki yorumlarının aksine son dönem müfessirlerinin, Dünya'nın şekli üzerinden yaptığı yorumlarla gerçek anlama doğru kayıldığı görülmektedir. Bu da dönemsel olarak yaygın ilmî görüşün yorum farklılığına etkisi olduğunu gösterir.¹²³ Başka bir örnek olarak “*O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı, sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; Güneş'i ve Ay'ı da yasalarına boyun eğdirmiştir...*”¹²⁴ ayetiyle Yıldırım; Dünya'nın iki hareketi olduğunu ve bunun sonucunda gece ile gündüzün meydana geldiğini, “dolamak, sarmak, yuvarlak şekil yapmak” manasına gelen “tekvir” kavramıyla da araştırmacılara ipucu verdiğini ve Dünya'nın yuvarlak olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

1.5. Eleştirmelerine Rağmen Bilimsel Tefsire Yer Verenler

Bilimsel tefsir ekolünün karşısında gibi görünüp de eserlerinde bilimsel tefsir örneklerine yer veren bazı müfessirler de bulunmaktadır. Bunlara Mevdûdî (ö. 1979), Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1935), Muhammed Mustafa el-Merâğî (ö. 1952) ve Seyyid Kutub (ö. 1967) gibi isimler örnek olarak verilebilir. Bu müfessirlerin, bilimsel tefsir ekolünü eleştirmelerine rağmen eserlerinde bilimsel yorumlara yer verdiği görülmektedir.

30 yıllık bir çalışmanın sonucu olan *Tefhîmu'l-Kur'ân* adlı eserini ortaya koyan Mevdûdî, eserine bilimsel verileri almaktan kaçınmayıp yer yer bu verilerle ayetleri de karşılaştırmıştır.¹²⁶ Ancak Mevdûdî “...*Bu Kitab'ı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet, bir rahmet kaynağı ve Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.*”¹²⁷ ayetinin açıklamasında bir uyarıda bulunmuştur. Bu uyarı, Kur'ân'da bu ve benzeri ifadelerde Allah'ın “her şey” ile kastının bütün sanatlar ve ilimler olduğunu savunarak bu yorumun doğruluğunu kanıtlamak için Kur'ân'ın gerçek anlamını değiştiren kimselerin düştüğü hataya başkalarının da düşmemesi üzerinedir.¹²⁸ Mevdûdî bu eserinde bilimsel tefsir anlayışına örnek olarak “*O, geceyi, gündüzü, Güneş'i, Ay'ı*

¹²³ Mehmet Kaya, “Bilimsel Tefsir ve Değişim”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2016), 212.

¹²⁴ ez-Zümer 39/5.

¹²⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986), 10/5206-5211.

¹²⁶ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 128.

¹²⁷ en-Nahl 16/89.

¹²⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Yusuf Karaca vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 3/51.

yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.”¹²⁹ ayetinin açıklamasında Güneş ve Ay ile beraber bütün gök cisimlerinin kendi yörüngelerinde yüzdüklerini yani hareket ettiklerini söyleyerek günümüz astronomi, fizik ve biyoloji ilimleriyle uyumlu olduğunu ve bunun modern bilimsel terimlerle de açıklanabileceğini ifade etmiştir. Yine başka bir örnekte Mevdûdî “Gökleri, yeri ve oralarda üretilip yaydığı canlıları yaratması O’nun kanıtlarındandır. O, dilediği zaman onları bir araya getirme gücüne de sahiptir.”¹³⁰ ayetinin, yalnızca Dünya gezegeninde hayat olmayıp diğer gezegenlerde de hayat olduğuna işaret ettiğini söylemiştir.¹³¹

Bilimsel tefsir ekolüne karşı olduğunu dile getirse de tefsirinde bilimsel yorumlar bulunan bir diğer müfessir de Reşîd Rızâ’dır. O, *Tefsîru’l-Menâr* adlı eserinin mukaddimesinde her ne kadar bilimsel tefsiri eleştirse de eserinin içeriğinde az da olsa bu anlayışa uygun yorumların olduğu görülmüştür. Ona göre Kur’ân’ın bilimsel olaylar üzerinde düşünmeye yönlendirmesi, İslam’ın diğer dinlere karşı olan üstünlüğünü belirtmektedir.¹³²

Reşîd Rızâ’nın, Muhammed Abduh’un 1899-1905 yılları arasındaki tefsir derslerini bir araya getirerek Yûsuf Sûresi’nin 101. ayetine kadar yazarak devam ettirdiği *Tefsîru’l-Menâr* adlı eserinde bilimsel tefsir örneklerini de görmek mümkündür.¹³³ Mesela Hicr Sûresi’nin 22. ayetinin indiği dönemde, insanların, bitkileri aşılama konusunda rüzgârların etkisini bilmediklerini ve aşılama işlemini elleriyle yaptıklarını söylemiştir. O dönemin müfessirleri olan İbn Mes’ûd, İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî gibi isimlerin ayetten bu manayı çıkarmadığını, aksine onların, bu ayeti mecazi olarak yorumladıklarını belirtmiştir. Durum böyleyken bazı Batılı bilim adamları, aşılama konusunu keşfedince aslında Arapların bu bilgiyi daha önceden bildikleri sonucuna varmışlardır. Öyle ki Reşîd Rızâ, Oxford Üniversitesi’ndeki oryantalist Arap Dili hocası olan Ecnîrî’nin “Devenin sahipleri, Batılıların keşfinden on üç asır önce rüzgârın ağaçları ve meyveleri aşıladığını

¹²⁹ el-Enbiyâ 21/33.

¹³⁰ eş-Şûrâ 42/29.

¹³¹ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, çev. Yusuf Karaca vd. 5/95; 241.

¹³² Erol, *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*, 14.

¹³³ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 125.

öğrenmişlerdi.” görüşünü kendisine delil olarak almıştır.¹³⁴ Başka bir örnekte de “O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı, sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; Güneş’i ve Ay’ı da yasalarına boyun eğdirmiştir...”¹³⁵ ayetinin, Dünya’nın şeklinin yuvarlak olduğuna dair bir delil olup Kur’ân’ın mucizeliğine işaret ettiğini söylemiştir.¹³⁶

Bilimsel tefsiri eleştiren müfessirlerden biri olan Muhammed Mustafa el-Merâğî, *el-İslâm ve’t-Tıbbü’l-Hadîs* adlı kitabının takrizinde, bu kitabın müellifi olan Abdülaziz İsmail’i övmesine rağmen bilimsel tefsirden hoşlanmadığını da dile getirmiştir.¹³⁷ Ancak her ne kadar hoşlanmadığını söyleyip eleştirmiş olsa da yazmış olduğu *Tefsîru’l-Merâğî* adlı eserinde bilimsel gelişmelerden faydalanmış ve bu gelişmelerin tefsir ilminde doğru bir biçimde ele alınabilmesi için bilim adamlarına danışılması gerektiğini söylemiştir. *Tefsîru’l-Merâğî*’de özellikle kâinatın yaratılışı, göklerin ve gök cisimlerinin düzeniyle ilgili ayetleri açıklarken bilimsel tefsir anlayışına bağlı kalmıştır. Merâğî, müfessirlerin, kendi döneminin ihtiyaçlarına göre tefsir yaptığını ve bu yüzden geçmiş nesillerin ulaşamadığını ancak bugün bilimin gelişmesiyle bazı ayet yorumlarının gün yüzüne çıktığını ifade etmiştir. Hatta bu görüşünün doğruluğunu, İsrâ Sûresi’nin 85. ayetiyle de ispatlamaya çalışmıştır. Ancak Kur’ân tefsirinin, kanıtlanmamış teorilerle yapılmasından da ciddi bir şekilde rahatsız olmuştur. Onun bu rahatsızlığı göz önüne alınarak kâinatın yaratılışıyla ilgili ayet yorumlarına bakıldığında, her ayette başvurduğu astronomi ilmine dair verilerin, doğrulanmış bilimsel bilgiye başvurma ilkesi ile tefsir yapılması gerektiğini göstermektedir. Diğer taraftan muhtemel bilimsel teorilere tefsirinde yer verdiği yorumlar da vardır.¹³⁸

Merâğî’nin, *Tefsîru’l-Merâğî* adlı eserinden bazı bilimsel tefsir örnekleri ise şöyledir:

¹³⁴ Reşîd Rızâ – Abduh, *Tefsîru’l-Menâr*, çev. Ali Rıza Temel – Halil Çelik, 8/71.

¹³⁵ ez-Zümer 39/5.

¹³⁶ Reşîd Rızâ – Abduh, *Tefsîru’l-Menâr*, çev. Ali Rıza Temel – Halil Çelik, 2/112.

¹³⁷ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 136.

¹³⁸ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî* (Mısır: Mektebetü Mustafa Bâbî el-Halebî, 1946), 16/26; 1/64; 3-5.

Merâgî, “Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?”¹³⁹ ayetinde geçen “tayran ebâbil” kavramından kastın, kuş değil de mikrop ve hastalık taşıyan sineklerden başka bir şey olmadığını savunmuştur.¹⁴⁰ Bir diğer örnekte de “Gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise gökyüzünün işaretlerine sırt çevirmektedirler.”¹⁴¹ ayetinin tefsiriyle yer çekimine atıfta bulunarak “korunmuş bir tavan” kısmını, Allah’ın göğü bozulmalardan ve düzensizliklerden koruduğu bir tavan gibi yaratmasıyla ve gezegenlerle diğer gök cisimlerinin, kendi yörüngelerinde korunmasıyla ilişkilendirmiştir. Böylece gezegenlerin ve diğer gök cisimlerinin birbirine çarpmadığını, karışmadığını, aksine yer çekimi kuvveti sayesinde kendi özel yörüngelerinde sabit kaldıklarını ifade etmiştir.¹⁴²

Bilimsel tefsire karşıymış gibi görünüp de tefsirinde bu anlayışa uygun yorumlara yer veren bir diğer müfessir de Seyyid Kutub’tur. O da Reşîd Rızâ gibi özellikle kâinatın yaratılmasıyla ilgili ayetlerin yorumunda bilimsel verilere *Fî Zılâli’l-Kur’ân* adlı tefsirinde yer vermiştir. Kutub, bu eserinde her ne kadar bilimsel açıklamalara yer vermiş olsa da Kur’ân’ın bir bilim kitabı olmadığını sık sık vurguladığından onun bilimsel tefsire ihtiyatlı olarak yaklaştığı anlaşılmaktadır.¹⁴³ Aslında Kutub, bilimsel tefsire değil de bu ekolde aşırıya gidenlere karşıdır da denilebilir. Yani Kur’ân’ı anlatırken kâinatla, insanlarla ve hayatla ilgili bilimsel verilerden faydalanılmamasını kastetmez, aksine pozitif bilimler aracılığıyla kafa yorup Kur’ân’ın daha iyi anlaşılması ve ufkun genişletilmesi gerektiğini savunur.¹⁴⁴ Ancak bu, Kur’ân’da olmayan şeyleri de Kur’ân’a dayandırmak demek değildir. Kutub, Kur’ân’da olmadığı halde kastetmediği şeyleri, O’na yükleyerek astronomi, tıp, kimya ve benzeri ilimlere dair şeyler üretmeye kalkan cüretkarların budalalığına şaşırdığını belirtmiştir. Kur’ân’ın umumi işaretlerinin her an değişebileceğini ve O’nu kesinlik ihtimalinin çok az olduğu nazariyelere bağlamanın bir metot hatası olduğunu söyleyen Kutub, Kur’ân’ın bilime tabi olduğu durumda sürekli

¹³⁹ el-Fîl 105/3.

¹⁴⁰ el-Merâgî, *Tefsîru’l-Merâgî*, 30/243.

¹⁴¹ el-Enbiyâ 21/32.

¹⁴² el-Merâgî, *Tefsîru’l-Merâgî*, 17/28.

¹⁴³ Tekin, *Kur’ân’ın Bilimsel Yorumu Zağlûl En-Neccâr Örneği*, 37.

¹⁴⁴ Şahin, *Ahmet Muhtar Paşa’nın “Serâiru’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahli*, 27.

değişen bilimsel verilerle ayetleri devamlı tevîl etmenin, Kur'ân'ın mahiyetinin ve vazifesinin yanlış anlaşılmasına neden olabileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁵

Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* eserinde bazen bilimsel verilere yer vermekten kendini alamadığını,¹⁴⁶ hatta Zümer Sûresi 5. ayetinin tefsirinin onu, Dünya'nın yuvarlak olduğu görüşünü kabul etmeye zorladığını dile getirmiştir.¹⁴⁷ Yine başka bir örnek olarak Kutub “*Denizler kabarıp taşıdığında*”¹⁴⁸ ayetinde denizlerin kaynamasını, sudaki hidrojen ile oksijenin birbirinden ayrılması ya da bu gazların bugünkü hidrojen ve atom bombalarının patlaması gibi patlayarak dağılması olarak yorumlamıştır.¹⁴⁹ Bir başka örnekte de “*İnkâr edenler ‘Bize kıyamet gelmeyecek’ dediler. De ki: ‘Bilakis! Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o size mutlaka gelecektir.’ Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey, O’nun bilgisi dışında kalamaz. Bundan daha küçük veya daha büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitab’ta kayıtlı olmasın.*”¹⁵⁰ ayeti olup burada geçen “zerre” kavramıyla önceden maddenin en küçük parçası olan atomun anlaşıldığını, fakat sonradan ortaya çıkan bilimsel gelişmelerle bu durumun değiştiğini belirtmiştir. Kutub bunu şöyle açıklamıştır: “Zerre, yakın zamana kadar cisimlerin en küçük parçası olarak biliniyordu. Fakat şimdi atomun parçalanmasından sonra zerrenin daha küçük parçalarının da olduğu görülmüştür. Bu küçük cisimler atomu oluşturan çekirdek, elektron, proton ve nötron diye anılan parçacıklardır.” Ayrıca bu ayetin indiği zaman, bu parçacıklar hakkında kimsenin bilgisi olmadığını da eklemiştir.¹⁵¹

1.6. Bilimsel Tefsiri Eleştirenler

Bilimsel tefsiri savunan ve ihtiyatla yaklaşan âlimler olduğu gibi şiddetle karşı çıkan âlimler de vardır. Bunların başında Endülüslü Ebu İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî

¹⁴⁵ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 137.

¹⁴⁶ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 128.

¹⁴⁷ Şahin, *Ahmet Muhtar Paşa’nın “Serâiru’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili*, 27.

¹⁴⁸ el-İnfîtâr 82/3.

¹⁴⁹ Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 139.

¹⁵⁰ Sebe’ 34/3.

¹⁵¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Mısır/Kahire: Dar Al-Shorouk, 1968), 5/2889-2893.

(ö. 1388), sonrasında Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1978), Emin el-Hulî (ö. 1966) ve eşi Ayşe Abdurrahman (1998) gelmektedir.

Özellikle Fahreddîn er-Râzî'nin tefsirinin, Müslümanlar arasında kendisine has bir yer bulmasıyla bilimsel tefsir hareketine karşı eleştiriler de başlamış oldu. Bilimsel tefsire karşı sistemli ilk eleştiri yapan kişi ise Şâtıbî'dir.¹⁵² Kur'ân'ın bütün ilimleri içerdiği iddiasına karşı çıkan Şâtıbî, Araplar tarafından nüzul döneminde Kur'ân nasıl anlaşıldıysa tüm zamanlarda da öyle anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Çünkü doğru olan mana, ilk muhataplarının anladığı manadır. Yani ona göre ilk muhataplarının anlayamayacağı şeylerin Kur'ân'da olması mümkün değildir. Bu yüzden bilimsel verilerle Kur'ân'ı yorumlama çabaları, doğru bir yaklaşım olmaz.¹⁵³

Şâtıbî, bilimsel tefsiri savunanların delil gösterdiği ayetlerden maksadın neler olduğuna da değinmiştir. Mesela “*Bu Kitab'ı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet, bir rahmet kaynağı ve Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.*”¹⁵⁴ ayetiyle maksadın teklif ve ibadet olduğunu, yine “*...Biz Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.*”¹⁵⁵ ayetindeki “Kitab”tan kastın da “levh-i mahfuz” olduğunu söylemiştir. Ayrıca konuyla ilgili seleften nakledilen rivayetlerin de sahih olmadığını belirtmiştir.¹⁵⁶ Şâtıbî, bilimsel tefsire dair yaptığı eleştirilere ise *el-Muvâfakât* adlı eserinin müstakil bir kısmında yer vermiştir. O, eserinin bu kısmında bazı kevnî ayetleri sıralayıp bunların bilimsel olaylara işaret etmediğini, aksine ayetlerin Allah'a şirk koştuktan ve o dönemdeki puta tapma inancından alıkoymak, doğru zannedilen bazı davranışların doğru olmayıp güzel ahlakla bir ilgisinin olmadığını göstermek gibi anlamlara geldiğini açıklamıştır. Şâtıbî, bilimsel tefsirle ilgilenenlerin Kur'ân'ı yorumlamalarında haddini aştığını dile getirip matematik, mantık gibi ilimlerle uğraşanların tüm görüşlerini de Kur'ân'a dayandırmalarını eleştirmiştir. O, Kur'ân'ı en iyi anlayanların sahabe ve tabiundan kimseler olduğunu, onların da sonradan ortaya çıkan

¹⁵² Ateş, “Geçmişten Günümüze Tefsir Okulu”, 134.

¹⁵³ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 20-21.

¹⁵⁴ en-Nahl 16/89.

¹⁵⁵ el-En'âm 6/38.

¹⁵⁶ Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı*, 89.

ilimlere dair bilgiler aktarmadıklarını belirtmiştir. Yani Şâtıbî'ye göre, onlar bu ilimlerle ilgili görüş bildirmiş olsalardı, bunların sonraki dönemlere de aktarılmış olması gerekirdi.¹⁵⁷

Bilimsel tefsire karşı duran âlimlerden bir diğeryse Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'dir. Zehebî, Kur'ân'ın nüzulü tamamlandıktan sonra çıkan ilimlere ve manalara yer vermenin doğru olmadığını ve bunları ilk muhataplarının da bilmemesinin mümkün olmadığını savunmuş, ayrıca Kur'ân'ın nüzulünden yüzyıllar sonra ayetlerin ancak anlaşılabilir manaları kastetmesinin de mantıksız olduğunu belirterek bilimsel tefsiri, lügat ve belâgat yönünden eleştirmiştir. Yine Zehebî, Kur'ân'ın indiği dönemde ilk muhataplarının kültürüne, diline ve sosyolojik durumuna hitap ettiği halde onların bu ayetlerin manalarını anlayamamalarının da ortaya çelişkili bir durum çıkarabileceğini ve Allah'ın kelamına noksanlık yüklemek anlamına geleceğini söyleyerek i'tikâdî yönden de eleştirmiştir. Ayrıca Zehebî, değişime açık bilimsel verileri, hükümleri evrensel olan ve bütün zamanlara hitap eden Kur'ân'a dayandırmanın, muhataplarını şüpheyeye düşürebileceğini ve inanç açısından da doğru bir yaklaşım olmadığını dile getirmiştir.

Şâtıbî ve Zehebî'yi takip ederek bilimsel tefsire karşı olan bir diğr âlim de Emin el-Hulî'dir. O da Zehebî gibi bilimsel tefsiri lügat, belâgat ve i'tikâdî yönlerden eleştirmiştir. Bilimsel tefsirin lugavî olarak mümkün olmadığını savunan Hulî'ye göre Kur'ân ayetlerinin asıl anlamı, Kur'ân'ın indiği dönemdeki anlamıdır. Sonraki dönemlerde ayetlere yüklenen anlamların, nüzul döneminde bilinen anlamları olmayıp Kur'ân lafızlarının ilk muhataplarının anlayamayacağı şekilde gelmiş olmasının mantıksız olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'ın belâgatî yönünden de bilimsel tefsiri eleştiren Hulî bu iddiasına, ayetlerde bilimsel yorumların kastedilmemiş olmasının, ilk muhatapların sonradan ortaya çıkan bu bilimsel yorumları bilmemesinin, ayetlerde bilimsel yorumlar kastedilse dahi Kur'ân'ın lüğatinin de ona göre olması gerektiğinin ve ilk muhatapların o dönemde bilimsel yorumlara hâkim olmadıkları için ayetleri anlayamayacaklarının mümkün olmadığını göstermek için bunları sıralayarak kendisine delil getirmiştir. İ'tikâdî yönden bilimsel tefsirin mümkün olmadığını ise Kur'ân'ın,

¹⁵⁷ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 21.

insanların dini ve ahlaki boyutuyla ilgilenmek dışında, bilimle ilgili konuları içermek gibi bir hedefi olmadığı şeklinde dile getirmiştir.

Bilimsel tefsiri bir “sapma” olarak görüp genç nesil için tehlikeli bulan ve eşi Emin el-Hulî gibi bu ekole karşı duranlardan birisi de Ayşe Abdurrahman’dır. Ona göre bu genç neslin, bilimsel tefsir ekolüne kapılıp astronomi, tıp, biyoloji gibi ilimlerle ilgili aradıkları bilgiyi Kur’ân’da bulamadıkları takdirde Kur’ân’ın evrensel bir kitap olmadığını ve her dönemin insanına hitap etmediğini düşünüp O’nu bir tarih kitabı zannedebileceklerini ifade etmiştir.¹⁵⁸

Bilimsel gelişme adına ortaya çıkan her şeyi, Kur’ân’da aramanın gelişme ve ilerleme konusunda zaman kaybettirdiğini söyleyen Ayşe Abdurrahman, bilimsel verilerle ayetleri ilişkilendirmenin gereksiz olup bilim ve teknolojiye ilerlemenin ancak eğitime verilen önemle mümkün olacağını dile getirmiştir. Ayşe Abdurrahman, çağdaş bilimsel bulgularla Kur’ân-ı Kerim’in tefsir edilemeyeceği kanaatini taşımaktadır. Çünkü Kur’ân ayetlerinin vahiy döneminden sonra ortaya çıkan ilmî verilerle anlaşılabilmesi, Hz. Peygamber’in ve ashabının söz konusu ayetleri anlamadığı anlamına gelmektedir. Oysaki Kur’ân ı Kerim’in ilk ve doğrudan muhatapları olarak Hz. Peygamber ve ashabı Kur’ân-ı Kerim’i anlamışlardır. Aksi takdirde Kur’ân-ı Kerim, ilk muhataplarının bile anlayamadığı muamma bir kitap konumuna indirgenmiş olacaktır.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Eser, *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*, 22-23.

¹⁵⁹ Karadeniz, *Muhammed B. Ahmed el-İskenderânî’nin Keşfü’l-Esrâr Adlı Eserinin Tefsir İlmi Açısından Tahlili*, 12-13.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD KUTUB ve CELAL YILDIRIM’IN BİLİMSEL TEFSİRE YAKLAŞIMLARI

Bu bölüm; astronomi, coğrafya, fizik, jeoloji, zooloji, insanın yaratılışı ve uyku olmak üzere yedi başlıktan oluşmaktadır. Bazı başlıklar da yine kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Bu başlıklar altında konuyla ilgili olan bazı ayetlere, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın bilimsel tefsir açısından getirdiği yorumlara, bilimsel verilere ve bu yorumların karşılaştırılmasına yer verilecektir.

2.1. Astronomi

Astronomi, “Gezegenler, yıldızlar, galaksiler gibi tüm gökcisimlerinin yapısını, özelliklerini ve hareketlerini inceleyen bir bilimdir.” Yani evrenin içerdiği her gök cismi ve gök olayı astronomi biliminin çalışma alanına girmektedir.¹⁶⁰ Kapsamı geniş olan astronomi bilimi alanında evrenin yaratılışı, Dünya’nın şekli ve sonuçları, evrenin genişlemesi, yıldızların, Güneş ile Ay’ın yapısı ve mahiyeti gibi konularla ilgili bazı ayetleri, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın bilimsel tefsir açısından nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

2.1.1. Evrenin Yaratılışı

İnsanlık tarihi boyunca bu muhteşem evrenin nasıl meydana geldiği merak konusu olmuştur. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ışığında insanlar, bu meraklarını gidermeye çalışmışlardır. Hatta ortaya çıkan bilimsel verilerin, Kur’ân-ı Kerim’le de uyumlu olduğunu ortaya koymak için bilimsel tefsir yöntemine başvurmuşlardır. Burada da bilimsel tefsir yöntemini savunan Celal Yıldırım ile eleştiren Seyyid Kutub’un, evrenin

¹⁶⁰ Kutluay Yüce, “Neden Astronomi”, *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Yıldız Takımı 9 (Haziran 2009), 2.

yaratılışıyla ilgili Enbiyâ 30. ayet ve Fussilet 9-12. ayetlere, bilimsel tefsir açısından nasıl yaklaştıkları ele alınacaktır.

Deki “Arzı iki günde yaratanı inkâr edip O’na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı, alemlerin Rabbi olan Allah’tır.” Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi, gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört devirde oldu.¹⁶¹

Seyyid Kutub, ayette yeryüzünün iki günde yaratılması gerçeğinin hatırlatıldığını; ancak bu günlerden kastın yeryüzündeki günler olmadığını ifade etmiştir. Ayetlerde bahsedildiği üzere Dünya yaratıldıktan sonra dağların meydana geldiği ve zenginlik kaynaklarının yaratıldığı günlerin başka günler olduğunu söyleyen Kutub, bu günlerin bilinmediğini ancak yeryüzündeki günlerden çok daha uzun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kutub, yeryüzündeki bu günlerin de Dünya’nın yaratılışından sonra ortaya çıkan zaman ölçüm birimleri olduğunu söylemiştir. Dünya’nın kendi eksenini etrafında dönmesinin sonucunda günlerin oluştuğu, ayrıca yıldızların ve diğer gezegenlerin de günleri olduğunu dile getirmiştir.

Kutub, bilimsel verilere dayanarak bahsedilen günlerin; Dünya’nın art arda geçirdiği, sonunda yer kabuğunun bugünkü şeklini alıp katılaşarak yaşama uygun hale geldiği evreler olduğunu açıklamıştır. Bu evreler de yeryüzü ölçüleriyle yaklaşık iki milyon yıl sürmüştür. Kutub, bunların yalnızca kayaların incelenmesine ve dünyanın ömrünün belirlenmesine yardımcı olan varsayımlara dayalı bilimsel veriler olduğunu belirtmiştir. Kutub, bilim çevresinde kabul edilen görüşe göre, Dünya’nın daha önce Güneş gibi gaz halinde yanan bir küre olduğunu ve kesin olarak bilinmeyen bir nedenden dolayı Güneş’ten koparak meydana geldiğini belirtmiştir. Bu durumdaki Dünya, uzun bir zaman içerisinde soğuyarak kabuğu sertleşmiş ve bugünkü halini almıştır. Kutub, konu ile ilişkilendirilen ayetler bağlamında Dünya’nın oluşum sürecini bilimsel izahlarla ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.¹⁶²

¹⁶¹ Fussilet 41/9-10.

¹⁶² Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/3109-3110.

Kutub, “sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin, dedi. “İsteyerek geldik” dediler. Böylece onları, iki gün içinde yedi gök olarak yarattı ve her göğün görevini vahyetti. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu bilen, güçlü olan Allah kanunudur.”¹⁶³ ayetinin tefsirinde de yıldızların yaratılmadan önce göğün bulut halinde olduğuna dair bir görüşün olduğunu söyleyerek buradaki “bulut” kavramından kastın da “gaz” olduğunu ifade etmiştir. Bu bahsedilen gazın da Fussilet 11. ayette geçen “duman” olduğunu belirtmiş, bir kısmı yanmakta, bir kısmı da sönmüş olan bu kütlelerin (Nebula), yıldızların meydana gelmesinden sonra artan toz ve gaz kümeleri olduğunu söyleyip sonrasında yaratılış teorisine yer vermiştir: “Samanyolu gaz ve tozdan meydana gelmiştir. Bu ikisinin yoğunlaşması sonucu yıldızlar oluşmuş, ancak geride bazı kalıntılar da kalmıştır. İşte bu gaz ve toz bulutları bu kalıntılardan ibarettir. Bu uçsuz bucaksız Samanyolu Galaksisi içerisinde bu kalıntılardan yıldızları oluşturan miktar kadar gaz ve toz yayılmaktadır. Kuşkusuz yıldızlar bu toz ve gaz yığınlarını çekim güçleri ile bir noktaya doğru yoğunlaştırmaktadırlar. Bir anlamda gökyüzünü süpürmektedirler. Ne var ki süpürücüler, dehşet verici bir sayı çokluğuna sahip olmalarına rağmen, süpürülmesi gereken çok büyük ve akla durgunluk verecek kadar geniş olan sahalara oranla yetersiz kalmaktadırlar.” Bu teorinin doğru olabileceğini düşünen Kutub, göklerin uzun bir zaman dilimi içerisinde, yani Allah’ın günlerinden olan iki gün içerisinde yaratılması gerçeğine yakın olduğunu söylemiştir. Ancak burada bahsedilen iki günün aslında yıldızların, toz ve gaz bulutundan yaratıldıkları süre olabileceği gibi gökten kasıt da tek bir galaksi ya da herhangi bir cisim de olabilir.¹⁶⁴

Fussilet 12. ayetin devamında geçen “Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk.” kısmının açıklamasında Kutub; dünya semasının bir anlamı olmadığını, bununla bize en yakın olan, boyutları 100 milyar ışık yılını bulan ve Samanyolu olarak bilinen galaksinin kastedilmiş olabileceğini belirtmiştir. Yine bunun dışında “gök”

¹⁶³ Fussilet 41/11-12.

¹⁶⁴ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/3111.

kelimesi kapsamına giren, içerisinde gezegenler ve aydınlatıcı yıldızlar veya lamba görevinde olan başka bir şeyin de kastedilebileceğini söylemiştir.¹⁶⁵

Celal Yıldırım da Fussilet Sûresi'nin 9-12. ayetlerinin tefsirini maddeler halinde özetlemiştir. O da Kutub'un bilimsel açıklamalarına benzer açıklamalar getirerek Dünya'nın başta gaz halinde olduğunu ve sonrasında gazın katılaşp başkalaşarak yavaş yavaş bugünkü sistemleri meydana getirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Dünya'nın iki jeolojik devirde oluşup sonrasında ondaki kaynaklar belirlenerek bir plan dahilinde oluşan dört jeolojik devrin sonucunda bugünkü halini aldığını belirtmiştir. Kutub'dan farklı olarak “yevm” kelimesinin “gün” anlamından ziyade başı ve sonu kesin olarak bilinmeyen uzun bir devir manasına geldiğini söylemiştir. Yıldırım, göklerin Dünya ile birlikte iki uzun devirde yedi tabaka haline getirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca başta her şeyin gaz halinde olduğu ve yoğunlaşıp katılaşmasının da iki devirde meydana geldiği yorumunun, yerin ve göklerin altı günde yaratıldığını bildiren ayetlerle uyumlu olduğunu belirtmiştir. Yine Dünya'daki kaynakların dört jeolojik devirde yaratılmasını dört mevsim olarak yorumlayanların olduğunu da dile getirmiş, ancak dört mevsimin her bölgede olmasının mümkün olmadığını belirterek bu yorumların doğru olamayacağını ifade etmiştir.¹⁶⁶

Kutub, “*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişikken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?*”¹⁶⁷ ayetini de, Güneş ve onun uyduları kabul edilen Dünya ve Ay'ın meydana getirdiği Güneş Sistemi gibi yıldız kümelerinin de bir kütle halinde olduğu teorisiyle açıklamıştır. Sonra zaman içerisinde, bunların birbirinden ayrılarak yuvarlak şeklini aldıklarını belirtmiştir. Dünya da Güneş'in bir parçasıyken sonradan ondan ayrılarak zaman içerisinde soğumuştur.¹⁶⁸

Yıldırım, bu ayetin tefsirinde bilimsel verilere “ilmî yönü” başlığı altında yer vermiştir. Güneş Sistemi'nin nasıl meydana geldiği kesin olarak ortaya koyulamasa da bazı ilim adamlarının, Dünya ile birlikte diğer dokuz gezegenin, Güneş'ten koparak

¹⁶⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/3112.

¹⁶⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5397-5398.

¹⁶⁷ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁶⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2375.

oluştugu veya Güneş'i çevreleyen gaz bulutunun yer yer yoğunlaşmasıyla gezegenlerin oluştuğu şeklinde görüşleri bulunmaktadır. Yıldırım da "gökler" kavramından kasıt "Güneş Sistemi" ise Kur'an'ın, gezegenlerin Güneş'ten koparak oluştuğunu açıkladığını söylemiştir. Ancak bu kavramdan kasıt tüm yıldızlar, galaksiler ve sistemler ise bunların önceleri gaz halinde tek parça olduğunu, sonrasındaysa o gazın yoğunlaşıp katılaştığını ve arkasından bölünüp parçalanarak bugünkü haline geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca Yıldırım, Ay üzerine ve gökten düşen meteorlar üzerine yapılan incelemeler sonucunda, Dünya ile birlikte diğer gezegenlerde ve yıldızlarda da aynı elementlerin bulunduğunu yani bu açıdan bakıldığında aslında hepsinin aynı bütünün parçaları olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁹

Günümüz astronomi araştırmalarında ise şu sonuçlara ulaşılmıştır: Evrenin başlangıcını ve zaman içerisindeki gelişimini açıklayan olaya "Büyük Patlama" denilmektedir.¹⁷⁰ Büyük Patlama teorisi, tek bir noktadan başlayıp bu noktanın hızla genişleyerek yavaş yavaş evrimleşmesiyle bugünkü evrene dönüşmesini ele alır.¹⁷¹ 20. yüzyılın başlarında Büyük Patlama modelinden önce Fred Hoyle'nin modeli uzun süre alternatif bir model olarak görülmüşse de yapılan yeni gözlemler sonucunda, bu modelin yanlış olduğu anlaşılmıştır. "Evrenin genişlemesinin geçmişte tüm maddenin tek bir noktada yoğunlaştığına işaret ettiği ilk olarak Georges Lemaître tarafından öne sürülmüştü. Büyük Patlama olarak adlandırılan bu kozmolojik model daha sonraları özellikle George Gamow'un çalışmalarıyla gelişti. Büyük Patlama modeline göre evrenin gelişimi birkaç aşamaya bölünebilir. Genel görelilik denklemleri kullanılarak yapılan geriye dönük hesaplara göre başlangıçta yoğunluğu ve sıcaklığı sonsuz olan bir tekillik vardı. Büyük Patlama modeline göre evren bu tekilliğin yaklaşık 13,8 milyar yıl önce genişlemeye başlamasıyla meydana geldi. Yani Büyük Patlama terimi genellikle 'evrenin doğumu' olarak adlandırılabilir bu aşamayı anlatmak için kullanılmıştır."¹⁷²

"Büyük Patlama'dan kısa süre sonra evren tamamen hidrojen, helyum ve az miktarda lityumdan oluşuyordu. Bugün hayatın temeli olan oksijen, karbon, azot, demir

¹⁶⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 8/3095.

¹⁷⁰ TÜBİTAK Bilim Genç, "Büyük Patlama" (Erişim 25 Kasım 2024).

¹⁷¹ NASA Science (.gov), "Big Bang" (Erişim 29 Eylül 2025).

¹⁷² TÜBİTAK, "Büyük Patlama".

ve diğer elementler ise yoktu.”¹⁷³ “Daha ağır elementler ise Büyük Patlama’nın ürettiği elementlerin, zamanla kütleçekimi etkisiyle bir araya gelerek yıldızları ve gökadalari oluşturmastından sonra ya yıldızlar içerisinde ya da süpernova patlamaları sırasında sentezlenmişlerdir.”¹⁷⁴

Gaz, evrende eşit dağılmadığı için uzayın daha soğuk bölgelerinde daha yoğun gaz bulutlarıyla daha engebeliydi. Bu kümeler büyüdükçe kütle çekim kuvvetiyle daha fazla maddeyi kendilerine çekmeye başladılar. Sonra yoğunlaşıp daha kompakt hale gelen bu kümelerin merkezleri daha fazla ısındılar. İşte bunlar ilk yıldızlar olup Güneş’ten 30 ile 300 kat daha büyük kütleyle sahip ve milyonlarca kat daha parlaktılar. Sonrasında bu yıldızlar birkaç yüz milyon yıl içerisinde bir araya gelerek ilk galaksileri oluşturmuştur.¹⁷⁵ Böylece yaklaşık 4,5 milyar yıl önce Güneş ve Güneş Sistemi’nin geri kalanı, Güneş bulutsusu adı verilen dev, dönen bir gaz ve toz bulutundan oluşmuştur.¹⁷⁶

Güneş Sistemi’nin oluşumunu en iyi açıklayan teori ise bulutsu teorisi olarak kabul edilmektedir. “Kant ve Laplace’ın birbirinden bağımsız ve farklı görüşlerine atfedilen Kant-Laplace bulutsu hipotezi (Kant-Laplace nebular hypothesis) ilk başta Kant tarafından ortaya atılmıştır. Kant’ın bulutsu hipotezi daha genel, evreni kapsayan bir kozmogoni iken Laplace’ın fikirleri Güneş Sistemi’nin oluşumunu açıklar. İki hipotez de başlangıçta bir nebula’nın varlığında hemfikirler. Ancak aradaki fark, Kant’ın hipotezinde bulutsunun (nebula) belli bölgelerinde kütleçekimin fazla olmasından dolayı gök cisimlerinin oluşmasıyken Laplace’ın hipotezinin ise bulutsunun etrafında dönen gaz ve tozların merkezkaç kuvvetinden dolayı dışarı savrulması ile Güneş Sistemi’ndeki cisimlerin oluşumunu açıklamasıdır.” Sonunda kendi etrafında hızlıca dönen bulutsu, disk şeklinde bir yapıyı oluşturup düzleşerek gezegenleri meydana getirmiştir. “Günümüzde keşfedildiği kadarıyla Güneş Sistemi, 1 yıldız (Güneş), 8 gezegen (Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün), 5 cüce gezegen (Ceres, Plüton, Eris, Haumea, Makemake), 185 uydu (Ay-Dünya, Phobos ve Deimos-Mars, Io ve Europa-

¹⁷³ TÜBİTAK, “Büyük Patlama’dan Sonrası” (Erişim 25 Kasım 2024).

¹⁷⁴ TÜBİTAK, “Büyük Patlama”.

¹⁷⁵ NASA, “Cosmic History” (Erişim 25 Kasım 2024).

¹⁷⁶ Türkiye Uzay Ajansı (TUA), “Güneş” (Erişim 22 Mart 2025).

Jüpiter, Titan-Satürn vb.), 4 halka sistemi (Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün) ve sayısı bir milyondan fazla asteroit içermektedir.”¹⁷⁷

İki müfessirin, Fussilet ve Enbiya sûrelerinin tefsirindeki ortak kanaatleri; Dünya ile birlikte diğer gezegenlerin Güneş’ten ya da gaz halindeki tek bir parçadan yani aynı bütünden koparak meydana geldiği yönündedir. Ayrıca Fussilet Sûresi’nin tefsirinde, ikisi de “günler” kavramından kastın ne olduğunu ve Dünya’nın gaz halinden bugünkü haline nasıl geldiğini açıklamışlardır. Bunları açıklarken de ikisinin de bilimsel verilere yer verdiği yani bilimsel tefsir yöntemini kullandıkları görülmektedir. Hatta bilimsel tefsiri eleştiren Seyyid Kutub’un daha fazla bilimsel veriyle açıklama yaptığı görülmektedir. Ayrıca iki müfessir de tefsirlerinde “Büyük Patlama” olarak belirtmese de evrenin oluşumuna dair yaptıkları açıklamaların, yukarıda verilen bilimsel verilerle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bilimsel gelişmelerde ilerlemeler devam ettiğinden, günümüz astronomi araştırmaları sonucunda daha fazla bilimsel veriye ulaşılmış ve daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Evrenin yaratılışıyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Bakara 117, Kaf 6 ve En’âm 1. ayetlerinde yalnızca Yıldırım, bilimsel verilere yer vererek ayetleri yorumlamıştır. Kamer 49. ayet ve Secde 7. ayetlerin tefsirinde de sadece Kutub, ayetleri yorumlarken bilimsel verilerden yararlanmıştır. En’âm 101. ayetin tefsirinde ise iki müfessir de bilimsel verilere yer vermemektedir. Sonuç itibarıyla astronomi alanına giren konularda iki müfessirin de bilimsel verilere yer verdiği ya da her ikisinin de yer vermediği ayetler olduğu gibi sadece Kutub’un ya da sadece Yıldırım’ın bilimsel verilere yer verdiği ayet örnekleri olduğu görülmektedir.

2.1.2. Dünya’nın Şekli ve Hareketleri

Bu başlık altında Âl-i İmrân 190. ayet, Sâffât 5. ayet, Zümer 5. ayet ve Yâsîn 37 ve 40. ayetlerinin, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın bilimsel tefsir açısından yorumlarına yer verilecektir.

¹⁷⁷ İTÜ Astronomi Kulübü, “Güneş Sistemi I: Güneş Sistemi ve Oluşumu” (Erişim 29 Eylül 2025).

*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır.*¹⁷⁸

*Gece de onlar için açık bir kanıttır. Gündüzü ondan çekip alırsanız da karanlıkta kalıverirler.*¹⁷⁹

Kutub; bu iki ayetin tefsirinde de gece ve gündüzün oluşumunda, Dünya'nın kendi eksenini etrafındaki hareketinin etkili olduğunu söylemiştir. Dünya kendi eksenini etrafında dönerken Güneş ışınlarının geldiği yerlerinde gündüz, ışınların ulaşmadığı yerlerinde ise gece meydana gelmektedir. Böylece gece ile gündüz birbirinin önüne geçmeden bu olay, her gün düzenli olarak art arda devam edip durmaktadır.¹⁸⁰

Yıldırım, Yâsîn Sûresi 37. ayetin tefsirinde; Dünya'nın hem kendi eksenini etrafındaki hem de Güneş'in çevresindeki hareketlerine işaret edildiğini ve gece ile gündüzün oluşumunun, özlü bir anlatımla ana fikir olarak verildiğini ifade etmektedir. “Silindirvari bedeni saran deri nasıl kademeli biçimde soyulup altındaki et ortaya çıkıyorsa, Güneş'in de yuvarlak olan Dünya yüzeyine kademeli biçimde dokunmasıyla yeryüzünü örten karanlık kalkmaktadır.” Yıldırım; bu kapalı şekilde verilen benzetmenin, Kur'an'da “salh” kavramıyla ifade edildiğini söylemiştir. Böylece hem Dünya'nın yuvarlaklığına hem de Güneş'in çevresinde elips çizerek döndüğüne işaret edilmiştir.¹⁸¹

Yıldırım; Âl-i İmrân Sûresi 190. ayetin tefsirinde ise tüm canlıların yaşaması için uygun tüm şartları taşıyan Dünya'nın, Güneş Sistemi'ne dahil gezegenlerden olduğunu ifade etmiştir. Dünya, ağırlık merkezinden geçen bir eksen etrafında düzgün bir hareketle kendi üzerinde dönerken diğer yandan da elips şeklindeki bir yörünge üzerinde Güneş'in etrafında dönmektedir. Dünya'nın kendi eksenini etrafında dönmesi bir gün sürerken Güneş çevresindeki hareketi de bir yıl sürmektedir. Bu dönme ekseninin değişen eğiklik dereceleri ise mevsimlerin oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca Yıldırım; merkezkaç kuvvetiyle belli bir mesafede, Güneş'in çekim kuvvetine karşı durmaya çalışan

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/190.

¹⁷⁹ Yâsîn 36/37.

¹⁸⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/2967.

¹⁸¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5046-5047.

Dünya'nın ortalama hızının da saniyede 29,76 km ve saatte 107.000 km olduğu bilgisini de vermiştir.¹⁸²

Kutub “*Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Doğuların da Rabbidir.*”¹⁸³ ayetinin tefsirinde de her yıldızın ve gezegenin doğduğu bir yerin olduğunu, hatta göklerin her yöresinde birçok doğuş yeri olduğunu ifade etmiştir. Ayette geçen “Doğuların da Rabbidir” ifadesiyle de Dünya'nın kendi eksenini etrafında dönüşünde Dünya'nın çeşitli yörelerinde art arda “doğular” ve “batılar” oluştuğunu söylemiştir. Güneş'in karşısında olan yöreler doğuda yer alırken bunun karşısındaki yöreler de batıda yer almaktadır. Dünya dönmeye devam ettikçe ise bir sonraki yörenin doğusu, diğer yörenin de batısı oluşup bu olay böyle devam etmektedir. Ayrıca Kutub, açıkladığı bu gerçeğin Kur'an'ın indiği dönemde bilinmediğini de belirtmiştir.¹⁸⁴

Yıldırım, Kur'an'da kâinatın tamamının söz konusu olduğu yerlerde “gökler ve yerler” tabiriyle Dünya'nın kastedildiğini söylerken burada ayette geçen göklerden kastın ise Dünya dahil diğer gezegenlerle sistemler ve onlara bağlı bulunan yıldızlar olduğunu ifade etmektedir. “Doğuların Rabbi” ifadesinin izahında ise öncelikle Dünya'nın batıdan doğuya doğru belli bir hızda döndüğünü açıklamıştır. Daha sonra da meridyenin tanımını yaparak Dünya'nın 360 meridyene bölündüğünü ve Dünya doğuya doğru kendi eksenini etrafında dönerken her meridyenin bir doğu sayıldığını belirtmiştir. Böylece meridyenler arası dört dakika olduğu için her biri kendisinden sonraki meridyen itibariyle dört dakika önce Güneş'i görmüş olacaktır. Yıldırım bu ayetle, Dünya'ya ve onun hareketlerine dikkat çekildiğini belirtmiştir. Ayrıca o, Dünya'nın 23 derece eğimli olması ve Güneş'in her gün doğu yönünde farklı bir yerde doğması nedeniyle “Rabbü'l-meşârik” şeklinde bir anlatıma yer verildiğini de dile getirmiştir.¹⁸⁵

*Ne Güneş'in Ay'a yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.*¹⁸⁶ ayetinin tefsirinde ise Kutub, her yıldızın veya gezegenin bir yörüngesi olduğunu ve dönerken o yörüngeden sapmadıklarını belirtmiştir. Sonra da

¹⁸² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 3/1177-1178.

¹⁸³ es-Sâffât 37/5.

¹⁸⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 5/2981.

¹⁸⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5080.

¹⁸⁶ Yâsîn 36/40.

bu yıldızlar ve gezegenler arasındaki mesafenin korkunç derecede fazla olduğunu söylemiş, Dünya ile Güneş'in arasındaki uzaklığın 93 milyon mil olduğunu, Ay'ın Dünya'ya uzaklığının ise 240.000 mil olduğunu ifade etmiştir. Bu mesafelerin bu kadar büyük olmasıyla beraber, Güneş Sistemi ile bize en yakın yıldız arasındaki uzaklık karşılaştırıldığında, bu mesafenin ifade edilemeyecek kadar büyük olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu uzaklık dört ışık yılı olarak hesaplanıp ışık hızı ise saniyede 186 mil olarak belirlenmiştir. Böylece Kutub, Dünya'nın dönmesinde bir aksaklık olmayacağını ve gece ile gündüzün yol alırken birbirinin önüne geçemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸⁷

Yıldırım, bu ayetin tefsirinde; Güneş'in Ay'a erişememesiyle, Güneş ve Ay'ın ayrı yörüngelerde hareketlerini sürdürdüklerini; ancak birbirinin önünü kesip çarpışmalarının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Çünkü Dünya'nın uydusu olan Ay, Güneş'e çok uzak olup kendisine has bir yörüngeye sahiptir. Yani burada Güneş ile Ay arasında uzun bir mesafenin olduğuna ve onların ayrı yörüngelerde hareket ettiğine dikkat çekilmektedir. Gecenin gündüzün önüne geçemeyeceğiyle ilgili olarak da Dünya'nın yaratıldığından beri batıdan doğuya doğru döndüğünü ve meridyenlere göre önce gündüzün sonra gecenin meydana geldiğini ifade etmiştir. Yıldırım, önce gecenin oluşmasının mümkün olmadığını söyleyerek Dünya'nın tersine yani doğudan batıya dönmesinin düşünülemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸⁸

*“Allah, gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor. Her biri belli bir süreye kadar yörüngelerinde akıp giden Güneş ve Ay'ı buyruk altında tutar. İyi bil ki O, aziz ve çok bağışlayandır.”*¹⁸⁹ ayetinde geçen “Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor.” ifadesinin hayret verici olduğunu söyleyen Kutub, son zamanlarda Dünya'nın yuvarlaklığıyla ilgili keşfedilen görüşün, kendisini kabul etmeye mecbur bıraktığını ifade etmiştir. Bu ifadenin yeryüzünde bulunan somut bir gerçeği tasvir ettiğini şu sözlerle açıklamıştır: “Yuvarlak olan Dünya, kendi eksenini etrafında dönmekte ve Güneş'e bakan yüzü sürekli

¹⁸⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2968.

¹⁸⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5049.

¹⁸⁹ ez-Zümer 39/5.

değişmektedir. Dünya'nın Güneş'e bakan yüzeyi sürekli ı ışık almakta ve orada gündüz yaşanmaktadır. Ancak gündüz olan bu bölüm sürekli böyle kalmaz. Çünkü Dünya dönmekte ve döndükçe gece, gündüz yaşanan yerlerin üzerini kaplamaktadır. Dünya'nın yüzeyi yuvarlak olduğundan dolayı onun üzerinde gündüz, gecenin üzerine yuvarlak bir aydınlık şeklinde düşmektedir. İşte bu olay sürekli devam edip durmaktadır. Kutub, ayette geçen "Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine sarıyor." ifadesinin; Dünya'nın hareketinin şeklini ve türünü belirlediğini, konumunu sınırlandırdığını ve yapısını gösterdiğini belirtmiştir.¹⁹⁰

Yıldırım ise Zümer Sûresi'nin 5. ayetinin mealini şu şekilde vermiştir: *Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Geceyi gündüze doluyor, gündüzü de geceye doluyor. Güneş ve Ay'ı buyruk altına almıştır. Her biri belirlenmiş bir vakte kadar hareketini sürdürmektedir. Haberinizi olsun ki O, çok üstün, çok güçlü, çok bağışlayandır.*

Yıldırım, bu ayetin tefsirinde Dünya'nın iki hareketinin bulunduğunu ve bunun sonucunda gece ile gündüzün meydana geldiğini açıklamıştır. Yıldırım bu ayetin mealini, Kutub'tan farklı olarak "gecenin gündüzün üzerini örtmesi" olarak değil de "geceyi gündüze dolamak" şeklinde ele almıştır. Yıldırım ayette geçen "tekvir" sözcüğünün "bir şeyi başka bir şeye sarmak, dolamak, yuvarlak bir şekil meydana getirmek" anlamında kullanıldığını söyleyerek Dünya'nın şeklinin yuvarlak olduğunu da belirtmiştir. Böylece gecenin gündüzü sarıp örtmesi, sonra da gündüzün geceyi sarıp örtmesinin ona atfedildiğini ifade etmiştir.¹⁹¹

Konuyla ilgili İslam alimlerinin çoğunluğu ise gecenin gündüzden önce olduğunu kabul etmektedir. "Ay zaten ışığını Güneş'ten alıyor. Hem gündüzün aydınlık sebebi hem de gecenin karanlık sebebi Güneş'in ışığıdır. Doğarken aydınlık, batarken karanlık olur. Klasik tefsirlerdeki ifadeleri bu çerçevede değerlendirmek gerekir."¹⁹²

Günümüz astronomi araştırmalarında da şu sonuçlara ulaşılmıştır: Yaklaşık 4,5 milyar yıl önce Güneş Sistemi mevcut düzene geçtiğinde, Dünya, kütle çekiminin dönen

¹⁹⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/3038-3039.

¹⁹¹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5208.

¹⁹² Sorularla İslamiyet, "Gündüz Güneş'ten önce mi yaratıldı?" (Erişim 17 Kasım 2024).

gaz ve tozu Güneş'ten çekmesiyle meydana gelmiştir. Dünya'nın yüzeyine yakın bir yerde %78'i azot, %21'i oksijen ve %1'inin argon, neon, karbondioksit gibi gazlardan oluşan bir atmosferi vardır. Atmosfer, Güneş'ten gelen zararlı ışınlardan bizleri korur ve kısa vadeli yerel hava durumu ile uzun vadeli iklimi etkiler. Ayrıca yüzeye meteoritlerin çarpmasını önceden engelleyerek bizleri korur.¹⁹³ Ayrıca Dünya, Güneş Sistemi'ndeki dört karasal gezegenin içerisinde en büyüğü olup Güneş'e ortalama olarak 150 milyon km uzaklığındadır. Yine Dünya, yüzeyinde sıvı olarak suyun bulunduğu ve kesin olarak yaşamın olduğu tek gezegendir. Dünya'nın Güneş'e olan uzaklığına ve Güneş'ten gelen ışınların birim zamanda, birim yüzeyine düşme miktarına göre Dünya için “yaşanabilir bölge” tanımı yapılmıştır. Tek bir uydusu olan Dünya'nın uydusu ise Ay'dır. Ay'ın Dünya'ya uzaklığı da ortalama olarak 384.400 kilometredir.¹⁹⁴

Dünya'nın küresel bir şekle sahiptir. Ancak bu şeklin kusursuz bir tam küre olmayıp kutuplardan biraz basık ve Ekvator bölgesinin de biraz şişkin olduğu, böylece bu şekle “geoit” dendiği bilinmektedir. Dünya'nın dönme eksenini ile Güneş'in etrafındaki yörünge düzlemi arasında ise 23,5 derecelik bir açı vardır. Yani bu, Dünya'nın 23,5 derecelik bir eksen eğikliği olduğunu göstermektedir. Bu eksen eğikliği nedeniyle Dünya, Güneş ışınlarını yılın farklı zamanlarında, farklı açılarla almaktadır. Bu da mevsimlerin oluşmasına yol açar.

Dünya'nın bilinen iki hareketi vardır. Birisi kendi eksenini etrafındaki hareketi, diğeryse Güneş'in etrafındaki yörünge hareketidir. Kendi eksenini etrafında dönüşünü 24 saatte tamamlaması sonucunda gece ve gündüz meydana gelir. Yani bir gün oluşur. Güneş'in yörüngesi etrafındaki hareketini de bir yılda tamamlar ve bunun sonucunda da bir yıl oluşur. Ancak Dünya'nın pek bilinmeyen üçüncü bir hareketi daha vardır. Buna “presesyon hareketi” denir. “Dünya'nın dönme ekseninin uzayda işaret ettiği nokta 26.000 yıllık bir periyotla bir daire çizer. Bu hareket ‘presesyon hareketi’ olarak isimlendirilir. Günümüzde Dünya'nın dönme eksenini kuzey kutbunda Polaris'e yani

¹⁹³ NASA, “Earth” (Erişim 6 Mart 2025).

¹⁹⁴ TÜBİTAK, “Güneş Sistemi'ni Tanıyalım: Dünya”.

Kutup Yıldızı'na yakın bir yeri işaret eder. Ancak presesyon hareketi nedeniyle aynı nokta 13.000 yıl sonra Vega yıldızını işaret edecek yani Kutup Yıldızı, Vega olacaktır.”¹⁹⁵

Genel anlamda iki müfessirin, ayetlerin tefsirindeki ortak kanaati, Dünya'nın şeklinin yuvarlak olduğu, kendi eksenini etrafında ve Güneş'in çevresinde olmak üzere iki hareketinin bulunduğu ve böylece gece ile gündüzün meydana geldiği şeklindedir. Yani ikisi de ilgili ayetleri bilimsel verilere dayanarak açıklamışlardır. Ancak Yıldırım, Kutub'tan farklı olarak Yâsîn Sûresi 40. ayette gündüzün geceden önce geldiğine dikkat çekerek Dünya'nın tersine dönmeyeceği, Saffat 5. ayette ise eksen eğikliği kanaatine ulaşmıştır. Ayrıca Yıldırım, yukarıda da görüldüğü üzere Zümer 5. ayetinin mealini verirken “tekvir” sözcüğü için “dolamak” anlamını tercih etmiştir. İki müfessirin yaptığı açıklamaların bilimsel verilerle uyumlu olduğu da görülmektedir. İki müfessir de sayısal verilerden yararlanmıştır ancak Yıldırım daha fazla sayısal veriye yer vermiştir. Ayrıca bilimsel verilerde, müfessirlerin açıklamalarından farklı olarak Dünya'nın pek bilinmeyen üçüncü bir hareketinin de olduğuna yer verilmiştir.

Dünya'nın şekli ve hareketleri konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Mülk 15. ayette yalnızca Kutub bilimsel verilere yer verirken Bakara 164. ayette de yalnızca Yıldırım bilimsel verilere yer vererek ayeti yorumlamaktadır. Buna karşılık iki müfessir de Furkan 47. ayetin tefsirinde bilimsel verilere yer vermemektedir. Sonuç olarak bu konuyla ilgili iki müfessirin de bilimsel verilere yer verdiği ya da her iki müfessirin de bilimsel verilere yer vermediği ayetlerin yanı sıra sadece Kutub'un ya da sadece Yıldırım'ın bilimsel verilere yer verdiği ayet örnekleri olduğu görülmektedir.

2.1.3. Evrenin Genişlemesi

Bu konuyla ilgili olarak Zâriyât Sûresi'nin 47. ayetinin, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsir açısından yorumlarına yer verilecektir.

*Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.*¹⁹⁶

¹⁹⁵ TÜBİTAK, “Güneş Sistemi'ni Tanıyalım: Dünya”.

¹⁹⁶ ez-Zâriyât 51/47.

Kutub ayette geçen “eyd” kelimesinin “güç” manasına geldiğini ifade etmektedir. Allah’ın gücünü en güzel şekilde gösteren de gökyüzünün kurulmasıdır. Kutub, “gök” kelimesiyle hangi mana kastedilirse kastedilsin değişmeyeceğini belirtmiştir. Yani “gök” kelimesiyle, milyonlarca yıldız kümelerini içeren galaksi ya da yıldızların ve gezegenlerin yörüngeleri kastedilmiş olsa dahi bir şey fark etmeyecektir. “Genişlik” kavramı da “gök” kavramı gibi açıkça gözler önündedir. Kutub; sayısı milyonları bulan ve akıl almaz büyüklükteki bu yıldızların, ucu bucağı olmayan uzayda serpiştirilmiş bir zerre gibi olduklarını söyleyerek gökyüzünün genişliğine işaret edildiğini ifade etmiştir.¹⁹⁷

Yıldırım ise öncelikle bu ayetin evrenin bir balon gibi şişerek devamlı genişlediği manasının anlaşıldığını ifade etmiştir. Sonra da başta Einstein olmak üzere son asrın astronomları ve fizikçilerinin, evrenin bir bütün halinde genişlediğini söylediklerini belirtmiştir. Bunun doğruluğunun ispatlanması halinde bu ayetin de bu manaya gelebileceğini dile getirmiştir. Ayetin böyle bir yoruma açık olduğunu söyleyen Yıldırım, inkârcı maddecilerin, 15 asır öncesine dönüp baktıklarında böyle bir tespitin o dönemde mümkün olup olmadığını araştırmaları gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁹⁸

Günümüz fizik araştırmalarının sonuçları ise şöyledir: 20. yüzyıl öncesine kadar evrenin durağan olduğu düşüncesi kabul edilmekteydi. Fakat 1920’li yıllarda Edwin Hubble’ın yaptığı gözlemler sonucunda, evrenin durağan olmadığı aksine genişlemekte olduğu görülmüştür. Evrenin genişlemesinin ne manaya geldiği ise kısaca şöyle açıklanabilir: “Aralarında çok büyük mesafeler olan iki cisim olsun. Zaman içerisinde evrenin genişlemesi sonucunda cisimler arasındaki mesafe artacak ancak cisimlerin boyutları değişmeyecektir.” Genişlemeye dair önemli bir nokta ise genişlemenin belli bir merkezinin olmamasıdır.¹⁹⁹ “İstisnasız her yöndeki uzak gök cisimlerinin, Dünya’dan uzaklaştığını ve Dünya’ya olan mesafe arttıkça uzaklaşma hızının arttığını göstermiştir.” Böylece bunun genişleyen evren modeline uyumlu olduğu görülmektedir. Yapılan ölçümler, evrenin genişleme hızının 5 milyar yıl öncesine kadar azalmış olduğunu, ancak

¹⁹⁷ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 6/3385.

¹⁹⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 11/5821-5822.

¹⁹⁹ TÜBİTAK, “Sınırsız Evren ve Genişleme” (Erişim 23 Mart 2025).

daha sonrasında bu hızın artmaya başladığını göstermektedir. Böylece evrenin genişlemesiyle maddeler arasındaki uzaklık artacağından kütleçekim kuvvetinin etkisi de azalacaktır.²⁰⁰ Önceden yerçekimi kuvvetinin etkisiyle evrenin genişlemesinin yavaşlayacağı düşünülüp bu görüş de Einstein'ın genel görelilik kuramıyla desteklenmekteydi. Ancak 1998 yılında uzak süpernovaları gözlemleyen iki farklı gökbilimci ekibi, yıldız patlamalarının beklenenden daha sönük olduğunu fark edince her şey değişmiştir. Bu grupların başında olan Adam Riess, Saul Perlmutter ve Brian Schmidt adlı gökbilimciler; bu çalışmalarıyla 2011 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

“Araştırmacılar, nesnelerin parlaklığını kullanarak bu süpernovaların uzaklığını belirlediler. Spektrumu kullanarak, nesnelerin kırmızıya kaymasını ve dolayısıyla bizden ne kadar hızlı uzaklaştıklarını hesaplayabildiler. Süpernovaların beklendiği kadar yakın olmadığını, yani beklenenden daha hızlı şekilde bizden uzaklaştıklarını buldular. Bu gözlemler, bilim insanlarını evrenin zamanla daha hızlı genişlediği sonucuna götürdü. Bu gözlemler için başka olası açıklamalar araştırılırken daha yakın yıllarda, çok daha uzaktaki süpernovaları veya diğer kozmik olayları inceleyen gökbilimciler, evrenin zamanla daha hızlı genişlediği fikrini desteklemek ve bu fikre kanıt toplamak için çalışmaya devam ettiler. Bu olguya da artık kozmik ivme denilmiştir.”²⁰¹

Burada Kutub, “genişlik” kavramıyla gökyüzünün genişliğine işaret ederken Yıldırım, evrenin genişlediği verilerini örnek göstererek bu verilerin doğruluğunun ispatlanması halinde Kur’ân ayetiyle uyumlu olabileceğini belirtmiştir. Kutub’un tefsirinin, bilimsel araştırmalarla uyumlu olmadığı, Yıldırım’ın ise evrenin genişlediğine dair verdiği bilgilerin doğruluğundan emin olmadığını belirtmesine rağmen günümüz fizik araştırmalarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Yani Yıldırım’ın, temkinli yaklaşmasına rağmen yer verdiği açıklamalar ile bilimsel veriler uygunluk göstermektedir.

Evrenin genişlemesiyle ilgili ayet örneği sınırlıdır. Ra’d 41. ayetin tefsirinde yalnızca Yıldırım, bilimsel verileri ele alarak yorumlamıştır. Ayrıca iki müfessir de

²⁰⁰ TÜBİTAK, “Evrenin Genişlemesi Ne Anlama Geliyor?” (Erişim 23 Mart 2025).

²⁰¹ NASA, “Dark Energy”, (Erişim 1 Ekim 2025).

Enbiyâ 104. ayetin tefsirinde bilimsel verilere yer vermemiştir. Özetle bu konuya dair iki müfessirin de bilimsel verilere yer verdiği ayetler dışında, yalnızca Yıldırım'ın bilimsel verilerle ele aldığı ayet örnekleri ve iki müfessirin de bilimsel verilere yer vermediği ayet örnekleri olduğu görülmektedir.

2.1.4. Yıldızlar, Güneş ile Ay'ın Yapısı ve Mahiyeti

Konuyla ilgili En'am 97. ayet ve Yâsîn 38-39. ayetleri, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel açıdan nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

*Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, üstün ve bilen Allah'ın kanunudur. Ay içinde birtakım yörüngeler tayin ettik. Nihayet o eğri hurma dalı gibi hilal olur da geri döner.*²⁰²

Kutub ayette geçen “Güneş de yörüngesinde akıp gitmektedir.” ifadesinin tefsirinde, önceden Güneş'in sabit bir yerde kendi eksenini etrafında döndüğünün zannedildiğini; ancak daha sonra Güneş'in yerinde sabit olmayıp hareket ettiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Astronomların hesabına göre Güneş, saniyede 12 millik hızla, bir yöne doğru akıp gitmektedir. Ayrıca Kutub; Güneş'in kütesinin, Dünya'nın hacminin bir milyon katı olduğunu da ifade etmiştir.

Kutub; Yâsîn Sûresi 39. ayetin tefsirinde ise insanların, Ay'ın safhalarını ve konaklarını gördüğünü dile getirmiştir. Ay önce hilal olarak doğar, sonra geceden geceye büyüyerek dolunay olur. Daha sonra da tekrar küçülmeye başlayarak kuru hurma salkımı gibi yay şeklindeki hilal haline gelir. Kutub, ayette geçen “urcun” kavramının “yaş hurmanın dizildiği salkım” anlamında olduğunu söyleyerek özellikle ayette geçen “eğri” sözcüğünün ince bir anlamı olduğunu belirtmiştir. Ay, ilk doğduğu gece de hilaldir, son gecelerinde de hilaldir. Ancak ilk gecede güzel ve genç görünen Ay; son gecelerde sanki zayıflamış, sararmış, kurumuş ve kederli gibi görünür.²⁰³

²⁰² Yâsîn 36/38-39.

²⁰³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2967.

Yıldırım ise Yâsîn Sûresi 38. ayetinin birkaç manaya geldiğini söyleyerek bunları maddeler halinde sıralamıştır:

1. Güneş, kendine has yörüngesinde hareket eder.
2. Güneş, kendine has belirlenmiş bir süreye kadar hareketini sürdürür.
3. Güneş kendine ait kanuna bağlı kalarak belli bir alanda düzenli olarak hareket eder.
4. Güneş, planda kendisine ayrılan yerde, istikrarlı şekilde iki nokta arasında cereyan etmektedir.

Yıldırım, daha sonra bu yorumlardan neler anlaşıldığını şöyle açıklamıştır:

1. Güneş'in kendine ait bir merkez yörüngede hareket ettiği anlaşılıyor.
2. Güneş'in, vakti belirlenmiş bir süreye kadar hareketini sürdürüp enerji vereceği neticesi çıkıyor.
3. Güneş'in başıboş, düzensiz, amaçsız şekilde olmadığı, aksine tamamen düzenli, planlı ve programlı hareket edip düzenli ışık vermekte olduğu anlaşılıyor.
4. Güneş'in belli bir merkezde kalmayıp iki merkez arasında, kendine bağlı gezegenlerle birlikte cereyan ettiği sonucu ortaya çıkıyor.

Ayrıca Yıldırım, Kur'ân'ın indiği dönemde insanların koyu bir cehalet halinde olduğunu, Güneş ve Ay ile ilgili hiçbir tespitin yapılamadığını da belirtmiştir.²⁰⁴

Yıldırım, Yâsîn Sûresi 39. ayetinin tefsirinde ise Ay'ın hareketinin ve yörüngesinin, Güneş'in hareketinden ve yörüngesinden farklı olduğunu belirtmiştir. Ayette geçen “menzil” sözcüğünün de “konak yeri, kat edilecek mesafe” anlamlarına geldiğini söylemiştir. Böylece Ay'ın belli bir merkezde değil de hem Dünya'nın çevresinde hem de Dünya ile beraber Güneş'in etrafında döndüğünü ifade etmiştir. Ayrıca her gün belli bir oranda Ay ile Güneş'in arasına giren Dünya'nın, Ay üzerine düşen gölgesinin, onu bir

²⁰⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 10/5047.

nevi her gün yeni bir menzile sevk ettiğini belirtmiştir. Yıldırım, 14 asır önce konuyla ilgili hiçbir veri yokken Kur'an'ın bu konulardan bahsetmesinin ilme ışık tuttuğunu da dile getirmiştir.²⁰⁵

*O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için ayetleri birer birer açıkladık.*²⁰⁶ ayetinin tefsirinde Kutub, eskiden de olduğu gibi insanların karada ve denizde yollarını bulabilmek için yıldızlara başvurduğunu söylemiştir. Yıldızlarla yol bulmak için onların yerlerini, hareketlerini, yörüngelerini ve dönüşlerini bilmek gerekmektedir. Ayrıca yıldızlarla yol bulmanın başka yöntemlerinin de olduğunu söyleyen Kutub, bilimsel keşifler ve tecrübelerle bu yöntemlerin kapsamının genişleyebileceğini ifade etmiştir.²⁰⁷

Yıldırım, ayetin tefsirinde; galaksilerde sayısı belirsiz, birçok yıldızın yer aldığını belirtmiştir. Milyarlarca yıldızın Samanyolu Kuşağı'nı oluşturduğu ve bunun gibi daha nice kuşaklar olduğu bilinmektedir. Ayrıca yıldızların, yerine ve özelliklerine göre düzenli bir biçimde hareket halinde olduğu, böylece galaksinin tamamının da dönerek hareket halinde olduğu tespit edilmiştir. Yıldırım, bu düzenli hareket ve Dünya'nın hareketleri sayesinde gerek takımyıldızlarından gerekse de parlak yıldızlardan yön tayini yapılabileceğini söylemiştir. Yıldırım, Kur'an'ın bu konuda önemli bir noktayı hatırlattığını şöyle dile getirmiştir: “Yıldızlar ve gökada, çok düzenli ve her takım ya da kuşak özel biçimde hareket halinde bulunuyor, her gün aynı yıldızları belli ve belirli kesimlerde görmek mümkündür.”²⁰⁸

Günümüz bilimsel araştırmalarına göre, ısı ve ışık kaynağımız olan Güneş, küçük kütleli, orta yaşlı ve görece soğuk olması gibi fiziksel özelliklere sahip bir yıldızdır. Güneş, Dünya'ya en yakın yıldız olması sebebiyle daha detaylı incelenen ve en iyi bilinen yıldızdır. Hatta atmosferi ve yüzeyi ayrıntılı olarak incelenip yakınına uzay araçları gönderilmiş olan tek yıldızdır. Bu yüzden diğer yıldızların doğasının anlaşılması için de Güneş önemli bir kılavuzdur.²⁰⁹ Güneş'in oluşumuna bakılacak olunursa: “Yaklaşık 4,5

²⁰⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5048.

²⁰⁶ el-En'am 6/97.

²⁰⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2/1158.

²⁰⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 4/1959.

²⁰⁹ TÜBİTAK, “Güneş Nedir? Güneş'in Özellikleri Nelerdir?” (Erişim 22 Mart 2025).

milyar yıl önce ‘Güneş bulutsusu’ adı verilen dev şeklinde, dönen bir gaz ve toz bulutundan oluşmuştur. Bulutsu, ezici kütle çekimi nedeniyle çökerken daha hızlı dönmeye başlamış ve bir diske dönüşmüştür. Malzemenin çoğu, tüm Güneş Sistemi’nin kütlesinin %99,8’ini oluşturan Güneş’i oluşturmak için merkeze doğru çekilmiştir.” Samanyolu Galaksisi’nde bulunup bu Güneş Sistemi’ni bir arada tutan şey ise kütle çekim kuvvetidir. Bu kuvvet, en büyük olan gezegenlerden, en küçük parçacığa kadar her şeyi yörüngesinde tutar. Dünya ve Güneş arasındaki etkileşimler; iklimi, mevsimleri, radyasyon kuşaklarını, okyanus akıntılarını ve hava durumunu yönlendirir. Samanyolu Galaksisi’nde Güneş gibi milyarlarca yıldız daha vardır. “Yaklaşık 700.000 kilometre yarıçapı ile Güneş, özellikle büyük bir yıldız değildir. Güneş bizim gezegenimizden çok daha büyük olsa da çoğu yıldız göre küçüktür. Güneş’in kütlesi Dünya’nın kütlesine göre yaklaşık 333.000 kat daha büyüktür.”

Galaksinin Yay kolundan dışarı uzanan Orion adlı sarmal bir kolda bulunan Güneş, galaksinin merkezi çevresinde dolanarak kuyruklu yıldızları, gezegenleri, asteroitleri ve diğer nesneleri de beraberinde sürükler. Güneş Sistemi, ortalama olarak saatte 720.000 km hızla hareket eder ve Samanyolu çevresinde tam bir yörüngeyi tamamlaması bile 230 milyon yıl sürer. Ancak Güneş, Samanyolu’nun merkezi çevresinde dönmekle birlikte kendi çevresinde de dönmektedir. “Güneş’in dönme eksen, gezegenlerin yörüngelerinin düzlemine göre 7.25 derecelik bir eğime sahiptir. Güneş katı bir cisim olmadığı için farklı kısımları, farklı hızlarda döner. Ekvator kısmında, Güneş, yaklaşık 25 günde bir, kutuplarda ise her 36 günde bir kendi eksen etrafında döner.”

Tüm yıldızların bir gün enerjisinin biteceği gibi Güneş’in de enerjisi bitecektir. Güneş ölmeye başladığında ise o kadar çok büyüyecek ki Venüs’ü, Merkür’ü hatta Dünya’yı yutacak duruma gelecektir. “Bilim insanları, Güneş’in ömrünün yarısının bittiğini ve beyaz cüceye dönüşene kadar 6,5 milyar yıl daha yaşayacağını tahmin ediyorlar.”²¹⁰

Ay hakkındaki günümüz bilimsel araştırmaları da şöyledir: Birkaç milyar yıl öncesinde Mars büyüklüğünde bir cismin Dünya’ya çarpması sonucunda, Ay’ın meydana

²¹⁰ TUA, “Güneş”.

geldiği tahmin edilmektedir. Hem çarpan cisimden hem de Dünya'dan çıkan enkaz, 239.000 mil uzaklıktaki Ay'ı oluşturmak için birikmiştir. Yeni oluşan Ay ise erimiş halde bulunmaktadır. Fakat yaklaşık 100 milyon yıl içerisinde “küresel magma okyanusunun” çoğu kristalleşerek yoğunluğu daha az olan kayaların yukarıya doğru yüzmesi sonucunda Ay kabuğu meydana gelmiştir.²¹¹

Ay, Dünya'nın tek doğal uydusu olup Dünya'ya en yakın gök cisimidir. Ayrıca geceleri de gökyüzündeki en parlak ve en büyük gök cisimidir. Dünya ile Ay arasında ortalama mesafe 384.000 km olup bu da yaklaşık ışığın bir saniyede aldığı yola tekabül etmektedir. Ay'ın “ekzosfer” adlı çok seyrek ve ince bir atmosferinin olduğu, özellikle yüzeye yakın bölgelerinde de hidrojen, neon, helyum, argon gazlarının olduğu belirlenmiştir. Ay'ın, Güneş ışınlarından ne kadar etkileneceği de Dünya'nın çevresinde olan yörüngesindeki konumuna bağlıdır. Yani Ay, Dünya ile Güneş'in arasındayken Güneş ışınlarına direkt maruz kalır. Güneş'e göre Dünya'nın arkasında yer alan Ay, Güneş rüzgârları nedeniyle Dünya'nın manyetik alanının uzayan kuyruğunun içerisinde yer almaktadır.

Güneş Sistemi'nin beşinci en büyük uydusu olan Ay'ın çapı, Dünya'nın dörtte biri kadardır. Dünya'nın kütlesi ise Ay'ın kütlesinin 81 katıdır. Ay'ın yarıçapına ve kütlesine bağlı olarak yer çekimi ivmesi de Dünya'nın altıda biri kadardır. Ay; Dünya etrafındaki yörüngesinde hareket ederken Güneş ışınlarının geldiği dönemlerde yüzeyinin bir kısmı veya tamamı aydınlanır, ışınların gelmediği yüzeyi de kararır. Böylece sırasıyla yeni ay, hilal, ilk dördün (yarım ay), şişkin ay (dolunay öncesi), dolunay, şişkin ay (dolunay sonrası), son dördün (yarım ay) ve hilal şeklinde isimlendirilen evreleri oluşur.

Ay, Dünya çevresindeki hareketini 27,3 günün sonunda bir tur olarak tamamlamış olur ve buna “yıldız dönemi” denir. Ay'ın bir evreden tekrar aynı evreye kadar 29,5 günde gelmesine ise “kavuşum dönemi” denilmektedir. Bu dönemlerin gün sayılarının farklı olmasının sebebi de Dünya'nın, Güneş çevresinde dönmesidir. Ay'ın evreleri de Güneş'in geliş açısına göre değişmektedir. Ay'ın kendi eksenini ve Dünya'nın çevresinde dönme hızı neredeyse eşit olduğu için Ay'ın hep aynı yüzü görülmektedir. Ayrıca Ay'ın, Dünya

²¹¹ NASA, “Moon Facts” (Erişim 22 Mart 2025).

etrafındaki yörüngesi elips şeklinde olduğundan dolayı yörüngesinde farklı noktalarda ve farklı hızlarda hareket ettiği bilinir. Ay'ın kendi eksenini etrafındaki hareketi ise daha düzenlidir. Böylece Ay, bir tam yörünge hareketi boyunca batı ve doğu yönünde bir miktar salınım yapar ve buna da “boylamsal librasyon” denir. Bunun sonucunda Ay yüzeyinin %50'si değil de %59'u görülmüş olur.²¹²Ay'ın Dünya'dan görülemeyen kısmı için bazı insanlar, “karanlık taraf” dese de bu yanıltıcıdır. Dünya'nın yörüngesinde dönen Ay'ın, farklı kısımları, farklı zamanlarda güneş ışığı alır. Yani değişen bu aydınlatmanın sebebi, Ay'ın evrelerden geçmesidir.²¹³

Kendine ait bir uydusu ve halkası olmayan Ay ile ilgili geçmişte yapılan araştırmalarda; Ay'ın yüzeyinden alınan örnekler sonucunda, onun yüzeyinde su bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak 2008 yılında su olduğuna dair ilk kanıt bulunmuştur. “Ay'ın yüzeyine inen Hindistan'a ait Chandrayaan-1 isimli yüzey aracı tarafından elde edildi ve hidroksil (OH) molekülü bulundu. Daha sonra yapılan gözlemler ve ölçümler sayesinde Ay'ın, kutup bölgelerindeki kraterlerin hiç güneş ışığı almayan iç bölgelerinde, su buzu olduğu keşfedildi. 2020 yılında ise Ay'ın sadece kutuplarına yakın bölgelerinde değil, aynı zamanda güneş ışığı alan bölgelerinde de su molekülleri bulundu.”²¹⁴

Müfessirlerin ikisi de önceden, Güneş'in sabit bir konumda eksenini etrafında döndüğünün bilinmekte olduğunu; ancak sonradan bilimsel gelişmeler ilerledikçe Güneş'in sabit bir yerden eksenini etrafında dönmeyip belli bir hızla, belli bir yöne doğru kendine ait yörüngesinde hareket ettiğinin anlaşıldığını belirtmişlerdir. Ancak Kutub bunları, Yıldırım'a nazaran daha bilimsel ve açık bir dille ifade etmiştir. Yâsîn Sûresi 39. ayetin tefsirinde ise iki müfessir de Ay'ın konaklarından ve safhalarından bahsetmiştir. Bunun yanı sıra Yıldırım, Ay'ın Dünya'nın çevresindeki hareketine ve Dünya ile birlikte Güneş'in çevresindeki hareketine de değinmiştir. Güneş ve Ay ile ilgili verilen bilimsel verilere bakıldığında ise müfessirlerin tefsirleriyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müfessirler, açıklamalarını yaparken bilimsel verilere ayrıntılı olarak yer vermemiştir.²¹⁵

²¹² TÜBİTAK, “Güneş Sistemi'ni Tanıyalım: Ay” (Erişim 22 Mart 2025).

²¹³ NASA, “Moon Facts”.

²¹⁴ TÜBİTAK, “Güneş Sistemi'ni Tanıyalım: Ay”.

²¹⁵ NASA, “Stars in an Exoplanet World” (Erişim 23 Mart 2025).

Yıldızlar konusuyla ilgili günümüz bilimsel araştırmaları ise şöyledir: oğunun galaksiye dağıldığı bulutsular diye bilinen geniş gaz ve toz bulutlarından yıldızlar doğmuştur. “Milyonlarca yıl boyunca yer çekimi, bir bulutsu içindeki daha yoğun ceplerin kendi ağırlıkları altında çökmesine neden olabilir. Çoğunlukla hidrojen den oluşan bir bulut çökerken merkezindeki malzeme ısınmaya başlar.” ‘Protostar’ olarak bilinen ve çöken bulutun sıcak çekirdeğı, bir yıldız olacaktır. Çöken gazdan ve tozdan oluşup dönen bazı bulutların her biri, yıldızı oluşturan iki veya üç bloğa ayrılır. Bu, Samanyolu’ndaki yıldızların çoğunun, neden çift ya da çoklu halde olduğunu açıklar. Ancak bu malzemenin hepsi bir yıldızın parçası şeklinde son bulmaz. Kalan toz, gezegenlere ve uydulara, kuyruklu yıldızlara ve asteroitlere dönüşebilir ya da sadece toz olarak kalabilir.²¹⁶ Samanyolu Galaksisi’nde, Güneş dahil olmak üzere birçok yıldız bulunmaktadır. Güneş’e benzeyen yıldızların dışında ona benzemeyip daha parlak ya da sönük olan, kütlesi ile çapı daha büyük ya da küçük olan ve rengi daha kırmızı ya da mavi olan birçok yıldız daha vardır. Bunlardan, yeni oluşmuş genç yıldızlar olduğu gibi neredeyse evrenle yaşı, yaşlı olanlar da vardır.²¹⁷

Yıldızların gökyüzünde konumlarının değışmesine neden olan iki etken vardır. İlki, Dünya’nın kendi ekseni çevresindeki dönüşü; diğeri ise Güneş’in çevresindeki dönüşüdür. Dünya’nın kendi çevresindeki dönüşünden dolayı gece boyu yıldızların konumları değışir. Yıldızlar her 23 saat 56 dakikada bir gökyüzündeki konumlarına geri dönerler. Mesela bir gece belirli bir noktadan gökyüzüne bakıldığında parlak bir yıldız olduğu görüldü. Bir sonraki gece tam olarak aynı yerden ve aynı vakitte tekrar gökyüzüne bakıldığında önceki geceye nazaran yıldızın biraz daha batıda olduğu görülür. Aslında dört dakika önce bakılsaydı yıldız, tam olarak aynı konumda görülebilirdi. İşte bu durumun nedeni, Dünya’nın kendi ekseni etrafında dönerken Güneş’in çevresindeki yörüngesinde de hareket ediyor olmasıdır. Güneş battıktan sonra yıldızlar ancak görünmektedir. Böylece sadece Güneş’in tersi yönündeki yıldızlar görülebilirken Güneş’in arka kısmında kalan yıldızlar ise fark edilemez. Dolayısıyla Dünya’nın, Güneş

²¹⁶ NASA, “Stars in an Exoplanet World”.

²¹⁷ TÜBİTAK, “Yıldız Oluşum Süreci” (Erişim 23 Mart 2025).

etrafında belirli bir zamanda ve hangi konumda bulunduğu, gökyüzünde hangi yıldızların görülebileceğini belirler.²¹⁸

Geceleri, gökyüzünde yıldızlar yanıp sönüyormuş gibi gözükmektedir. Bunun sebebiyse Dünya'nın atmosferinde, sıcaklık değişimleri nedeniyle meydana gelen düzensizliklerdir. Aslında yıldızlar sürekli olarak ışık yaymaktadır. Yani bir astronot, uzayda yıldızları hep aynı parlaklıkta görmektedir. "Yıldızlardan gelen ışınlar Dünya'nın atmosferinde hareket ederken farklı yoğunluktaki ve sıcaklıktaki bölgelerden geçerken farklı oranlarda yön değiştirir. Yıldızdan gelen ışınların büyük oranda saçıldığı durumda yıldız kaybolmuş gibi görünürken saçılma oranı düşükse daha parlak görünür. Bu da yıldızların gökyüzünde yanıp sönüyormuş gibi algılanmasına neden olur." Fakat Ay, Güneş ve diğer gezegenler böyle değildir. Çünkü yıldızlar bunlara göre bizden çok daha uzaktadır ve Dünya'dan bakıldığında nokta kadar görülmektedir. Bu yüzden yıldızlardan gelen ışınlar, aynı yöndeki tek bir ışık demeti gibidir. Gezegenler ise yıldızlardan daha küçük gök cisimleri olmalarına rağmen, yıldızlara göre Dünya'ya çok daha yakındırlar. Bu nedenle gökyüzünde dairesel olarak görünürler.²¹⁹

Bazı yıldızlar, bazı mevsimlerde görülebilirken bazı mevsimlerde görülmez. Yani farklı mevsimlerde, farklı yıldızlar görülmektedir. Bu değişimin rahatlıkça görülebileceği yıldızlar ise takımyıldızlarıdır.²²⁰ Takımyıldızı, yıldızların gruplandırılması demek olup belli şekillere benzetilerek isimlendirilen bir grup yıldızdır. Bazı yıldızlar birbirine yakın olabilirken takımyıldızları, birbiriyle bağlantılı olmayıp Dünya'dan çok uzaktadırlar. Zaman içerisinde insanların farklı isimler verdiği, farklı sayıda takımyıldızı olmuştur. Şimdiki zamanlarda da 88 tane resmi takımyıldızı olduğu kabul edilmektedir. Takımyıldızları ve diğer yıldızlar uzun süre boyunca yaklaşık olarak aynı yerde kalırlar. Ancak bu, yıldızların gökyüzünde yer değişiyor gibi gözüktüğü yanılgısına düşürebilmektedir. Bunun nedeni ise Dünya'nın, Güneş'in yörüngesinde dönmesidir. İşte yerleri sabit olduğundan takımyıldızları ile beraber bazı yıldızlar, gökyüzünde yön bulmak ve konum bulmak için kullanılırlar. Yüzyıllar boyunca denizciler yollarını,

²¹⁸ TÜBİTAK, "Gökyüzünde Gördüğümüz Yıldızlar Neden Mevsimden Mevsime Değişiyor?" (Erişim 23 Mart 2025).

²¹⁹ TÜBİTAK, "Neden Yıldızlar Geceleri Yanıp Sönüyormuş Gibi Görünür?" (Erişim 23 Mart 2025).

²²⁰ TÜBİTAK, "Gökyüzünde Gördüğümüz Yıldızlar Neden Mevsimden Mevsime Değişiyor?"

yıldızları kullanarak bulmuşlardır. Astronotlar da modern yön bulma sistemlerinde, sorun yaşanması durumuna karşı, yıldız ve takımyıldızlarıyla yön bulma eğitimi alırlar. Robotik uzay araçları ise yön bulmak için yıldız haritalarını kullanırlar. Bu araçlar, yerleşik bilgisayarlarında bir yıldız haritası taşır ve bu yıldız haritaları ile çektikleri görüntülerdeki yıldız desenlerini karşılaştırırlar. Bu nedenle yıldızlar, eski denizcilere yardım ettikleri gibi günümüzde de hâlâ insanlara yardımcı olmaktadır.”²²¹

İki müfessir de yıldızlarla, insanların yön tayini yapabileceği hususunda hemfikirdirler. Ancak Kutub, bu bilgiyle sınırlı kalırken Yıldırım, ona göre biraz daha ayrıntılı olarak açıklamıştır. Müfessirler, bilimsel verileri pek fazla ele almamış olsa da yer verdikleri açıklamaların, bilimsel verilerle kısmen uyumlu olduğu görülmektedir.

Yıldızların, Güneş ile Ay’ın yapısı ve mahiyeti konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Rahmân 5. ayette bilimsel verilere yer veren yalnızca Seyyid Kutub’tur. İbrâhîm 33. ayet ve Nahl 16. ayetlerin tefsirinde de bilimsel verilere yer veren yalnızca Celal Yıldırım’dır. A’râf 54. ayet ve Sâffât 6 ile 10. ayetlerin tefsirinde ise iki müfessir de bilimsel verilere yer vermemiştir. Özetle bu konuyla ilgili olarak iki müfessirin de bilimsel verilere yer verdiği ya da iki müfessirin de bilimsel verilere yer vermediği ayetlerin yanı sıra sadece Kutub’un ya da sadece Yıldırım’ın bilimsel verilere yer verdiği ayet örnekleri olduğu görülmektedir.

2.2. Coğrafya

“İnsanlar ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim”²²² olan coğrafya başlığı altında rüzgârın oluşumu ve iki deniz arasındaki bulunduğu bildirilen engel konularının söz konusu edildiği ayetlerin tefsirinde iki müfessirin yaklaşımlarına yer verilecektir.

2.2.1. Rüzgârın Oluşumu

Konuyla ilgili olarak “gece ile gündüzün yer değiştirmesinde, Allah’ın gökten indirdiği rızıkta (yağmurda) -ki onunla öldükten sonra yere yeniden hayat vermektedir-

²²¹ TUA, “Takımyıldızları Nedir?” (Erişim 23 Mart 2025).

²²² Türk Coğrafya Kurumu, “Coğrafya Nedir?” (Erişim 3 Ekim 2025).

*rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacaklar dersler vardır.*²²³ ayetinin tefsirinde Seyyid Kutub, “*rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde*” ifadesi münasebetiyle rüzgârlar hakkında bazı bilgiler vermiştir. Buna göre rüzgârlar; kuzey, güney, batı, doğu, aynı yön ve ters yönden soğuk ya da sıcak eserler. Kutub, rüzgârın esmesinin aslında gece ve gündüzün oluşmasıyla, Dünya’nın dönmesiyle ve gökten inen rızıkla ilişkili olduğunu belirtmiştir.²²⁴

Yıldırım ise bu ayetin tefsirinde rüzgârın bir atmosfer hareketi olduğunu ve bu hareketlere de yerin ve havanın sıcaklığındaki değişmelerin neden olduğunu belirtmiştir. Oluşan sıcaklık farkları ise alçak ve yüksek basınç alanlarının doğmasına yol açmaktadır. İki bölge arasında basınç farkı oluşunca hava, yüksek basınç bölgesinden alçak basınç bölgesine doğru akar. Böylece Yıldırım, atmosfer hareketinin, belli şartların ve sebeplerin oluşmasına bağlanarak sağlandığını ifade etmiştir.²²⁵

Konuyla ilgili günümüz araştırmaları da şöyledir: Rüzgârın temel kaynağı Güneş’tir. Onun atmosferi ve yeryüzünü farklı ısıtmasının sonucunda ortaya çıkan basınç ve sıcaklık farkından ötürü hava akımı oluşmaktadır. İşte bir hava kütlesi, olduğundan fazla ısınırse yukarı yükselir ve yerine aynı hacimde olan soğuk hava kütlesi yerleşir. Böylece hava kütlelerinin yer değiştirmesine “rüzgâr” denir. Başka bir ifadeyle rüzgâr: “Birbirine komşu bulunan iki basınç bölgesi arasındaki basınç farklarından dolayı meydana gelen ve yüksek basınç merkezinden alçak basınç merkezine doğru hareket eden hava akımıdır. Rüzgârlar; yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına akarken Dünya’nın kendi eksenini etrafında dönmesi, yüzey sürtünmeleri, yerel ısı yayılımı, rüzgâr önündeki farklı atmosferik olaylar ve arazinin topografik yapısı gibi nedenlerden dolayı şekillenir.” Rüzgârın özellikleri, yeryüzünün homojen olmayan ısınmasına, yerel coğrafi farklılıklara bağlı olarak yöresel ve zamansal olarak değişiklikler göstermektedir. Hız ve yön şeklinde iki parametre ile ifade edilen rüzgârın hızı, yükseklikle birlikte artar, teorik gücü ise hızının küpüyle orantılı olarak değişiklik gösterir.²²⁶

²²³ el-Câsiye 45/5.

²²⁴ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/3223-3224.

²²⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 11/5589.

²²⁶ ruzgarenerjisi.com.tr, “Rüzgar Nedir ve Rüzgar Enerjisi Nasıl Oluşur?” (Erişim 23 Mart 2025).

İki müfessir de genel anlamda rüzgârların oluşumunu, bilimsel verilerle farklı şekillerde açıklamıştır. Kutub, rüzgârların oluşumunu, daha genel manada açıklayarak Dünya'nın dönüşüne ve gece ile gündüzün oluşumuna bağlamıştır. Yıldırım ise rüzgârların oluşmasındaki asıl etkenin, basınç farkları olduğunu söyleyip Kutub'a göre, daha ayrıntılı bir açıklama yapmıştır. Kutub'un yaptığı açıklama, doğru olsa da çok yüzeysel kalmıştır. Böylece Kutub'a nazaran, Yıldırım'ın açıklamalarının, bilimsel verilerle daha uyumlu olduğu görülmektedir.

Rüzgârların oluşumu konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Hicr 22. ayeti yalnızca Yıldırım bilimsel verilere yer vererek yorumlarken Kutub, bilimsel verilere yer vermemiştir. Rûm 46. ayetin tefsirinde ise iki müfessirin de bilimsel verilere yer vermediği bilinmektedir.

2.2.2. İki Deniz Arasındaki Engel

Konuyla ilgili ayetlerin tefsirinde iki müfessir, benzer açıklamalara yer verdiği için dolayı Furkan 53. ayet ve Rahmân 19-20. ayetler birlikte ele alınarak Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel tefsir açısından nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

*Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışmayacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O'dur.*²²⁷

*O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi. Aralarında bir engel vardır, birbirlerine karışmazlar.*²²⁸

Kutub, Rahmân Sûresi'nin 19 ve 20. ayetlerinde geçen "iki deniz" den kastın acı ve tatlı olan iki tür su birinkisi olduğunu söylemiştir. Ona göre acı su birikintisiyle denizler ve okyanuslar, tatlı su birikintisiyle de nehirler ve akarsular kastedilmektedir.²²⁹ Kutub; Furkan Sûresi 53. ayetin tefsirinde de acı ve tuzlu olan su ile tatlı ve içmeye elverişli olan suyun, karşılaşmasına rağmen karışmadıklarını ifade etmiştir. Çünkü aralarında her birinin özünden kaynaklı bir engel veya aşılmaz bir duvar vardır. Bilindiği üzere nehir

²²⁷ el-Furkan 25/53.

²²⁸ er-Rahmân 55/19-20.

²²⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2571.

yatakları genelde deniz yüzeyinden yüksekte olurlar. Böylece tatlı su ırmaklarının suyu da tuzlu olan denizlere dökülür. Bazı istisnaların dışında tersinin görülmediği bu ince planlama sayesinde daha büyük ve geniş olan denizler, insanların, bitkilerin ve hayvanların yaşam kaynağı olan nehirlerle taşmazlar.

Dörtte üçü su olan Dünya'nın, birbirine akıntısı olan tuzlu sularla kaplı olması, yerküreyi saran atmosferi temizlemek ve sürekli olarak yaşama elverişli halde tutmak için gereklidir. Yüzyıllardır Dünya'dan, çoğunun zehirleyici olduğu gazların yükselmesine rağmen Dünya'yı saran hava tabakası kirlenmeyerek temiz kalır ve insanın yaşaması için gerekli bileşim dengesi bozulmaz. Bu dengeyi sağlayan mekanizma ise okyanuslardır. Kutub, evren kanunlarında, okyanusların tuzlu sularının karaya ve nehirlerle taşmamasının göz önünde bulundurulmuş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu husus, yeryüzündeki suları etkileyerek büyük ölçüde kabarmalarını sağlayan Ay'ın çekim gücünün sebep olduğu gel-git olayı için de geçerlidir.²³⁰

Canlıların yaşamını devam ettirebilmesi için tatlı sulara ihtiyaç vardır. Bu tatlı suların temel kaynağı da yağmurdur. Kutub, Rahmân Sûresi'nin 19 ile 20. ayetlerin tefsirinde; yağmurun oluşumuna ve önemine değinerek Güneş ısısının etkisiyle bu büyük su kütlesinden buharların yükseldiğini, sonra da yağmur şeklinde tekrar yeryüzüne düştüğünü belirtmiştir. Böylece Güneş ısısı, okyanusların genişliği, atmosferin yüksek katlarındaki soğukluk ve diğer bazı meteorolojik etkenler arasındaki uyumun etkisiyle, tatlı suların temel kaynağı olan yağmurlar meydana gelmiş olur.²³¹

Yıldırım, Furkan Sûresi 53. ayetin tefsirinde; eğer nehirler, pınarlar ve kaynak suları da deniz suları gibi acı ve tuzlu olmuş olsaydı çoğu bitkinin yaşayamayacağını, arazilerin çoraklaşacağını ve dünyanın bugünkü güzellikte olmayacağını ifade etmiştir. Deniz suyunda erimiş halde bulunan tuz, magnezyum sülfat, kalsiyum sülfat, magnezyum klorür ve potasyum klorür gibi yararlı maddeler bulunmaktadır. Tuzluluk derecesinin farklı olması ise denizler arasındaki akıntıyı sağlamaya yöneliktir. Böylece Yıldırım, denizlerin yaşam ve protein kaynağı açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili bilgilere

²³⁰ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2572.

²³¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3452.

basın yoluyla ulaştığını belirten Yıldırım, Fransız ilim adamı olan Kaptan Cousteau'nun araştırmaları sonucunda yaptığı açıklamalarına yer vermiştir: “Akdeniz’in kendine has sıcaklığı, tuzluluğu ve yoğunluğu var. Aynı zamanda kendine has canlıları barındırıyor. Sonra Atlas Okyanusu’ndaki su kütlelerini inceledik ve Akdeniz’den tamamen farklı olduğunu gördük bu iki su kütlesi, Cebelitarık Boğazı’nda birleşiyor ve bu birleşme binlerce yıldan beri sürüyordu. Buna göre iki denizin karışması ve sonuç olarak tuzlulukta, yoğunlukta, ihtiva ettiği madde oranında eşit veya eşite yakın bir durumda olması gerekiyordu. Oysaki böyle bir durumun mevcut olmadığını, yani su kütlelerinin birbirine karışmadığını ve her iki denizin yakın kısımlarında dahi ayrı bir yapıya sahip olduğunu hayretle müşahade ettik. Bunun üzerine yapmış olduğumuz araştırmalarda bizi şaşkına çeviren bir durumla karşılaştık. Çünkü bu iki denizin karışmasına, birleşme noktasında bulunan harika bir su engeli bulunuyordu. Aynı türdeki bir su engeli 1962 yılında Alman ilim adamları tarafından Aden Körfezi ile Kızıl Deniz’in birleştiği Babülmendep Boğazı’nda da bulunmuştu. Sonraki araştırmalarımızda, farklı yapıdaki bütün denizlerin birleşme noktalarında aynı su engelini bulduğunu gördük.”

Yıldırım, tatlı ve acı suyun birbirine karışmamasının iki farklı yorumunun daha olduğunu söylemiştir. Birinci yorum; tuzlu ve acı suyu olan denizler, buharlaşıp yüksek tabakalara çıkınca ilahi filtreden geçerek tatlılaşmakta ve ırmaklar, pınarlar, akarlar halinde akıp denizlere dökülmesi şeklindedir. İkinci yorum ise, “Bangladeş’te Chittagong’tan, Birmanya’daki Arakan’a doğru akan iki nehir, biri tatlı, öbürü tuzlu aynı yatakta karışmaksızın ve birbiri içinde erimeksizin akmaktadır. Yine Hindistan’da Ganj ve Yamuna nehirleri, Allahabad şehrinde kavuştuklarında biri diğerine karışmaksızın akmaya devam etmektedirler.”²³²

Yıldırım Rahmân Sûresi’nin 19 ve 20. ayetlerinin tefsirinde de Kaptan Cousteau’nun açıklamalarına yer vermiştir. Ancak en sonunda Cousteau’nun bu tespitlerinin, aydınlatıcı ve tatmin edici bir bilimsel açıklama olmadığını ifade etmiştir.

Konuyla ilgili bilimsel araştırmalar ise şöyledir: “Yüzey gerilimi adı verilen fiziksel bir kuvvet nedeniyle, komşu denizlerin sularının karışmadığı ortaya çıkmıştır. Denizlerin

²³² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 8/4326-4328.

farklı yoğunluklarından kaynaklanan yüzey gerilimi, adeta bir duvar gibi sularının birbirine karışmasını engeller.” Denizlerin birbirine açıldığı ama birbirine asla karışmadığı bilgisinin, çok yakın bir zaman önce okyanus bilimcileri tarafından keşfedildiği bilinmektedir.²³³ Bu keşiflerden kastın Celal Yıldırım’ın da bahsetmiş olduğu, ünlü Fransız deniz bilimcisi Kaptan Jacques Cousteau’nun yaptığı keşifler sonucunda yaptığı tespitlerdir.

Coğrafi araştırmalara göre tatlı ve tuzlu suların karışmasını engelleyen temel faktörler şöyledir:

1. Yoğunluk Farkı (Tuzluluk ve Sıcaklık): “Tatlı suyun yoğunluğu tuzlu sudan daha düşüktür. Bu nedenle, tatlı su genellikle üstte kalırken tuzlu su altta yer alır. Ayrıca sıcaklık farkları da suyun yoğunluğunu etkileyerek karışmayı sınırlar.”²³⁴

2. Haloklin ve Termoklin Oluşumu: “Haloklin, su sütununda tuzlulukta ani değişimlerin olduğu bir katmandır. Termoklin ise sıcaklıkta ani değişimlerin görüldüğü katmandır. Bu tabakalar, suyun karışmasını engelleyerek farklı yoğunluktaki su kütlelerinin ayrılmasına neden olur.”²³⁵

3. Akıntılar ve Gelgitler: “Akıntılar ve gelgitler, suyun karışma derecesini etkiler. Güçlü akıntılar, suyun karışmasını artırabilirken zayıf akıntılar ve gelgitler, suyun tabakalaşmasını ve karışmamasını sağlayabilir.”

4. Coğrafi Yapı ve Akarsu Yatakları: “Akarsu yataklarının şekli ve derinliği, tatlı ve tuzlu suların karışma derecesini etkiler. Örneğin dar ve derin akarsu yatakları, suyun karışmasını zorlaştırabilir.”²³⁶

Bu ayetlerin tefsirinde, iki müfessir de tatlı ve tuzlu iki deniz suyu arasındaki görünmeyen bir perde sayesinde birbirine karışmamasını coğrafi olarak açıklayıp bunun, canlıların yaşamı açısından çok önemli olduğu konusunda hemfikirdir. Kutub, bilimsel

²³³ Sorularla İslamiyet, “Kur’ân’da bildirilen ‘denizlerin birbirine karışmaması’ konusunun bilime aykırı olduğunu söyleyenlere nasıl cevap vermeliyiz?” (Erişim 28 Mart 2025).

²³⁴ National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA), “Classifying Estuaries: By Water Circulation” (Erişim 30 Eylül 2025).

²³⁵ ScienceDirect, “Halocline”, (Erişim 30 Eylül 2025).

²³⁶ (NOAA), “Classifying Estuaries: By Water Circulation”.

anlamda tuzlu sularla tatlı suların karışmamasının canlılar için öneminin üzerinde daha çok dururken Yıldırım, Furkan ve Rahmân sûrelerinin tefsirinde, günümüzde de bahsedilmekte olan coğrafi tespitlere yer vermektedir. Ancak Yıldırım, bu tespitlerin bilimsel açıdan tatmin edici olmadığını da eklemiştir. O yüzden burada, Kutub’un tefsirinde bilimsel açıklamalara daha ayrıntılı olarak yer verdiği söylenebilir. Yıldırım’ın, Kaptan Cousteau’nun yer verdiği tespitlerine, günümüzde de yer verilmektedir. Bu yönden Yıldırım’ın tefsiri, bilimsel verilerle uyumluluk göstermektedir. Ancak her iki müfessirin açıklamalarının da günümüz coğrafi verileriyle uyumlu olmadığı görülmektedir.

İki deniz arasındaki engel konusuyla ilgili ayetler ise sınırlı olup iki müfessirin de bilimsel verilere yer verdiği ayet örnekleri dışında, yalnızca Yıldırım’ın bilimsel verilere yer verdiği ayetler, Fâtır 12. ayet ve Neml 61. ayetlerdir. İki müfessirin de bilimsel verilere yer vermediği ayetlerin ise Kehf 60. ayet ve Şuarâ 63. ayetler olduğu görülmektedir.

2.3. Fizik

“Fizik, atom altı ölçeklerden galaksilere kadar evrenin nasıl çalıştığını ortaya koyacak fiziksel yasalar bulmak amacıyla deneylere, ölçümlere ve matematiksel analizlere dayanan çalışmaların yapıldığı bir doğa bilimidir.”²³⁷ Fizik başlığı altında gölgenin oluşumu, çift yaratılma kanunu ve atom konularına yer verilecektir.

2.3.1. Gölgenin Oluşumu

Gölgenin oluşumu ile ilgili olarak Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın, Furkan Sûresi 45. ayeti bilimsel açıdan nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileyseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra Güneş’i gölgeye yol gösterici kılmışızdır.*²³⁸

²³⁷ Fizik ve Fizikçi – Fen Fakültesi Fizik Bölümü (ESOGÜ), “Fizik Bilimi” (Erişim 3 Ekim 2025).

²³⁸ el-Furkan 25/45.

Kutub, bu ayetin tefsirinde ilk olarak gölgenin tanımını yapmıştır: “Gölge, gündüz Güneş ışınlarına engel olan cisimlerin yansıttığı hafif karanlıktır.” Gölge, Dünya’nın hareketiyle birlikte Güneş’e karşı gün boyunca hareket eder. Böylece yeri, şekli ve uzunluğu sürekli değişmektedir. Güneş batmak üzereyken boyu giderek uzanır, battıktan sonra da kaybolur. Eğer Dünya hareket etmeseydi bunların meydana gelmeyeceğini belirten Kutub, burada Dünya’nın hareketinin önemine vurgu yapmıştır.²³⁹

Yıldırım, bu ayetin tefsirinde öncelikle Kutub gibi gölgenin tanımını yapmıştır: “Gölge, bilindiği gibi ışığın yolunu kesen bir cismin yerde meydana getirdiği karalıdır.” Bulunduğu ortamın ışık durumuna, cismin yoğunluğuna ve hafifliğine göre gölge açılır veya koyulaşır. Gölgenin uzayıp kısılmasının nedeni ise ona gelen ışık kaynağının hareket halinde olması veya gölge yapan cismin devamlı hareket etmesidir. Sonrasında Yıldırım, ilmî araştırmalar ve tespitler sonucunda gölgenin uzayıp kısılmasını, Dünya’nın kendi eksenini etrafında ve Güneş’in çevresinde elips çizerek dönmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu da bir plan dahilinde yer alan ve belli çekim kanuna bağlı olan Dünya ile Güneş’in, devamlı olarak hareketlerini sürdürdüklerini kesin olarak ortaya koymaktadır. Ne Güneş merkez olmaktan çıkar ne de Dünya, onunla arasındaki mesafeyi aşar.²⁴⁰

Günümüz astronomi araştırmaları sonucunda elde edilen bilimsel veriler ise şöyledir: Gündüzleri, Dünya’nın aydınlanmasını sağlayan güneş ışığı varken geceleri de çevreyi aydınlatan yapay ışık kaynakları vardır. Ayrıca ışık, çevreyi aydınlatmanın dışında gölgelerin oluşmasını da sağlamaktadır. Dünya’ya ulaşan güneş ışığı, doğrusal bir yolla yayılır. Işığın yayıldığı bu yol üzerinde saydam olmayan bir cisimle karşılaştığı zaman ışık, cismin diğer yönüne geçemez ve bu kısım karanlık olarak görünür. Buna ise “gölge” denir. Işığın geldiği açıya göre de gölge, farklı şekillerde oluşabilir. Mesela sabit bir yerde durulduğunda Güneş’in doğuşundan batışına kadar bu gölgenin boyunun uzayıp kısıldığı ve yönünün değiştiği görülebilir. Bunun sebebi ise Dünya’nın kendi eksenini etrafında dönmesi sonucunda Güneş ışınlarının geliş açısının değişmesidir.²⁴¹

²³⁹ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/2768.

²⁴⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 8/4320.

²⁴¹ TÜBİTAK, “Fotoğraflar Köşesinde Kasım Ayının Konusu ‘Işık ve Gölge’” (Erişim 23 Mart 2025).

İki müfessir de gölgenin oluşumunu bilimsel olarak açıklayarak gölgenin uzayıp kısılmasında, Dünya'nın hareketlerinin etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Böylece Dünya'nın kendi eksenini etrafındaki ve Güneş'in çevresindeki, düzenli ve sürekli olan hareketlerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca müfessirlerin görüşlerinin, bilimsel verilerle de uyumlu olduğu görülmektedir.

Gölgenin oluşumu konusuyla ilgili ayetler sınırlıdır. Furkan 45. ayet dışında bilimsel verilerle yorumlanan bir diğer ayet ise Nahl 48. ayettir. Ancak Nahl 48. ayetin tefsirinde bilimsel verilere yer veren müfessir yalnızca Celal Yıldırım'dır.

2.3.2. Çift Yaratılma Kanunu

Varlıkların çift yaratılmasına dikkat çeken ayetlerden birisi olan Zuhur Sûresi'nin 12. ayetinde, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın konuyu bilimsel açıdan nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

Kutub, *“Bütün çiftleri yaratan, bineceğiniz gemileri ve hayvanları sizin için var eden de O'dur.”*²⁴² ayetini yorumlarken, bu ayetin tüm canlıların çift yaratıldığını, hatta ilk olarak yaratılan tek hücrenin hem dişilik hem erkeklik özelliklerine sahip olduğunu bilindiğini belirtmiştir. Buna göre tabii bilimlerin gelişmesiyle pozitif proton ve negatif elektrondan oluşan atom, evrenin temeli olarak kabul edilirse yalnızca canlıların değil, bütün evrenin temelini çift unsurdan meydana geldiği söylenebilir. Kutub, her durumda çift olma halinin, bu hayat sisteminde fazlasıyla belirgin olduğunu ve insanlarla birlikte tüm canlıları, Allah'ın çift olarak yarattığını ifade etmiştir.²⁴³

Yıldırım ise bu ayetin tefsirinde “ezvac” kelimesi üzerinde durulduğunu ve bunun “zevc” kelimesinin çoğulu olup ünlü müfessirlerin bu sözcüğü “enva, esnaf” diye yorumladıklarını belirtmiştir. Ayrıca Allah'ın yaratmış olduğu tüm varlıkların, zıtlar şeklinde çift olarak yaratıldığını söylemiştir. Yıldırım bu ayetin tefsirini yapan başka müfessirlerin açıklamalarına da yer vermiştir. Örnek olarak Kurtubî ve onun yolunu takip edenler ile Hasan el-Basrî'nin tefsirlerine yer vererek onların şu yorumunu aktarmıştır:

²⁴² ez-Zuhur 43/12.

²⁴³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/3179.

“Ezvac’dan maksat, yaz-kış, gece-gündüz, gök ile yer, Ay ile Güneş, cennet ile cehennem gibi zıt çiftlerdir. Canlıların erkek ve dişi, bitkilerin dişi ve erkek anlamda aşılma döllenmesi de bu cümledendir.” Yıldırım bilimsel verilere yer vermese de bu yorumun, günümüzde gelişen bilimsel araştırmalarla uyumlu olduğunu belirtmiştir. Yani Yıldırım’ın, canlıların ve bitkilerin genelinde çift yaratılma kanununun geçerli olduğunu ve evrenin zıtlarla yaratıldığını kabul ettiği anlaşılmaktadır.²⁴⁴

Konuyla ilgili bilimsel açıklamalar da şöyledir: İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler çift olarak yaratılmıştır. Erkeği-dişi, aşılması ve döllenmesiyle her yerde durum aynıdır. Bitkilerde tozlaşma olsa da yaşamlarını ve nesillerini devam ettirmek için erkek tohum, dişiyle buluşmalıdır. İnsan vücudundaki hücrelerin temel yapısı olan atomlar, artı-eksi yüklü bir kısım temel taşlardan oluşmuştur. Fiziğin temel yapılarından olan “çift yaratılma” kanununa göre, kâinatın bir noktasında bir parçacık yaratıldığında, onunla beraber otomatik olarak zıddı da meydana gelmektedir. Yine maddenin derinliklerine inildikçe çiftlerle karşılaşmaktadır. “Bilindiği gibi hemen her madde atomlardan, atomlar da proton, nötron ve elektronlardan oluşmaktadır. Protonlar ve nötronlar da ‘kuark’ denilen partiküllerden meydana gelmektedir. Bunlar da çiftler halindedirler. Atomun pozitif yükü çekirdeğinde, negatif yükü ise diğer kısımlarındadır.” Evrenin yaratılışında ve işleyişinde büyük bir rol oynayan elektriğin de negatif ve pozitif olarak iki cinsinin bulunduğu, 1733 yılında ilk defa keşfedilmiştir. Ayrıca Dünya’nın da dev bir mıknatıs gibi güney ve kuzey olmak üzere iki kutbu olduğu bilinmektedir.²⁴⁵

Burada iki müfessirin de canlıların çift yaratıldığı konusunda hemfikir olduğu, ancak tefsirlerini farklı tarzlarda yaptıkları görülmektedir. Yıldırım, bazı müfessirlerin yorumlarına yer vererek bu yorumların bilimsel araştırmalarla uyumlu olduğunu dile getirirken Kutub ise konuyu bilimsel verilerle izah etmeye çalışmıştır. Hatta Kutub, Yıldırım’dan farklı olarak cansız varlıklarla beraber tüm evrenin, çift unsurlardan meydana geldiğini savunmuştur. Bilimsel verilere bakıldığında ise Kutub’un tefsirinin,

²⁴⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 11/5505.

²⁴⁵ Sorularla İslamiyet, “Çiftler şeklinde yaratılma konusu sadece bitkilere ve hayvanlara has mı?” (Erişim 27 Mayıs 2025).

bu verilerle daha uyumlu olduğu gör÷lmektedir. Ancak Yıldırım, yüzeysel bir açıklama getirip bilimsel açıdan izahını, başka müfessirlerden aktardığı yorumla sınırlandırmıştır.

Çift yaratılma kanunu konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Zâriyât 49. ayette bilimsel verilere yer veren yalnızca Seyyid Kutub’tur. Şuarâ 7. ayet ve Ra’d 3. ayetlerin tefsirinde de bilimsel verilere yer veren yalnızca Celal Yıldırım’dır. Kaf 7. ayetin tefsirinde ise iki müfessir de bilimsel verilere yer vermemiştir.

2.3.3. Atom

Hem Seyyid Kutub hem de Celal Yıldırım’ın atom ile ilişkilendirerek bilimsel açıklamalarla yorumladıkları ayette şöyle buyurulmaktadır:

Kâfirler “Kıyamet anı hiç gelmeyecek” dediler. Onlara de ki: Hayır, gaybın bilgisi tekelinde olan Rabbim adına yemin ederim ki o an mutlaka gelecektir. Göklerdeki ve yerdeki zerre kadar küçük bir nesne ya da zerrenin daha küçüğü ve daha büyüğü, O’nun bilgisi dışında değildir, bunların tümü apaçık bir Kitab’tadır.”²⁴⁶

Kutub, ayetin “Zerre kadar küçük bir nesne ya da zerrenin daha küçüğü” kısmında geçen “zerre” kavramının, yakın zamana kadar cismin en küçük parçası olan atom olarak bilindiğini ifade etmiştir. Ancak atomun parçalanmasından sonra, zerrenin daha küçük parçalara bölündüğü anlaşılmıştır. Bu küçük parçalar, atomu oluşturan elektron, proton, nötron ve çekirdek diye bilinen parçacıklardır. Ayrıca Kutub, bu ayetin indiğı dönemde bu parçacıkların varlığını, kimsenin bilmediğini de belirtmiştir.²⁴⁷

Yıldırım ise ayetin mealini şu şekilde vermiştir: “Küfre saplananlar, ‘Kıyamet bize gelmez’ derler. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbime andolsun ki elbette kıyamet size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şey O’nun ilminden uzak kalmaz. Bundan daha küçüğü de daha büyüğü de mutlaka o açık ve açıklayıcı Kitab’tadır.”²⁴⁸ Ayette geçen “zerre” kavramının açıklamasını, Yıldırım şöyle yapmıştır: “Kök mana olarak en küçük karıncaya delâlet eder, etrafa dağılıp saçıldıkları ve bir de çok küçük

²⁴⁶ Sebe’ 34/3.

²⁴⁷ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/2889.

²⁴⁸ Sebe’ 34/3.

olmaları sebebiyle onlara ‘zerr’ denilmiştir.” Ayrıca “pencereden içeri vuran güneş ışığında uçuşan küçücük toz” olarak kullanımı da çok yaygındır. Özetle “zerre” sözcüğü “en küçük parça” demektir. Yıldırım, eskiden ona “cüz’î lâ yetecezza” yani “parçalanmayan, bölünmeyen parça” denildiğini de ifade etmiştir. Bunun yanı sıra “bundan daha küçüğü” ifadesinin de atom çekirdeğine ve etrafında dönen elektronlara işaret ettiğini belirtmiştir.²⁴⁹

Günümüz fizik araştırmalarının sonuçları ise şu şekildedir: Yıldızlar, gezegenler ve gök adalar gibi birçok gök cisminden oluşan evreni daha iyi anlamak için onu oluşturan en küçük yapı taşını incelemek gereklidir. O yüzden maddenin “atom” adı verilen yapı taşlarından oluştuğu fikri, parçacık fiziğinin temelleri açısından çok önemlidir. Antik Yunan filozofu olan Demokritos, kendisinden önceki filozofların “evrenin temel olarak toprak, hava, su, ateş gibi maddelerden oluştuğu” fikrinden ayrılarak maddenin daha küçük parçalara ayrılamayan, başka bir temel yapı taşı olduğuna inandığını söylemiştir. Demokritos’a göre maddeler, daha küçük parçalara bölünemeyen ve çıplak gözle görülemeyecek kadar küçük atomlardan meydana gelmektedir. Onun bu görüşü, yıllarca göz ardı edilmiş olup 19. yüzyılda İngiliz kimyacı ve fizikçi olan John Dalton’ın hesaplamalarında, atom kavramını kullanmasıyla tekrar gündeme gelmiştir. Böylece atomun yapısının daha iyi şekilde anlaşılması için bilim adamları, çalışmalar yapmaya başlamıştır. Britanyalı bir fizikçi olan Joseph John Thomson’un, 1897 yılında elektronu keşfetmesi, parçacık fiziğindeki önemli gelişmelerin başlangıcı olarak sayılmaktadır. Çünkü o, ilk defa atomun kendisinden bile daha küçük parçacıklardan meydana geldiğini göstermiş oldu. Yani bir parçacık, kendisinden daha küçük parçacıklardan oluşabilmektedir.

Bir parçacık daha küçük parçalara bölünemediğinde ise buna “temel parçacık” denmektedir. Bu temel parçacıklardan biri de elektron olup onun keşfi ise parçacık fiziğindeki hızlı gelişmelerin başlangıcı olmuştur. 1900’lü yılların ilk çeyreğinde de atomun bir çekirdeği olduğu ve içerisinde de proton adlı parçacıkların bulunduğu, elektronların ise bu çekirdeğin etrafında döndüğü anlaşılmıştır. 1932’de de İngiliz bir

²⁴⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 9/4917.

fizikçi olan James Chadwick, atomun çekirdeğinde nötron adlı yüksüz parçacıkların olduğunu keşfetmiştir. Böylece atom hakkında bilgiler giderek netleşmiştir.²⁵⁰

İki müfessir de ayette geçen “zerre” kavramının, cisimlerin en küçük parçası olan atom olarak bilindiğini, ancak daha sonra bilimsel araştırmalar sonucunda, en küçük parçanın atom olmadığını ortaya çıktığını belirtmiştir. Ayrıca atomun daha küçük parçalara ayrıldığı ve bu parçaların da çekirdek, elektron, nötron ve proton olduğu konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Müfessirlerin bu açıklamalarının, bilimsel verilerle de uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Sebe’ Sûresi’nin 3. ayeti ile ilgili iki müfessir de bilimsel açıklamalara yer verirken atom konusuyla ilişkilendirilen Zilzâl 7-8. ayetlerin tefsirinde sadece Seyyid Kutub’un bilimsel verilere yer verdiği görülmektedir.

2.4. Jeoloji

Jeoloji kelimesi “Dünya’nın incelenmesi” anlamına gelir. Ayrıca “jeoloji bilimi” veya “yer bilimi” olarak da bilinir. Jeoloji bilimi, Dünya’nın yapısını ve bileşimini, nasıl oluştuğunu ve üzerinde etkili olan süreç türlerini inceler.²⁵¹ Burada jeoloji bilimi içerisinde yer alan dağların oluşumu konusuyla ilgili olarak Lokmân 10. ayet ve Nebe 6-7. ayetleri, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım’ın bilimsel açıdan nasıl yorumladıkları ele alınacaktır.

*O gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan yarattı, sizi dengede tutması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, orada her türlü canlının çoğalmasını sağladı. Biz gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik.*²⁵²

Kutub, ayetin tefsirinde jeologların dağlar hakkındaki şu açıklamasını ele almıştır: “Dağlar, yerkürenin içinin soğuması sonucu oradaki gazların donması ve hacimlerinin eksilmesinden kaynaklanan yerkabuğu çıkıntılarıdır. Gazların donup hacimlerinin azalmasına bağlı olarak yerkabuğu büzülerek kıvrılmaktadır.” Gazlar soğuyup hacimleri

²⁵⁰ TÜBİTAK, “Evren Nedir, Nelerden Oluşur?” (Erişim 27 Mayıs 2025).

²⁵¹ Geological Survey, “What is Geology?” (Erişim 3 Ekim 2025).

²⁵² Lokmân 31/10.

küçüldüğünde ise içteki büzülmelere uygun kabukta girintiler ve çıkıntılar meydana gelmektedir. Gazların büzülmesi ve yerkabuğunun oradan buradan kasılması halinde oluşan dağlar, yerin dengesini koruyacak ve bir yanda dağların oluşturduğu çıkıntı, yerkabuğunun diğer yanındaki çöküntüyü dengeleyecektir. Kutub, jeologların bu teorilerinin mantıklı olduğunu belirtmiştir.²⁵³

Yıldırım, ayette geçen “*yere sağlam dağlar yerleştirdi*” ifadesinin, dağların oluşmasının nedenleri ve hikmetleriyle ilgili olduğunu söylemiştir. Ayrıca jeologlara ve coğrafyacılar da bazı ipuçları verildiğini belirtmiştir. Dünya, dakikada 27 km hızla kendi eksenini etrafında, saatte 110.000 km hızla Güneş’in çevresinde ve Güneş Sistemi’yle beraber ise Herkül Burcu’na doğru saatte 72.000 km hızla hareket etmektedir. İşte Dünya’nın bu hareketlerinin bizi sarsmamasında, dağların da etkisinin olduğu bilinmektedir. Yani dağlar olmayıp da Dünya, dümdüz ve pürüzsüz bir yer olsaydı bugünkü kaynakların ve nimetlerin çoğu da olmazdı. Ayrıca Dünya bir çöl haline gelir, sık sık dengesizlik hissedilebilir veya belli aralıklarla sarsıntı ve titreşim oluşabilirdi. Yıldırım, yer verdiği bu ifadelerle evrendeki her varlığın fiziksel yasalar ve ince hesaplarla denge içerisinde olduğuna dikkat çekmiştir.²⁵⁴

Kutub, “*Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri dengede tutan) kazıklar yapmadık mı?*”²⁵⁵ ayetinin tefsirinde de dağların kazıklar olarak yaratılmasının çıplak gözle görülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca dağların, çadırların bağlandığı kazıklara benzediğini ve Dünya’yı sallanmaktan koruyarak dengesini sağladığını da söylemektedir. Dağların zirvelerinin, denizlerin dibindeki derin çukurları dengeliyor olabileceğini, yeryüzünün derinliklerinde oluşan sarsıntılar, çekilmeler ve büzülmelerle yer yüzeyindeki sarsıntılar arasında da bir denge olabileceğini belirtmiştir. Yine dağlar sayesinde Dünya’nın, belirli noktalarda ağır basıp depremlerden, yanardağlardan ya da iç tabaka sarsıntılarından etkilenip de sarsılmadığı söylenebilir. Ancak Kutub, dağların yeryüzünün dengesini sağlamasının ve yeryüzünü sarsıntıdan kurtarmasının, henüz keşfedilmemiş başka bir nedeninin de olabileceğini dile getirmiştir. Çünkü Kur’ân’ın yüzyıllar önce

²⁵³ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/2785.

²⁵⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 9/4741-4742.

²⁵⁵ en-Nebe 78/6-7.

işaret ettiği ve insanların ancak bir kısmını daha yeni öğrendiği, fizik kanunları ve nice gerçekler bulunmaktadır.²⁵⁶

Yıldırım ise bu ayetin tefsirinde dağların, kaynakların oluşmasına imkân veren, denge sağlayan bir kazık ve sütun olarak hazırlandığını ifade etmiştir. Ayrıca dağların yalnızca önemli bir engebeye değil de bazen denizaltı engebese de denildiğini belirtmiştir. Böylece dağın, yalnızca yükselen üst yüksekliğiyle kazığa benzetilmeyip tabanın derinlere inmesiyle de bir kazığa benzetileceğini ifade etmiştir. Yıldırım, Allah'ın "Dağları da kazıklar yapmadık mı" şeklinde buyurmasının hikmetlerinden birinin de bu olduğunu söylemiştir. Dağların, bitki örtüsünü olumlu yönde etkilemesi, insan toplumlarının yerleşmesi, iklim dengesi, hava akımı, ulaştırma, kömür ve petrol kaynakları gibi üzerinde rol oynadığı özellikleri de vardır."²⁵⁷

Jeoloji alanında yapılan bilimsel araştırmalarda dağların oluşumu ile ilgili şu tespitler yapılmıştır: "Dağ, çevresindeki karasal alanlardan daha yüksek olan kara kütlelerine verilen isimdir." Dağlar kar parçalarının dörtte birini oluşturmaktadır. Yeryüzünde yaşamın mümkün olabilmesi için yerçekiminin, merkezden çevreye doğru yayılarak içten gelen püskürmelere karşı dayanıklı olması gerekir. Karalar ve denizler birbirinden ayrılmış, karalar ise denizlerin yükselerek oluşturduğu gelgitlerden kurtulmuştur. Ayrıca dağlar sayesinde nehirlerin akıntısını sağlayacak kanallar da oluşmuştur. Dağlar; rüzgârların, yağmurların ve bulutların çeşitli hareketlerle dağıtılmasında da etkili olmuştur. Dağlar savaşlarda, insanlar arasında koruma vazifesi görür ve doğal afetleri engelleyerek insanları korur. Yumuşak zeminli arazilerde heyelanlar, depremler, erozyonlar çokça görüldüğü için evlerin dağ eteklerine yapılmasının da insan hayatı açısından çok önemli olduğu bilinmektedir. Zaten eski devirlerdeki yaşam alanlarının da dağ sırtlarına kurulduğu görülmektedir. Çünkü dağlar, genellikle taşlardan ve kayalardan oluştuğu için zemin daha sağlam olur.²⁵⁸

²⁵⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3803.

²⁵⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 13/6546-6547.

²⁵⁸ İslam ve İhsan, "Dağ Nedir? Dağlar Nasıl Oluşur?" (Erişim 27 Mayıs 2025).

Dağların yeryüzünde görünen kısmından ziyade bir de yerin altında görünmeyen kökleri vardır. Bu köklerin, dağın görünen kısmının 10-15 katına çıktığı bilinmektedir.²⁵⁹ Ayrıca dağlar, Dünya'nın kabuk tabakasının birbirine tutunmasını da sağlar. Bunların yanında dağların birçok faydası daha vardır:

1) Dünya, dakikada 27 km hızla kendi eksenini etrafında, saatte 110.000 km hızla Güneş'in etrafında dönmektedir. Eğer kara parçalarının dörtte biri dağlar olmasaydı, sarsıntılar meydana gelir ve denge olmazdı.

2) Dağlar, şiddetli kasırgalar ve fırtınaların zararını önlerler.

3) Hava akımını ayarlama rol oynarlar.

4) Kaplı bulunduğu bitki örtüsüyle havayı temizleyip filtre vazifesi yaparlar. Kışın yağın karlar, yüksek dağların tepelerinde kalır. Zamanla eriyerek yere doğru akar ve nehirleri doldurur. İnsanlar da bu sudan içer, hayvanlarını ve arazilerini sularlar.

Yine Dünya'nın kendi etrafında dakikada 27 km hızla ve Güneş'in etrafında saatte 110 bin km hızla dönmesine rağmen, Dünya'nın bu hareketleri, dağlar sayesinde insanları sarsmaz. Eğer dağlar olmayıp düz ve pürüzsüz bir Dünya olsaydı, bugünkü kaynaklar ve nimetlerin çoğu olmayabilir hatta yeryüzü çöl olabilirdi. Ayrıca dağlar kazık gibi sabit bir şekilde yere çakılı olmasaydı, sık sık sarsıntılar gerçekleşebilir, hatta denizler de kara parçalarını yutabilirdi. Çünkü denizler ve okyanuslar boyunca uzanan dağlar, onların taşmasını engelleyerek kara parçalarının sular altında kalmasına izin vermemektedir. Yüce Allah, dağların çoğunun içine insanlar için, madenler dışında kömür ve mermer gibi önemli maddeleri de yerleştirmiştir. "Dağlık alanların yükselmesi -tektonik hareketler ile- beraberinde çöküntüleri de getirir. Yükselen dağların yanı sıra çöken ova ve ara çukurlar, magmaya yaklaşır. Böylece bu havzadaki yeraltı su sirkülasyonu magmanın etkisiyle termal hususiyet kazanır. Dağlık alanlardan akıp gelen yüksek eğimli akarsu ve şelalelerle hidroelektrik elde edilir."²⁶⁰

²⁵⁹ Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020), 121-122.

²⁶⁰ İslam ve İhsan, "Dağ Nedir? Dağlar Nasıl Oluşur?".

İki müfessir de dağların, yeryüzündeki dengeyi sağlayarak sarsılmasını önlemesi açısından önemini, tefsirlerinde farklı bilimsel verilere yer vererek açıklamışlardır. Onların yer verdiği açıklamalar genel manada bilimsel verilerle de uyumluluk göstermektedir. Ancak günümüz jeoloji araştırmalarında ilerleme oldukça daha ayrıntılı bilimsel verilere ulaşılmaktadır.

Jeoloji başlığı altında yer verilen dağların oluşumu konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Nâziât 32. ayette bilimsel yorumlara yer veren yalnızca Celal Yıldırım'dır. Hicr 19. ayetin tefsirinde, iki müfessir de bilimsel verilere yer vermemiştir.

2.5. Zooloji

1982'den önce ayrı bir bölüm olarak faaliyet gösteren “Zooloji Anabilim Dalı”, sonrasında “Biyoloji Bölümü” içerisinde bir anabilim dalı olarak yer almaya başlamıştır. “Zooloji anabilim dalı hayvanlar dünyasındaki çeşitliliği hücresel boyuttan tür boyutuna kadar ele alıp türler arasındaki ilişkileri, evrimsel akrabalıklarını dikkate alarak morfolojik ve moleküler boyutta inceler.”²⁶¹

Burada Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın zooloji bilimi ile ilişkilendirdikleri Nahl 68-69. Ayetlerini nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

*Ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin, sonra her türlü besleyici ürünlerden ye, Rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!” Onların karınlarından, farklı renklerde bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.*²⁶²

Kutub, ayetin tefsirinde arıların içgüdülerinin direktifleriyle çalıştıklarını ve bu çalışma sonucunda; yaptıkları kozalar, petekler, aralarındaki iş bölümü ve saf balı yapma teknikleriyle insanları hayrete düşürdüklerini ifade etmiştir. Ayrıca insan aklını aciz bırakan yeteneklerle donatılmış olan arılar; yaratılışları gereği yuvalarını ağaçlarda, dağlarda, asma ağacı gibi yükseltilecek yerlerde yaparlar. Onların bu yetenekleri ve

²⁶¹ Zooloji – Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, “Zooloji” (Erişim 3 Ekim 2025).

²⁶² en-Nahl 16/68-69.

çevrelerinin uyum sağlaması sayesinde hayatları kolaylaşmıştır. Yine arıların yaptıkları balın, insanlar için şifa olduğu da bazı uzmanlar tarafından teknik açıdan açıklanmıştır.²⁶³

Yıldırım ise ayetin tefsirinde öncelikle balın tanımına yer vermiştir: “Bal: Lezzetli, besleyici ve şifa verici bir besin maddesidir. Arıların balözünü aldıkları çiçeklere göre balın rengi, çeşnisi ve kokusu değişir.” Bu ayetle, özellikle balın çok yönünün olduğunu söyleyen Yıldırım, sağlık açısından da balla ilgili bazı bilgilere yer vermiştir. Bal eskiden beri tıpta hem iyi bir ilaç hem de iyi bir besin kaynağı olarak büyük önem taşımaktadır. Şeker bakımından çok zengin olan balın %70-78’i şeker, %17-20’si ise sudur. Ayrıca içerisinde madensel tuzlar, azotlu maddeler ve çeşitli çiçeklerden alınan güzel kokulu reçineler de vardır. Yine balda çeşitli vitaminler de bulunmaktadır. A vitamini çok olmakla beraber B kompleksi vitaminleri ve C vitamini de vardır. Balda olan şekerler ise glikoz ve levüloz, sindirilmesi kolay olan şekerlerdendir. Bunlar vücudumuz için büyük bir güç kaynağı olup özellikle büyüme çağındaki çocuklar, zafiyet geçirenler ve zayıf olan insanlar açısından çok önemlidir. Doktor önerisiyle bazı hastalıklar için de şifa olan bal; sütle karıştırılarak bağırsak iltihabı, kabızlık, iskorbüt gibi hastalıkları olan küçük çocuklara ve erken doğan çocuklara da verilebilir. Özel polenlerle kuvvetlendirilmiş olan bal, saman nezlesinin şiddetini azaltmada da kullanılabilir. Ancak şeker hastalarına doktor kontrolünde verilmesi gerekir.

Yıldırım; besin değeri dışında da çok yararı olan balın, eskiden kimyasal yolla ilaç yapımı bilinmeden önce daha kıymetli olduğunu söylemiştir. Antiseptik olarak da çok önemli olan bal; eziklerde, yaralarda, yanıklarda ve sivilceler için de kullanılmaktadır. Hatta bazı yüz kremleri ve el losyonlarında da bulunmaktadır. Balın, ameliyatlardan sonra su metabolizmasında oluşan bozukluklar için hastalara iyi geldiği ve şerbet halinde verildiğinde ise su kaybını önlediği bilinmektedir. Ayrıca kalp, damar ve sinirler üzerinde sakinleştirici etkileri de vardır. Hatta bazı doktorlar sirozun bile balla iyileştirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Tıp alanındaki uzmanlar ise balın daha ortaya çıkmamış birçok yararının olduğunu düşünmektedirler.²⁶⁴

²⁶³ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 4/2181.

²⁶⁴ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 7/3351-3352.

Konuyla ilgili günümüz araştırmaları ise şöyledir: Arının uzunluğunun 1-3 cm arasında değiştiği, baş, göğüs ve karın olmak üzere vücudunun üç bölümden oluştuğu bilinmektedir. En arkada olan karın kısmı, gövdenin diğer bölümlerinden daha uzun olup halka biçimindeki bölütlerden oluşur. Karın yapısının iç kısmında bal torbası ve kursak ismi verilen iki midesi vardır. Böylece çiçeklerden bal özünü alan arı, onu kursağında bal haline getirir. Yani arının karın kısmı, adeta bir kimya laboratuvarı gibi çalışıp bal üretmektedir. Bu balların rengi de beyazdan yeşile kadar çeşit çeşit birçok renkte olabilmektedir. Dişi olan içi bal arıları, bal yaptıkları gibi bitkilerden balın ham maddesini toplamakla da görevlidirler. Ham madde toplamak için gittiği çiçeklerin yerini haber vermek için diğer arıların yanına gider. Diğer arılara ham madde kaynağının koordinatlarını dans ederek bildirir. Yaptığı dans yoluyla vermiş olduğu mesajlar sayesinde diğer arılara, kaynağın hem uzaklığını hem doğrultusunu eksiksiz biçimde iletmii olur. Yaptığı dans kadar kovanına dönerken yaptığı hesaplar da ilginçtir. “Balın ham maddesinin kaynağını sadece Güneş’e göre tarif etmesi mümkün olan arı, kovana dönene kadar Güneş her 4 dakikada 1 derece yer değiştirir. Arı, Güneş’in bu yer değişimini hem besini bulurken hem de kovana en kestirme yönden dönmesi gerekirken hesaplar.” Tüm bu görevleri altı haftalık ömürlerinde yapan arılar, bunlar kendilerine öğretilmiş olarak doğmaktadırlar.

Yaptıkları balın önemine gelinecek olunursa, tüm tıp otoritelerince şıfa kaynağı olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. “Bal hem birçok vitamine hem kalsiyum, potasyum, magnezyum, sodyum, fosfor gibi birçok minerale hem bakıra, iyota, demire, çinkoya hem de bazı hormonlara sahiptir. Bal, içindeki şekerlerin bir başka cins şekere dönüşebilme özelliği sayesinde kolayca sindirilir. Bal, içerdii serbest şekerler ile beynin çalışmasını kolaylaştırır. Kan yapımına, kanın temizlenmesine, kan dolaşımının düzenlenmesine yardımcı olur. Bal, vücudumuzun iç mekanizmasının daha iyi çalışması için yenilerek kullanıldığı gibi kozmetikte ve cilt hastalıklarında vücuda dıştan sürülerek de kullanılır. Balın iyileştirdii söylenen hastalıklar saymakla bitmez.”²⁶⁵

²⁶⁵ Kur’ân Araştırmaları Grubu, *Kur’ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, 142-144.

Burada iki müfessir, arının mükemmel yaratılışı ve ürettiği balın şifa kaynağı oluşu bakımından önemini belirtmiştir. Ancak Yıldırım, daha çok balın sağlık açısından faydaları üzerinde durarak uzun açıklamalarla bunları ifade etmiştir. Yıldırım, besin kaynağı olarak kullanılan balın, tıp alanında ve ilaç yapımında da kullanıldığını söyleyerek her yönüyle şifa kaynağı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca balın, henüz keşfedilmemiş faydalarının olabileceğini de belirtmiştir. Balın faydaları konusunda bilimsel verilerle açıklamaları uyumlu olan Yıldırım, arının mükemmel yaratılışına dair pek bilgi vermemiştir. Kutub ise arının mükemmel yaratılışına kısaca yer vermiş, ancak balın faydalarına pek değinmemiştir. Yani müfessirlerin açıklamalarının, bilimsel verilerle kısmen uyumlu olduğu söylenebilir.

Zooloji ile ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Nahl 79. ayette bilimsel açıklamalara yer veren yalnızca Celal Yıldırım'dır. Nahl 66. ayetin tefsirinde de bilimsel açıklamalara yer veren yalnızca Seyyid Kutub'tur. Ancak En'âm 142. ayetin tefsirinde ise iki müfessir de bilimsel açıklamalara yer vermemiştir.

2.6. İnsanın Yaratılışı

İnsanın mükemmel yaratılışı konusu da evrenin yaratılışı kadar merak konusu olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de de geçen bu konuyla ilgili olarak Fâtır 11. ayet, Furkan 54. ayet, Hac 5. ayet ve İnfitâr 7-8. ayetleri, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım'ın bilimsel açıdan nasıl yorumladıkları ele alınacaktır.

*Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi eşler kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne doğurur. Bir canlının ömrünün uzun olması da kısa tutulması da mutlaka yazgıya uygun olarak gerçekleşir. Kuşkusuz bunlar Allah için kolaydır.*²⁶⁶

Kutub; bu ayetin tefsirinde Kur'ân'da, insanın topraktan gelişindeki “ilk yaratılış” olgusuna ve hamilelikteki ilk aşamalarından olan “sperma” dönemine sık sık işaret edildiğine değinmiştir. Toprak cansız bir maddeyken sperma ise canlı bir çekirdektir. Bunlardan çıkan hayat ise bir mucizedir. Ancak insanın hammaddesi olan toprakla nasıl

²⁶⁶ Fâtır 35/11.

kaynaşıp yaratılmış olduğu önceden bilinmediği gibi günümüzde de hâlâ bilinmemektedir. Cansız bir maddeden bir canlının oluşması, fazlasıyla uzun mesafeli bir geçişten ibarettir.

Canlılardaki tek hücre aşamasını ifade eden sperma aşamasından sonra tam teşekküllü canlı aşaması olan “cenin” evresine geçilir. Bu aşamada dişi ve erkek birbirinden ayrılır ki bu da ayetin devamındaki “Sonra erkekli dişili çiftlere dönüştürdü” kısmına işaret eder. Buradan kasıt, “Allah sizi daha cenin evresinde erkekli-dişili çiftlere dönüştürdü” şeklinde ya da “O sizi doğumunuzdan sonraki aşamada birbiriyle evlenen erkek ve dişi çiftler haline getirdi” şeklinde de olabilir. İşte bu spermadan, dişi ve erkek organizmalar evresine olan geçişin de cansız maddenin canlılık evresine geçişi gibi bayağı uzak mesafeli bir geçiş olduğu söylenebilir. Spermanın temsil ettiği tek hücreden karmaşık olduğu kadar çok fonksiyonlu ve sistemli bir organizma olan cenin evresine geçtikten sonra, ceninin insan haline nasıl geldiği bu yalın hücre incelendiğinde ortaya çıkmıştır.

Hücreler bölünerek çoğalır ve çoğalan bu hücrelerin eş fonksiyonları ise dokuları oluşturur. Dokular da niteliği ve fonksiyonu belirli olan organları oluşturur. Sonra da bu organların uyumlu iş birliği sonucunda “insan” denen harikulade varlık meydana gelmiş olur. Bu canlı varlıklar, diğer türdeşlerinden hatta en yakın akrabalarından bile farklı organizmalar olup asla birbirinin aynısı olmazlar. Oysaki hepsi aynı spermadan meydana gelmiştir. Sonra oluşan dokulardan da dişi ve erkek çiftler türemiştir. Bu çiftler de yeni bir sperma aracılığıyla aynı aşamaları izleyecek yeni bir insan yavrusu meydana getirebilirler. Bu muhteşem ve mucizevi olay hiçbir zaman sona ermeyecek bir döngü halinde edecektir. Yine ayetin devamında geçen “Her bir dişinin karnında taşıdığı...” kısmındaki dişi kavramının, sadece insan dişilerini değil de tüm canlıların dişilerini içerdiğini ifade etmiştir. Yani gebe kalan, doğuran ya da yumurtlayan herhangi bir canlı türü olması yeterlidir.²⁶⁷

Celal Yıldırım ise ayetin tefsirinde canlıların yaratıldığı iki ana kaynağın su ve toprak olduğunu ifade etmiştir. Yıldırım, gerek ilk insan olan Hz. Adem’in yapışkan kara

²⁶⁷ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2931-2933.

balçıktan şekillendirilip “ol emri” ile vücut bulmasının, gerekse de bilinen biyolojik kanunlar sonucunda sperma ile ana rahminde oluşan yumurtanın, topraktan çıkan gıda maddelerinin yenilmesi sonucu meydana gelmesinin, bütünüyle kaynağını toprağa ve suya dayandırdığını ifade etmiştir. “Önce topraktan, sonra nutfeden” denmesinin nedeni, bu iki değişik yaratılışı anlatmaktır. “Sonra da sizi çiftler şeklinde meydana getirdi” kısmıyla da dişi ve erkek olarak insanı iki cinse ayırarak ona göre ruhları yarattığı dolaylı olarak anlatılır.²⁶⁸

*İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O’dur: Rabbin üstün kudret sahibidir.*²⁶⁹

Kutub, ayetin tefsirinde ceninin sudan yaratıldığını; ancak bu sudan meydana gelen insan yaşamının, gökten inen sudan meydana gelen yaşamdan daha ilginç ve büyük olduğunu ifade etmiştir. Çünkü erkeğin menisinin bir damlasında bulunan on binlerce sperma hücresinden yalnızca bir tanesi, kadının rahminde bulunan yumurtayla birleşerek canlı varlıkların en mükemmeli olan insanı meydana getirir. Birbirine benzeyen bu sperma hücreleriyle yumurtacıklardan şaşırtıcı bir şekilde erkek ve dişiler oluşmaktadır. Kutub, on binlerce sperma hücresinin herhangi birinde dişi veya erkek olmasını sağlayan belirgin özellikleri, önceden belirlemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Böylece insanlar hâlâ bunun sırrını çözememişlerdir. Ayrıca bir damlacıkta, insanın bütün özellikleri gizli olup tüm cinslerin kalıtsal özelliklerini, anne ile babanın ve onların ailelerinin özelliklerini taşıması akıl almaz derecede hayret verici bir durumdur.²⁷⁰

Bu küçük hücrede gizli olarak bulunan kalıtsal özelliklere dair Kutub, “İnsan Yalnız Değildir” kitabından bazı açıklamalara yer vermiştir: “Erkek ya da dişi bütün hücreler kromozomlar ve genler (kalıtım taşıyıcıları) içerir. Kromozom, geni içeren küçük ve sönük bir çekirdektir. Genler, kesin olarak herhangi bir canlının ya da insanın temel özelliklerini belirleyen başlıca etkenlerdir. Sitoplazma ise, kromozom ve genleri kapsayan hayret verici kimyasal birleşimlerdir. Kalıtım taşıyıcıları olan genler, yeryüzünde yaşayan bütün insanların kişisel özelliklerinden, ruhsal durumlarından,

²⁶⁸ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 10/4986.

²⁶⁹ el-Furkan 25/54.

²⁷⁰ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 5/2571.

renklerinden ve cinslerinden sorumlu olmalarına rağmen son derece ufaktırlar. Şayet hepsi bir araya getirilirse, bir yere konulursa hacmi bir yüzük taşının hacminden daha az olur. Bu son derece küçük ve ancak mikroskopla görülebilen genler, bütün insanların, hayvanların, bitkilerin karakterlerinin ve özelliklerinin mutlak anahtarlarıdır. İki milyar insanın kişisel özelliklerini kapsayan bir yüzük taşı hiç kuşkusuz küçük hacimli bir yerdir. Bununla beraber bu saydıklarımız tartışma götürmez gerçeklerdir.”²⁷¹

Celal Yıldırım hayatın önce suda başladığını ve ilk insan olan Hz. Adem’in çamurunun suyla yoğrulduğunu ifade etmiştir. Sonrasında Yıldırım, biyoloji biliminin açıklamalarına yer vermiştir. Hayat, suda maddelerin bir eriyiği olan protoplazmada meydana gelir. Her tür canlıda bol miktarda su bulunup sudan yoksun olan hiçbir canlı düşünülemez. Vücudun %70’ine yakınının su olduğu söylenirse, suyun yaşamla olan ilişkisi daha iyi anlaşılmış olur. Zaten insanın başlangıç noktası sayılan spermanın da su ile sıkı bir ilişkisi olduğu bilinmektedir. İnsan vücudunun hem sperma hem protoplazma yönünden kaynağının su olması gibi insan vücudunun %70’ine yakınının da su olması, insanın suyla içi içe olduğunu göstermektedir. Ayetin devamında ise soy ve hısımlık konusuna dikkat çekilmiştir. Anne ve babadan aktarılan genler, şifreler canlının geliştiği ortamdaki karakterlerin belirli bir şekilde görünmesini sağlayarak bu konu hakkında insanları düşünmeye sevk etmekte ve genetik bir olaya çevirmektedir. İşte bu ayet hem bu şifrelere hem de soy ve hısımlık konularının önemine parmak basmaktadır.²⁷²

İnsanın yaratılış aşamalarından ayrıntılı olarak söz eden ayetlerden birisi de şudur:

Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim, biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü

²⁷¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 5/2572.

²⁷² Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 8/4328-4329.

*kupkuru ve cansız görürsün, üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarıp ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır.*²⁷³

Kutub, bu ayetin tefsirinde insanın topraktan meydana geldiğini ve toprakta mevcut olan tüm elementlerin insan bedeninde de mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ancak Allah'ın, insanın içine yerleştirip ruhundan bir soluk üflediği o latif sır sayesinde toprakta da mevcut olan elementlerden ayrıldığı bilinir. Bu cansız toprak elementleri ile canlı olan sperma hücrelerinden oluşan meni arasındaki mesafe oldukça fazladır. Bu dönüşümün evreleri altında büyük bir sır olup milyarlarca yıldır kayda değer bir şey bulunamamaktadır. İnsanın ise bunu gözlemleyip onaylamaktan başka bir şey elinden gelmemektedir. İnsanlar ne kadar istese de bu hayat sırrını keşfedemez ve imkansızlıklarla karşı karşıya kalır.²⁷⁴

Bir insan menisinin pıhtılaşmış kana, ondan bir çiğnemlik ete ve ondan da insana dönüşmesi hayret verici bir olaydır. Bahsedilen meni “Erkeğin suyudur. Bu suyun bir damlasında binlerce sperma var. Bunlar arasında bir tanesi rahimdeki suda bulunan kadın yumurtasını döller. Onunla bütünleşir ve rahmin duvarına yapışıp kalır. Sperma tarafından döllen bu yumurtada... Her şeye gücü yeten kudretin, onu kendi iradesi ile oraya yerleştiren gücün yardımı ile rahmin duvarına asılı kalan bu küçücük noktada... Evet bu küçücük noktada ilerde oluşacak insanın tüm özellikleri, bedensel özellikleri, uzunluğu, kısalığı, şişmanlığı, zayıflığı, çirkinliği, güzelliği, hastalığı ve sağlığı mevcuttur. Bu noktacıktaki insanın sinirsel, akli ve ruhsal özellikleri de yatmaktadır, eğilimleri, ihtirasları, karakterleri yönelişleri, saplantıları, yetenekleri gibi...Kim düşünebilir ya da doğrulayabilir ki bütün bunlar o rahmin duvarına asılı kalan küçücük noktada yer alıyor? Bu küçücük ve zayıf noktanın şu mükemmel ve her biri diğerinden farklı bir varlık olan insan olduğunu kim düşünebilir? Hiçbir zaman yeryüzünde birbirine tıpatıp benzeyen iki insan görülüş değildir.”

İşte hiçbir özelliği ve biçimi olmayan, katılaşmış bir kan pıhtısının insana dönüşmesi mucizevi bir olaydır. İnsanın oluşması için geçtiği ilk evre ile son evre

²⁷³ el-Hac 22/5.

²⁷⁴ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2406.

arasındaki o korkunç mesafe dokuz aya denk gelmektedir. Ancak meninin ve çocuğun özelliklerinin farklılığı, bundan daha korkunç bir mesafedir. Sonrasında ise Kutub, yeni doğmuş bir bebek ile gelişimini tamamlamış bir insanın arasında çok büyük farklar olduğuna değinmiştir. İşte rahim duvarına asılıp kalan bu küçücük noktaya, bir çocuğun özelliklerini yerleştiren de yeni doğan bebeğe gelişmiş bir insanın özelliklerini ve yeteneklerini yerleştiren de yüce Allah'tır.²⁷⁵

Celal Yıldırım ise bu ayetin tefsirinde; öldükten sonra yeniden diriltilecekleri konusunda şüphesi olanlara, ilk insanın yaratılışının bir belge niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Hz. Adem'in doğrudan ve soyunun da dolaylı olarak topraktan yaratılmasının da bir gerçek olduğu belirtilmiştir. Birinci şekilde bilinmeyen hilkat kanununun yani yaratılış kanununun, sadece "Ol" emrinin tecellisi olduğu bilinip buna inanılmaktadır. Yıldırım, ikinci şekilde yaratılış kanunun ise spermanın ana rahmindeki yumurtalığa geçtikten sonraki safhalarını, ilmin tespit etmesiyle bilindiğini, ancak ceninin ana rahminde bekletilme süresinin, önceden hazırlanan yaratılış planına göre olup değişmeyen biyolojik kanunlarla gerçekleştiğini belirtmiştir. Spermanın ana rahminde geçirdiği aşamalar da çok dikkat çekicidir. "Hücrelerin bölünüp düzenli şekilde çoğalması ve bir hücre kümesi oluşturması ve bir süre sonra onun kan pıhtısı görünümünü alması, sonra da yavaş yavaş şekilsiz bir et parçası haline gelmesi ve nihayet şekillenmesi" bütün olarak yaratılış kanunuyla ilgili olan tekâmül kanununa yani evrim teorisine işaret eder.

Yıldırım, topraktan yaratılışın iki manası olduğunu söylemiştir. Biri "ilk insan Adem'in (a.s.) yapışkan, süzölmüş kara bir balçıktan yaratılması" diğeri de "her insanın topraktan alınan gıdalarla bünyesinde spermanın oluşması" manalarına gelir. İnsan, vücudunun nasıl bir mekanizma olduğunu, ana rahminde nasıl evrilip geliştiğini, spermanın yumurta ile döllenme sırasında nasıl birleştiğini, böylece bu döllenmiş yumurtanın da kalıtım maddesini ve modelini hem anneden hem babadan aldığını, her ikisinden de gelen kromozomlarla yeni bir insanın oluştuğunu biyoloji bilimi sayesinde öğrenmiş olur.²⁷⁶

²⁷⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2406-2407.

²⁷⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 8/3994-3995.

Kutub “*O Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi. Terkibini de dilediği gibi yaptı.*”²⁷⁷ ayetinin tefsirinde de insanın akıl almaz, hayret verici ve kusursuz yaratılışının insanın anlama kapasitesinin çok üstünde olduğunu belirtmiştir. İnsan hem bedensel hem ruhsal hem de akli olarak muhteşem bir denge ve güzellikte yaratılmıştır. İnsanın yapısı, sanat ve sanayi güzellikleriyle karşılaştırılamayacak kadar hayret verici bir güzelliktedir. Ancak, insan yapısının bu hayret verici güzelliğini, insanlar unutarak kendi yaptıkları sanat ürünlerine yönelmektedirler. Kutub, İngilizce olarak yayınlanan Bilimler Dergisi’nden şunları aktarmaktadır: “İnsan eli eşsiz, hayret verici doğal güzelliklerin başında yer almaktadır. Sadeliği, gücü ve hızlı uyum sağlaması yönünden insan elinin işlevini görececek bir makineyi yapmak gerçekten çok zordur, hatta imkansızdır. Mesela bir kitap okumak istediğinde onu elinle rahatlıkla alıyorsun. Sonra onu okumaya en uygun biçimde indiriyorsun. İşte onu doğru biçimde ve otomatikman yerleştiren bu eldir. Kitabın bir sayfasını çevirmek istediğinde parmaklarını yaprağın altına koyuyor ve üzerine basıyor. Hem de kâğıdı çevirerek derecenin ne altında ne de üstünde bir biçimde. Sonra yaprağın çevrilmesiyle baskıya son veriyor. Kalem tutan ve onunla yazı yazanda eldir. İnsanın günlük hayatında kaşıktan bıçağa ve daktiloya varıncaya kadar tüm adet ve edevatı kullanan. Pencereyi açıp kapatan ve insanın her istediğini kaldırıp taşıyan da eldir. Her iki el yirmi yedi kemikten ve on yedi kas sisteminden oluşmaktadır.”

İnsan kulağının küçük bir kesiminin yaklaşık olarak dört bin kadar karmaşık ve ince kıvrımdan oluşması, gözdeki görme duyusunun merkezinin, ışığı karşılayan 130 milyon sinir uçlarından oluşması, dildeki epitelyum hücrelerinin, dilin üzerinde oluşturduğu kaygan dokular sayesinde tat alma cihazı olması ve vücudun her tarafını bütünüyle saran sinir sisteminin olması gibi birçok şey insan yapısının kusursuz, planlı, programlı ve mükemmel şekilde yaratıldığını göstermektedir. Ancak insanı, hayvandan ayıran şey ise kendisine has olan akli ve ruhi özellikleridir. Mahiyeti bilinmeyen akıl, anlamayı sağlayan bir araç olmakla birlikte kendisini kavrayamaz ve nasıl kavradığını da idrak edemez.²⁷⁸

²⁷⁷ el-İnfîtâr 82/7-8.

²⁷⁸ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3847.

Celal Yıldırım ise ayette, insanın yaratılmasına dair dört gelişim döneminden bahsetmiştir. Bunların başlıkları şöyledir:

1. Döllenmiş yumurtanın gelişme dönemi.
2. Gelişme ve şekillenme yani ‘İlahi tesviye’ dönemi.
3. İlahi ta’dîl dönemi.
4. İlahi terkîp dönemi.

Yıldırım, bu dönemleri kısaca açıkladıktan sonra Allah’ın koyduğu değişmez biyolojik, anatomik ve fizyolojik kanunlara işaret etmiştir. Ayrıca Yıldırım, insanların ilimde ne kadar ileri giderlerse gitsinler, ancak bir noktaya kadar gelebileceklerini ifade etmiştir.²⁷⁹

İnsanın yaratılışına dair ortaya konan bilimsel bazı veriler ise şöyledir: “Bugün tıp ilminin belirlediğine göre, insan vücudunun temel taşı olan erkek sperm hücresi ile dişi yumurta hücresinin taslakları anne ve babamızın cinsiyet organlarına, onlar annelerinin karınlarında altı haftalık iken yerleştirilmeye başlanır.” Bu hücrelerde tüm hayat programı ve onların çocuğu olunacağı da şifrelenmiş olarak kayıtlıdır. Anne ve babanın hücreleri daha milyonlarca kardeş hücreyle, vücut yapısı oluşuncaya kadar birbirinden habersiz olarak onların bedeninde taşınır. Tüm hayat programının yüklendiği bu yumurta ve sperm hücreleri ilk kez bir araya geldiklerinde, yalnızca mikroskopla görülebilecek tek bir hücreyi oluştururlar. Toz parçası kadar küçük olan bu tek hücre, sonrasında milyonlarca kez bölünüp gelişerek kendisinin 25-30 bin katı büyüklüğe ulaştığında insan haline gelmiş olur. İnsan hücresinin çekirdeğinde bulunan 46 kromozom, 23 çift şeklinde ikiye ayrılmış olarak dizilmiştir. Her çiftin bir tanesi babadan diğeryse anneden gelmektedir. Böylece kalıtım yoluyla geçen özellikler, tırnak ucundan başlayıp saç uçlarına kadar tüm hücrelere geçmiş ve şifrelenmiş olmaktadır. İnsan vücudunda yer alan hücreler bölünerek çoğalırlar. “Şöyle ki, bir hücre bölünmesinde, cansız maddelerin en küçük yapıtaşı olan 20-30 çeşit ‘atom’ kullanılır. Bu atomlardan yaklaşık yüz trilyon tanesi hücre içine alınır, hücre fabrikasında yoğrularak dev moleküller sentez edilir. Sonra da bu moleküllerden hücreye

²⁷⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, 13/6646.

ait organeller yapılır. Ana hücrenin içinde bulunan 46 kromozom aynen sentez edilir.”
Sonuçta, kendisiyle aynı olan iki hücre doğmuş olur.

İnsanın bütün programı, 46 kromozomun ancak %15’ini oluşturan “DNA” moleküllerinde şifrelenmiştir. “Cari Sağan, mikroskopla bile görülemeyecek kadar küçük olan zerreciklere yüklenen bu bilgi için şöyle demiştir: Bir ‘DNA’ molekülünde beş milyar ‘bit’ bilgi vardır. Bu bilgi de bin ciltlik kitap doldurabilecek kapasitededir.” Bunlardan yola çıkılarak insanların başıboş, amaçsız ve rastlantılarla oluşmuş bir hayata değil de planlı, programlı bir yaratılışa sahip olduğu görülebilmektedir. Tırnak ucundan başlayıp saç ucuna kadar neredeyse yüz trilyondan fazla insan hücresine şifrelenen bilgiler çözülebilirse, insanın bir hücresinde öncesine ve sonrasına, hatta ileriye dönük hayat süreci anlaşılabilir. Başta Japonya gibi bazı ülkelerde bu “DNA” molekülünün şifrelerini çözmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. “Paris Claude-Bernard Yaşlılık Araştırmaları Merkezi müdürü Jacques Treton, insanın her bir hücresine şifrelenen bu programı şöyle ifade etmiştir: Araştırmalar, bizim ömür süremizin genetik bir programa bağlı olduğunu göstermiştir. Her şey, her bir hücre çekirdeği içinde bir saat bulunduğunu gösteriyor. Hücreler kaç kere çoğaldıklarını ve nerede duracaklarını da bilmektedirler. Mesela otuz yaşında bir kimseden alınan hücreler dışarıda 60 kere daha bölünebilirken yetmiş yaşında bir kimseden alınan hücreler, ancak 20 kere daha bölünüp çoğalabilmektedir.”²⁸⁰

Bazı biyoloji uzmanları da hayvanlarla insanlar arasındaki farkı, sadece madde yönüyle incelemektedir. Ancak aralarındaki en büyük fark insanların akıl, ruh ve irade sahibi olmasıdır. Kısaca insanda ruh vardır ve bu ruh ilk olarak Hz. Adem’e verilmiştir. Yani insanlar şeklen maymuna benzetilmiş olsa da insandaki, insani ruh olup maymundaki de hayvani bir ruh olmaktadır. Bu görüş, özellikle Charles Darwin üzerinden sürdürülmüştür. Soyu tükenmiş dişsiz hayvan türlerini inceleyen Darwin, türlerin sabitliği konusunda şüpheye düşerek ünlü ‘evrim’ teorisini öne sürmüştür. Böylece aynı kökten gelen türler, beslenme, çevre vb. etkilerle değişiklik gösterir ve vücutları ile üreme hücreleri değişikliğe uğramış olur. Diğer taraftan bütün canlılar

²⁸⁰ İslam ve İhsan, “Tıp Bilimine Göre İnsanın Biyolojik Oluşumu” (Erişim 27 Mayıs 2025).

yaşamak için mücadele ederken yalnızca ortama en elverişli olanlar hayatta kalabilir. Böylece doğal ayıklanma sayesinde yeni türler oluşup çevreye uyum yoluyla sürekli evrim sağlanmış olur. Darwin'in bu iddiaları bir kesinlik taşımadığı gibi sadece bir teori ve nazariyeden ibarettir. Bu konu üzerinde çok fazla tartışılmış ve birçok iddiaları ise çürütülmüştür. Yani bilim çevrelerince insanın, maymundan uzun bir evrim geçirerek meydana geldiği iddiaları terk edilmiştir. Biyoloji bilimi ise türler arasında geçişin mümkün olamayacağını ortaya koymuştur. Zaten İslam ve diğer semavi dinler de bir türden başka bir türe evriminin mümkün olamayacağını ve insanların yaşamına insan olarak başladığını ifade etmişlerdir. Yine bazı hayvan fosilleri araştırmacıları, insanın atasının bu hayvanlar olabileceğini öne sürmüş olsa da bunların bir yanıltma çabasından başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak insanın ilk atası Hz. Adem ve eşi Hz. Havva olup bunun aksi bir görüşün ispatı da günümüze kadar yapılamamıştır.²⁸¹

Ayetlerde insanın yaratılışındaki ham maddelerin su ve toprak olduğu ayrı ayrı vurgulanmakta, bazı yerlerde de insanın, su ve toprağın bileşimi olan çamurdan yaratıldığı söylenmektedir. Kimya ve biyoloji gibi bilimlerin ilerlemesiyle hem insan vücudunun hem de toprağın analitik incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda, toprağın içerdiği maddelerle insan vücudunun içerdiği maddelerin tamamen aynı olduğu görülmüştür. “Bu maddeler, alüminyum, demir, kalsiyum, oksijen, silikon, sodyum, potasyum, magnezyum, hidrojen, klor, iyot, manganez, kurşun, fosfor, bakır, gümüş, karbon, çinko, kükürt ve azottur. Amerika'daki bir kimya bürosunun yaptığı analize göre insan vücudunun %65'i oksijen, %18'i karbon, %10'u hidrojen, %3'ü azot, %1,5'u kalsiyum, %1'i fosfor, geri kalanı da diğer elementlerdir. Yaratılış denilen Allah'ın muhteşem sanatı işte bu cansız, şuursuz atomları belli bir şekilde birleştirip insanı meydana getirmektedir.”²⁸²

Furkan Sûresi 54. ayetin yanı sıra başka ayetlerde²⁸³ de bütün canlıların sudan yaratıldığı söylenmektedir. İnsan hücreleri incelendiğinde %60 ile %80'inin de sudan oluştuğu görülmektedir. Temel maddesi su olan hücre ise canlı bir maddedir. İki hidrojen

²⁸¹ İslam ve İhsan, “Tıp Bilimine Göre İnsanın Biyolojik Oluşumu”.

²⁸² Kur'ân Araştırmaları Grubu, *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, 152.

²⁸³ el-Enbiyâ 21/30, Nûr 24/45.

ile bir oksijen atomundan oluşan su olmadan canlılık mümkün olamaz. Kimyasal olarak her özelliğiyle muhteşem ayarlanmış canlılığın temeli olan su, %99'u boşluk olan cansız atomlardan meydana gelmiştir.²⁸⁴

İki müfessir de genel olarak insanın topraktan yaratılması konusunda hemfikirdirler. İkisi de topraktaki maddelerin, insan vücudundaki maddelerle aynı olduğunu belirtmiştir. Hatta bunun, bilimsel araştırmalarla da uyumlu olduğu görülmektedir. Müfessirler, Furkan Sûresi 54. ayetinin tefsirinde insanın sudan yaratıldığı konusunda da benzer görüşlere sahiptirler. Kutub, insanın sudan yaratılışını, erkeğin menisinin bir damlasında bulunan on binlerce sperma hücresinin insanın oluşumundaki işlevine yer vererek Yıldırım da hayatın su ile başlayıp ilk insan olan Hz. Adem'in çamurunun su ile yoğrulduğunu ifade ederek suyun önemine değinmiştir. Ayrıca Kutub, Yıldırım'dan farklı olarak her canlının dışısının doğum yapabileceğini de belirtmiştir. Özetle iki müfessir de bilimsel verilere fazlasıyla yer vererek insanın yaratılışını açıklamıştır.

İnsanın yaratılışı konusuyla ilgili diğer ayetlerin tefsirine bakıldığında ise Nisâ 28. ayette bilimsel verilere yer veren müfessir yalnızca Seyyid Kutub'tur. Alak 2. ayetin tefsirinde de bilimsel verilere yer veren müfessir yalnızca Celal Yıldırım'dır. Secde 7. ayetin tefsirinde ise bilimsel verilere iki müfessir de yer vermemiştir.

2.7. Uyku

Uyku ilgili iki müfessirin de tanım ve açıklamalar yaptığı ayetlerden birisi şudur:.

*Uykunuzu dinlenme vesilesi kıldık.*²⁸⁵

Kutub, bu ayetin tefsirinde uykunun; belirli bir süre insanı, zihinsel ve bedensel etkinliklerden alıkoyarak onların vücudunun ve sinirlerinin dinlenmesini sağladığını ifade etmiştir. Böylece insanlar uyanırken harcadıkları enerjiyi tekrar kazanmış olurlar. Kutub; zihinsel ve bedensel etkinliklere uyku ile ara vermenin, insanın yenilenmesi için gerekli olduğunu belirtmiştir. Ölüm ile hayat arasında bir konumda olan uyku halinde,

²⁸⁴ Kur'ân Araştırmaları Grubu, *Kur'ân Hiç Tükenmeyen Mucize*, 155.

²⁸⁵ en-Nebe 78/9.

insan uykuda olduğunu kavrayamaz ve bunu gözlemleyemez. Yine insan uyanırken de uykusu halinde nasıl olduğunu anlayamaz. Ayrıca Kutub, kâinatın hareketinin de canlıların hareketlerine uygun olduğunu belirtmiştir. Yani insanlar çalışıp çabaladıktan sonra çalışmaya ara verip dinlensinler diye gündüz ve gece kavramının yaratıldığını, böylece kâinat ile insanın uyum içerisinde olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁶

Yıldırım ise ayetin tefsirinde uykunun, vücut için dinlenme hali olduğunu ama henüz tam olarak nasıl meydana geldiğinin bilinmediğini ifade etmiştir. Ayrıca uykunun fizyolojik bir olay olduğunu ve tüm gelişmiş hayvanlarda da görüldüğünü belirtmiştir. İnsan için ise uyku, düşünce ve duygu tesirinin bir süreliğine durmasıdır. İşte bu uyku anında insanın; kalp atışlarında yavaşlama, kaslarında gevşeme, solunumunda büyük bir değişiklik meydana gelmesi, idrarında azalma ve beyninin çalışmasında azalmalar görülmektedir. Yıldırım, hemen hemen bütün organların az çok bu olaya katıldığını ifade etmektedir. Böylece vücut ve zihin yorgunluğu ortadan kalkmış olarak uyanan insanın, vücut direnci de artmış olur. Yıldırım, bu ifadelerle beyindeki uyku merkezinin mükemmel işleyişine dikkat çekmiştir.²⁸⁷

Bilimsel çalışmalara göre, uyku ihtiyacının daha verimli olması DNA'nın onarımıyla ilişkilidir. Hücrelerde meydana gelen süreçlerin, DNA'da bazen hasar bırakabileceği söylenmektedir. DNA'nın zarar görmesine neden olacak bazı hatalar ise radyasyon, sinirsel etkinlikler ve enzim içeren süreçler olabilir. DNA'daki bu hasarlar onarılmayıp birikerek devam ederse daha tehlikeli sonuçlara yol açabilir. İşte hem uyanırken hem de uyku halindeyken DNA'yı onaran sistemler görev başındadır. Bar-Ilan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Lior Appelbaum ile öğrencilerinin yaptığı çalışmalar neticesinde uyku halinin, DNA onarım sistemlerinin daha iyi çalışmasına yardımcı olduğu ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular, uyku ile hücre seviyesinde gerçekleşen süreçler arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece uyku bozuklukları ile yaşlanma, Alzheimer ve Parkinson gibi nörodejeneratif hastalıkların arasında da bir ilişki olduğu mümkün görünebilir.²⁸⁸

²⁸⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3805.

²⁸⁷ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 13/6547.

²⁸⁸ TÜBİTAK, "Neden Uyuruz?" (Erişim 23 Mart 2025).

İki müfessir de uykunun, insan zihni ve bedeni için bir dinlenme hali olduğunu, böylece insan vücudunun ve sinirlerinin dinlenmesini sağladığını ifade etmiştir. Müfessirler, uykunun insan için önemi konusunda da hemfikirdirler. Ancak Yıldırım daha bilimsel yorumlar getirerek açıklama yaparken Kutub, uykunun önemine ve sonuçlarına de inmekle yetinmiştir. Ancak bilimsel gelişmeler arttığından dolayı uykuya dair daha fazla veriye ulaşılmış, böylece Yıldırım'ın verdiği veriler de sınırlı kalmıştır. Yani iki müfessirin yorumlarının da bilimsel verilerle uyumlu olduğu söylenemez.

Uyku konusuyla ilgili diğer ayet olan Zümer 42. ayetin tefsirinde bilimsel verilere yer veren müfessir yalnızca Celal Yıldırım'dır. Ancak Furkan 47. ayetin tefsirinde ise iki müfessir de bilimsel yorumlara yer vermemiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'ân* adlı tefsiri ile Celal Yıldırım'ın *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* adlı tefsiri, bilimsel tefsir anlayışı açısından karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, bilimsel tefsire örnek teşkil eden bazı ayetleri, bu iki müfessirin bilimsel açıdan nasıl yorumladığını ortaya koymaktır.

Çalışmada bilimsel tefsir anlayışının, tarihsel gelişimi, ilk temsilcileri, 19. yüzyılda ekol haline geldikten sonra bu anlayışı savunan, eleştiren ve karşı çıkan müfessirler hakkında bilgi verilmiştir. Modern dönem müfessirlerinden olan Seyyid Kutub'un bilimsel tefsiri eleştirmesine rağmen *Fî Zılâli'l-Kur'ân* tefsirinde, bazı ayetleri bu anlayışla yorumladığı görülmüştür. Celal Yıldırım'ın *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* ise doğrudan bilimsel tefsir anlayışıyla yazılmamış olmasına rağmen bilimsel tefsir unsurları taşıyan bir eserdir. Celal Yıldırım, bilimsel tefsirin konusu olabilecek ayetleri "ilmî yönü" başlığı altında bilimsel verilerle açıklamış olsa da genel olarak yorumlarını, Allah'ın varlığına ve kudretine vurgu yaparak tamamlamıştır.

Çalışmada ele alınan ayetleri, her iki müfessir de bilimsel verilere yer vererek açıklamıştır. Ancak Celal Yıldırım'ın yer verdiği bilimsel açıklamalar, Seyyid Kutub'a nazaran günümüz bilimsel verilerine daha uygundur. Bunun dışında sadece Seyyid Kutub'un ya da sadece Celal Yıldırım'ın bilimsel verilerle açıkladığı ayet örneklerine de yer verilmiştir. Ayrıca iki müfessirin de bilimsel tefsirin konusu olabilecek her ayeti bilimsel verilerle yorumlamadıkları görülmüştür. Bazı ayetlerin tefsirinde ise müfessirlerden biri bilimsel yorumlara yer verirken diğeri ise bilimsel verilere yer vermeden ayetin yorumunu yapmıştır.

Bilimsel tefsire örnek olabilecek her ayete, Seyyid Kutub ve Celal Yıldırım bilimsel açıdan yaklaşmamıştır. Bu açıdan iki müfessirin de bilimsel tefsire ihtiyatlı olarak yaklaştığı ve aşırı yorumlardan uzak durduğu söylenebilir. Bununla birlikte gerek Celal Yıldırım'ın gerekse Seyyid Kutub'un bazı ayetlerle ilgili olarak yaptıkları bilimsel yorumlarının gereksiz olduğu kanaatindeyiz. Diğer taraftan Seyyid Kutub'un bilimsel tefsiri eleştirmesine rağmen bazı ayetlerin tefsirinde, bilimsel verilere yer vermesi kendisiyle çeliştiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın sonucunda, bilimsel tefsirle ilgili olduğu düşünölen her ayete bilimsel açıdan yaklaşılması gerektiğı kanaatine ulaşılmıştır. Çünkü bu ayetleri bilimsel verilerle yorumlamak, çoğı zaman Kur'ân'ın evrenselliğini ve rehberlik yapma özelliğini gölgeleyebilmektedir. Nitekim her iki müfessirin de bu çalışmada yer verilen örnek ayetlerde aşırı yorumlar yapmadığı ve genel manada ihtiyatlı bir üslup kullandığı görölmektedir.

Bir müfessirin, bilimsel tefsiri eleştirmesine rağmen bazı ayetleri bilimsel verilerle yorumlamaktan uzak duramaması; bilimsel tefsirin tamamen reddedilemeyeceğini, ihtiyatla yaklaşıldığı takdirde bazı ayetlerin daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayacağını göstermektedir.

Literatürde bilimsel tefsiri eleştiren ve savunan müfessirlerin yaklaşımlarının karşılaştırıldığı çalışmalar pek görölmemektedir. Ayrıca bilimsel tefsiri eleştiren müfessirlerin yaklaşımlarının yer aldığı çalışmaların, özellikle de Seyyid Kutub'un bilimsel tefsir yaklaşımına dair çalışmaların pek yapılmadığı dikkate alındığında, bu çalışmanın bilimsel akademik alana önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bilimsel tefsiri eleştiren başka müfessirlerin yaklaşımlarının ele alındığı ya da bilimsel tefsiri savunan ve eleştiren müfessirlerin yaklaşımlarının karşılaştırıldığı yeni çalışmalar yapılmalıdır. Böylece çalışmamızın konusu olan her iki müfessirin de bilimsel açıdan yorumlamadıkları ayetlerin diğer müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı, karşılaştırmalı olarak tespit edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed Muhtar Paşa. *Serâiru'l-Kur'ân fî Tekvîni ve İfnâi ve İ'âdeti'l-Ekvân*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1336/1917.

Akbaş, Ahmet. “Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (Mart 2016), 75-93.

Anık, Zülal. *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsirinde Kevnî Ayetlerin Yorumlanması*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Arıcı, Şule Yüksel. “Tefsîru'l-Merâgî'de Kâinatın Yaratılışıyla İlgili Ayetlerin Bilimsel Tefsiri”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları* 9/1 (Haziran 2024), 133-158.

Ateş, Abdurrahman. “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4 (Aralık 2002), 117-141.

Ateş, Abdurrahman. “Keşfu'l-Esrâr: Bilimsel Tefsir Hareketinin XIX. Asırdaki İlk Muharriki”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1, (Nisan 2003), 114-133.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 11 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.

Baysal, Sıddık. “Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Ekim 2019), 226-266.

Dayıoğlu, Emrah. *Bilimsel Tefsire Kaynak Olarak Kabul Edilen Başlıca Ayetler ve Tefsiri*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Deniz, Halil. *Celal Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri Adlı Eserinde Tefsir Metodu*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Doğan, Mehmet Zeki. *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

ed-Dârimi, Ebu Muhammed Abdullah. *Sünen*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

el-Kevâkibî, Abdurrahman b. Ahmed. *Tabâi‘u‘l-İstibdâd ve Masâri‘u‘l-İsti‘bâd*. Kâhire: Dâru‘l-Kitâbi‘l-Mısırî Yayınevi; Beyrut: Dâru‘l-Kitâbi‘l-Lübnânî Yayınevi, 2011.

el-Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru‘l-Merâgî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa Bâbî el-Halebî, 1946.

Erol, Merve. *Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

er-Râzi, Fahrüddîn. *Mefâtihu‘l-Gayb*. çev. Prof. Dr. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.

Eser, Muhammed. *Kâinatın Yaratılmasıyla İlgili Bilimsel Tefsire Konu Olan Ayetlerin Bağlamsal Analizi*. Sinop: Sinop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

es-Suyûtî, Celâleddîn. *el-Itkân fî ‘Ulûmi‘l-Kur‘ân*. 2 Cilt. çev. Doç. Dr. Sakıp Yıldız – Dr. Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 9. Basım, 1987.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve ‘l-Mufessirûn*. 3 Cilt. Mısır, 1976.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fî Ulumî‘l-Kur‘ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü‘l-Fikr Yayınevi, 1988.

Gazzâlî. *Cevâhiru‘l-Kur‘ân*. Beyrut: Dar-u İhyâi‘l-Ulûm, 1990.

Gazzâlî. *İhyâu Ulûmî‘d-Dîn*. çev. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 3. Basım, 1974.

Gazzâlî. *Tehâfütü‘l-Felâsife*. çev. Dr. Bekir Karlıağa. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Gülbay, Ayşe. *Süleyman Ateş’in Bilimsel Tefsire Yaklaşımı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

İbn Kesîr. *Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-Azim*. 10 Cilt. Mısır: Dârü‘l-Hayr Yayınevi, 1990.

İskenderânî. *Keşfu'l-Esrâr en-Nûrâniyye el-Kur'âniyye*. 3 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Vehbiyye, 1297/1880.

Karadeniz, İsrâfil. *Muhammed B. Ahmed El-İskenderânî'nin Keşfü'l-Esrâr Adlı Eserinin Tefsir İlmi Açısından Tahlili*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Kâsımî, Cemâleddîn. *Mehâsinu't-Tevîl*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 17 Cilt. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1956.

Kaya, Ali. *Bayraktar Bayraklı'nın "Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri" Adlı Eserinde Bilimsel Tefsir Anlayışı*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kaya, Mehmet. "Bilimsel Tefsir ve Değişim", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2016), 195-223.

Kılıçal, Rıdvan – Denizer, Nurullah. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Pozitif Bilimlerin Verilerinden Yararlanılmasının Oluşturduğu Problemlere Dair Bir Değerlendirme". *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences* 8/59 (Aralık 2022), 1779-1788.

Kırca, Celal. *Kur'an ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.

Kırca, Celal. *Kur'an'ı Kerim'de Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2. Basım, 1989.

Kırca, Celal. *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.

Kur'an Araştırmaları Grubu. "*Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*". İstanbul: İstanbul Yayınevi, 58. Basım, 2020.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. çev. Prof. Dr. Hayreddin Karaman vd. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Kurukız, Mustafa. *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazzâlî*. Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Mısır/Kâhire: Dâru's-Şurûk, 32. Basım, 1972.

Mevdûdî. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Yusuf Karaca vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.

Midilli, Adem. *Kevnî Ayetler Bağlamında Klasik ve Çağdaş Tefsirlere Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Reşîd Rızâ, Muhammed –Abduh, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. çev. Ali Rıza Temel – Halil Çelik. 14 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.

Şahin, Süleyman. *Ahmet Muhtar Paşa'nın "Serâiru'l- Kur'ân" Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlili*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Tantavî. *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 25 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi Yayınevi, 1351/1932.

Tekin, Halil İbrahim. *Kur'ân'ın Bilimsel Yorumu Zağlûl En-Neccâr Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Tirmizi, Ebu İsa. *Sünen*. nşr. İbrahim Canan. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1. Basım, 1981.

Tiyek, Fatih. "Kur'ân'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış". *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı-III*. ed. Eyüp Sami Yavaş vd. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği (İLEM), 2016.

Ünal, Serkan. "Bilimsel Tefsir Ekolünde Klasik ve Modern Dönem Metot ve Argümanlarının Mukayesesi ve Yaklaşım Farklılıkları". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 21 (2023), 419-455.

Yalçın, Recep. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'ân Dili" Tefsirindeki Bazı Kevnî Ayetlerin Yorumları*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yargıcı, Atilla - Midilli, Adem. “Kevnî Ayetlerin Yorumunda Bilimsel Tefsirin Rolü”. *Harran İlahiyat Dergisi* 52 (Aralık 2024), 106-123.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehreveyn Yayınları, 2011.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*. 13 Cilt. İstanbul: Anadolu Yayınları, 1986.

Yüce, Kutluay. “Neden Astronomi” *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Yıldız Takımı 9 (Haziran 2009), 2-7.

İnternet kaynakları

ESOGÜ, Fizik ve Fizikçi – Fen Fakültesi Fizik Bölümü. “Fizik Bilimi”. Erişim 3 Ekim 2025. <https://fizik.ogu.edu.tr/Sayfa/Index/123/fizik-ve-fizikci>

Geological Survey. “What is Geology?”. Erişim 3 Ekim 2025. <https://www.gsi.ie/en-ie/education/what-is-geology/Pages/default.aspx>

İslam ve İhsan. “Dağ Nedir? Dağlar Nasıl Oluşur?”. Erişim 27 Mayıs 2025. <https://www.islamveihsan.com/dag-nedir-daglar-nasil-olusur.html>

İslam ve İhsan. “Tıp Bilimine Göre İnsanın Biyolojik Oluşumu”. Erişim 27 Mayıs 2025. https://www.islamveihsan.com/tip-bilimine-gore-insanin-biyolojik-olusumu.html#_ftnref8

İTÜ, Astronomi Kulübü. “Güneş Sistemi I: Güneş Sistemi ve Oluşumu”. Erişim 29 Eylül 2025. <https://astronomi.itu.edu.tr/gunes-sistemi/gunes-sistemi-i/>

NASA, Science (.gov). “Cosmic History”. Erişim 25 Kasım 2024. <https://science.nasa.gov/mission/hubble/science/science-behind-the-discoveries/time-travel-observing-cosmic-history/>

NASA, Science (.gov). “Earth”. Erişim 6 Mart 2025. <https://science.nasa.gov/earth/facts/>

NASA, Science (.gov). “Moon Facts”. Erişim 22 Mart 2025.
<https://science.nasa.gov/moon/facts/>

NASA, Science (.gov). “Stars in an Exoplanet World”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://science.nasa.gov/exoplanets/stars/#h-from-the-remains-new-stars-and-planets-arise>

NASA, Science (.gov). “Dark Energy”. Erişim 1 Ekim 2025.
<https://science.nasa.gov/dark-energy/>

ruzgarenerjisi.com.tr. “Rüzgar Nedir ve Rüzgar Enerjisi Nasıl Oluşur?”. Erişim 23 Mart 2025.

<https://www.ruzgarenerjisi.com.tr/1-1-ru%CC%88zgar-nedir-ve-ru%CC%88zgar-enerjisi-nasil-olusur/>

Sorularla İşlamiyet. “Çiftler şeklinde yaratılma konusu sadece bitkilere ve hayvanlara has mı?”. Erişim 27 Mayıs 2025.
<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/ciftler-seklinde-yaratilma-konusu-sadece-bitkilere-ve-hayvanlara-has-mi>

Sorularla İşlamiyet. “Gündüz Güneş’ten önce mi yaratıldı?”. Erişim 17 Kasım 2024. <https://sorularlaislamiyet.com/gunduz-gunesten-once-mi-yaratildi>

Sorularla İşlamiyet. “Kur’ân’da bildirilen ‘denizlerin birbirine karışmaması’ konusunun bilime aykırı olduğunu söyleyenlere nasıl cevap vermeliyiz?”. Erişim 28 Mart 2025. <https://sorularlaislamiyet.com/kuranda-bildirilen-denizlerin-birbirine-karismamasi-konusunun-bilime-aykiri-oldugunu-soyleyenlere>

TUA, Türkiye Uzay Ajansı. “Güneş”. Erişim 22 Mart 2025.
<https://www.tua.gov.tr/tr/blog/gunes/gunes>

TUA, Türkiye Uzay Ajansı. “Takımyıldızları Nedir?”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://tua.gov.tr/tr/blog/evren/takimyildizlari-nedir>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Büyük Patlama”. Erişim 25 Kasım 2024.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/buyuk-patlama>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Büyük Patlama’dan Sonrası”. Erişim 25 Kasım 2024.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/buyuk-patlamadan-sonrasi>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Evren Nedir, Nelerden Oluşur?”. Erişim 27 Mayıs 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/evren-nedir-nelerden-olusur#:~:text=Evren%20gezegenler%2C%20y%C4%B1ld%C4%B1zlar%2C%20g%C3%B6k%20adalar,en%20k%C3%BC%C3%A7%C3%BCk%20yap%C4%B1y%C4%B1%20incelememiz%20gerekiyor.>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Evrenin Genişlemesi Ne Anlama Geliyor?”. Erişim 23 Mart 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/evrenin-genislemesi-ne-anlama-geliyor>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Fotoğraflar Köşesinde Kasım Ayının Konusu Işık ve Gölge”. Erişim 23 Mart 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/fotograflar-kosesinde-kasim-ayinin-konusu-isik-ve-golge>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Gökyüzünde Gördüğümüz Yıldızlar Neden Mevsimden Mevsime Değişiyor?”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gokyuzunde-gordugumuz-yildizlar-neden-mevsimden-mevsime-degisiyor>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Güneş Nedir? Güneş’in Özellikleri Nelerdir?”. Erişim 22 Mart 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gunes-nedir-gunesin-ozellikleri-nelerdir>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Güneş Sistemi’ni Tanıyalım: Ay”. Erişim 22 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gunes-sistemini-taniyalim-ay>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Güneş Sistemi’ni Tanıyalım: Dünya”. Erişim 6 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/gunes-sistemini-taniyalim-dunya#:~:text=D%C3%BCnya%20kusursuz%20bir%20k%C3%BCre%20%C5%9Fekli%20nde,olmas%C4%B1n%C4%B1n%20nedeni%20kendi%20etraf%C4%B1nda%20d%C3%B6nmektedir.>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Neden Uyuruz?”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-uyuruz>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Neden Yıldızlar Geceleri Yanıp Sönüyormuş Gibi Görünür?”. Erişim 23 Mart 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/neden-yildizlar-geceleri-yanip-sonuyormus-gibi-gorunur>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Sınırsız Evren ve Genişleme”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/sinirsiz-evren-ve-genisleme>

TÜBİTAK, Bilim Genç. “Yıldız Oluşum Süreci”. Erişim 23 Mart 2025.
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yildiz-olusum-sureci>

Türk Coğrafya Kurumu. “Coğrafya Nedir?”. Erişim 3 Ekim 2025.
<https://www.tck.org.tr/tr/kaynakca/ders-notlari/cografya-nedir>

Zooloji – Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü. “Zooloji” . Erişim 3 Ekim 2025.
<https://biology.science.ankara.edu.tr/zooloji-2/>

Veri Tabanı

NOAA, National Oceanic and Atmospheric Administration. “Classifying Estuaries: By Water Circulation”. Erişim 30 Eylül 2025.

https://oceanservice.noaa.gov/education/tutorial_estuaries/est05_circulation.html?utm_source=chatgpt.com

ScienceDirect. “Halocline”. Erişim 30 Eylül 2025.

<https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/halocline>